

TOMASZ
KNOPIK

KAPITAŁ RÓŻNORODNOŚCI

DORADZTWO ZAWODOWE DLA UCZNIÓW
ZE ZRÓŻNICOWANYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI

TOMASZ KNOPIK

KAPITAŁ RÓŻNORODNOŚCI

DORADZTWO ZAWODOWE DLA UCZNIÓW
ZE ZRÓŻNICOWANYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI

OŚRODEK ROZWOJU EDUKACJI
WARSZAWA 2022

Redakcja merytoryczna
Wydział Doradztwa Edukacyjno-Zawodowego
Marta Koch-Kozioł

Redakcja językowa i korekta
Editio

Redakcja techniczna i skład
Editio

Projekt okładki, layout
Editio

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa 2022
ISBN 978-83-66830-42-4

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach licencji
Creative Commons Uznanie Autorstwa – Użycie Niekommercyjne (CC BY-NC)

00-478 Warszawa
Aleje Ujazdowskie 28
www.ore.edu.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp / 7

1. Edukacja włączająca jako edukacja wysokiej jakości dla wszystkich uczniów / 11
  2. Kariera w migotliwej rzeczywistości / 21
  3. Doradztwo uwzględniające zróżnicowanie potrzeb uczniów – co wynika z aktów prawnych? / 25
  4. Włączające doradztwo edukacyjne – zróżnicowanie jako wymiar relacji / 38
  5. ICF jako rama zbierania informacji w doradztwie zawodowym / 44
  6. Projektowanie uniwersalne w doradztwie zawodowym / 58
  7. Inkluzywne doradztwo dla uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi – specyfika wyzwań / 65
  8. Doradztwo zawodowe dla uczniów zdolnych / 69
  9. Czynniki zdrowotne – funkcjonalna ocena predyspozycji osoby do wykonywania określonego zawodu / 88
  10. Bank pomysłów / 96
- Zakończenie / 114
- Bibliografia / 117
- Aneks / 121

WSTĘP

Zróżnicowanie potrzeb edukacyjnych i rozwojowych uczniów jest faktem zarówno w sensie statystycznym (aktualnie ok. 30% uczniów objętych jest pomocą psychologiczno-pedagogiczną; za SIO, 2020), jak i pragmatycznym – nasze obserwacje i doświadczenie potwierdzają, że różnice indywidualne między ludźmi są naturalne i manifestują się poprzez niejednolite („jednolite” w znaczeniu: wspólne dla wszystkich) zachowania. Różnimy się między sobą w zasadzie wszystkimi możliwymi do zdefiniowania właściwościami, takimi jak wzrost, waga, inteligencja, światopogląd, zainteresowania, uzdolnienia, preferencje kulinarne, upodobania w zakresie mody itd. Z jednej strony te osobiste skłonności każdego z nas mogą utrudniać komunikację i współdziałanie z innymi, gdyż musimy zaangażować nasze zasoby, aby wypracować osobną platformę – płaszczyznę porozumienia. Z drugiej jednak kryje się w nich kluczowy potencjał, który daje szansę na kolektywny rozwój. W homogenicznym środowisku trudno o innowacyjność, gdyż brakuje inspiracji do oryginalnych poszukiwań oraz wyzwań poznawczych i emocjonalnych, które z racji swej niestandardowości byłyby w stanie wyrwać jednostkę ze stanu inercji i nudy. Na styku tego, co różnorodne, rodzą się pomysły, a ludzie dokonują transgresji prywatnych, a niekiedy i obiektywnych, będących źródłem postępu (Kozielecki, 1987). Reasumując, różnorodność jest kapitałem, który – odpowiednio wykorzystany w modelu kooperatywnego uczenia się – daje szansę na wzrost innowacyjności zarówno w wymiarze indywidualnego umysłu, jak i społeczeństwa.

Nowoczesne doradztwo zawodowe, które łączy rynek edukacji z rynkiem pracy, musi uwzględniać w obszarach prowadzonych refleksji i działań zagadnienie różnorodności, które ma co najmniej pięć zasadniczych odśłon:

1. przygotowanie kompetencyjne do uczenia się i aktywności zawodowej w warunkach dużego zróżnicowania interindywidualnego jako dominującego rysu współczesnego świata;
2. kształtowanie postawy akceptacji różnorodności jako komponentu adaptacji do dynamiki zmian w świecie;
3. traktowanie różnorodności jako kryterium horyzontalnego doradztwa, co wymusza elastyczność działania i nastawienie na spersonalizowane (nie algorytmiczne czy rutynowe) działania;
4. rozwijanie metodyki pracy w grupach uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi;
5. interdyscyplinarność samego doradztwa zawodowego jako obszaru będącego zarówno przedmiotem badań naukowych, jak i dziedziną aktywności

profesjonalistów – praktyków (włączenie w zakres doradztwa psychologii edukacji, pedagogiki, socjologii, ale również ekonomii czy antropologii).

Biorąc pod uwagę wymienione konteksty różnorodności w doradztwie, można skonkludować, że stanowi ono dźwignię edukacji włączającej. Zarówno bowiem w zakresie podstaw diagnozy, jak i działań wspierających pokazuje, jak skutecznie wykorzystać potencjał jednostki (z uwzględnieniem jej zasobów i deficytów) przy pełnym jej uczestniczeniu w życiu społecznym z uwzględnieniem poczucia sprawczości i współodpowiedzialności za sprawy własne i grupy. Doradztwo zawodowe zatem, ukierunkowane na zróżnicowane potrzeby edukacyjne uczniów, może być rozumiane trojako:

1. jako instrument pomocy psychologiczno-pedagogicznej, który dzięki nastawieniu na poszerzanie samowiedzy i przygotowanie do dokonywania świadomych, nieprzypadkowych wyborów w oparciu o rozpoznane zasoby własne, zwiększa potencjał adaptacyjny uczniów, w tym tych doświadczających różnego rodzaju trudności;
2. jako metodyka realizacji samego doradztwa, które dostosowuje się w warstwie stosowanych narzędzi i technik do indywidualnych potrzeb odbiorcy;
3. jako specjalistyczna wiedza doradcza potrzebna do konstruktywnego wspierania wyborów edukacyjnych i zawodowych osób ze zróżnicowanymi potrzebami.

Wszystkie te perspektywy są bardzo ważne, stąd publikacja będzie odnosić się (przy odmiennym rozłożeniu akcentów w poszczególnych rozdziałach) zarówno do roli doradztwa jako strategii na drodze implementacji inkluzji, jak i do konkretnych rozwiązań metodycznych. Mowa o tych aktywnościach, które umożliwiają efektywne prowadzenie działań doradczych wśród wszystkich uczniów, z uwzględnieniem samej metody dotarcia do nich (zapewnienie dostępności procesu nauczania-uczenia się) oraz specyfiki potrzeb konkretnych grup doświadczających trudności określonego typu (np. obniżona lub bardzo niska jakość widzenia, brak możliwości samodzielnego poruszania się lub posiadanie wybitnych zdolności).

Cele poradnika można by sformułować w postaci sześciu kluczowych efektów:

1. pogłębienie wiedzy na temat roli doradztwa zawodowego dla uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi z odniesieniem do kontekstu doradztwa specjalistycznego i bieżącej pracy z uczniami, podczas której realizowane są treści doradcze;
2. rozwinięcie umiejętności identyfikowania, wyjaśniania i rozwiązywania (redukowania) trudności uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi w zakresie tworzenia drogi edukacyjno-zawodowej przy użyciu różnych źródeł i metod;
3. poszerzenie wiedzy o uczestnikach procesu doradztwa zawodowego, o potrzebach, ograniczeniach i możliwościach w funkcjonowaniu zawodowym uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi, w tym wyposażenie doradców w narzędzia służące rzetelnej i trafnej ocenie potencjału uczniów;

4. usystematyzowanie terminów z zakresu doradztwa zawodowego ze szczególnym uwzględnieniem pojęć związanych z edukacją włączającą;
5. wzbogacenie warsztatu pracy doradcy o praktyczne sposoby pracy i metody budowania strategii działania w procesie wspierania uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi;
6. dostarczenie zweryfikowanej wiedzy dotyczącej skutecznych sposobów wsparcia i współpracy z rodzicami uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi w planowaniu ich kariery edukacyjno-zawodowej;
7. promowanie kultury włączenia, w tym unikanie etykietowania osób z niepełnosprawnościami na rzecz koncentracji na ogólnym (tj. wspólnym dla wszystkich) profilu kompetencyjnym.

Przy pisaniu publikacji przyjęto ponadto następujące założenia:

1. doradztwo zawodowe dla uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi powinno w jak największym stopniu przyjmować perspektywę uniwersalnego projektowania, tak aby opracowanie ścieżki doradczej tylko dla konkretnej grupy uczniów z danym typem niepełnosprawności miało charakter włączający, a nie wiązało się z tworzeniem dodatkowej praktyki o charakterze segregacyjnym;
2. posługiwanie się kategorią „zróżnicowanych potrzeb edukacyjnych” oraz „indywidualnych potrzeb edukacyjnych” zamiast „specjalnych potrzeb edukacyjnych” w celu zaakcentowania powszechnego charakteru indywidualnych potrzeb każdego ucznia i nieograniczania perspektywy postrzegania przez doradców zawodowych i innych specjalistów specyficznych rysów funkcjonowania osób uczących się jedynie do sformułowanych na gruncie pedagogiki specjalnej kategorii SPE (np. uczeń z chorobą somatyczną czy osoba zagrożona niedostosowaniem społecznym);
3. doradztwo zawodowe jest systemem powiązanych ze sobą działań prowadzonych przez nauczycieli i szkolnych specjalistów oraz podmioty zewnętrzne współpracujące ze szkołą i ma charakter procesualny (nie ogranicza się tylko do epizodycznych lekcji o tematyce doradczej, ale jest perspektywą metodyczną prowadzenia edukacji, tj. kształcenia i wychowania).

Jednym z postulatów edukacji włączającej, która pragnie otworzyć się na potrzeby każdego ucznia, jest również optymalne przygotowanie go do dokonywania trafnych i bezpiecznych emocjonalnie tranzycji (kolejny etap kształcenia lub wejście na rynek pracy). Jest to możliwe tylko wtedy, gdy uczeń:

- jest świadomy posiadanych zasobów,
- wie, jakie cele chce osiągnąć,
- zna metody wykorzystania swoich zasobów,
- zna instytucje i podmioty, które mogą go w tym wspierać.

Wszystkie te warunki wprost definiują kluczowe treści doradztwa zawodowego, stąd wniosek: **nie ma skutecznej edukacji włączającej bez skutecznego doradztwa**

zawodowego. Mam nadzieję, że przygotowana publikacja pozwoli doradcom zawodowym nie tylko ugruntować przekonanie, że inkluzja jest dobrym kierunkiem zmian w polskim systemie edukacji, ale także uświadomi im, że bez ich zaangażowania to będzie tylko projekt w chronicznej fazie rozruchu – bez szans na finalizację.

Poradnik ma pełnić przede wszystkim funkcję praktyczną, tj. wspierać doradców zawodowych podczas pracy z uczniami ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi. Dlatego też teorię ograniczono do minimum, akcentując ją tylko w tych miejscach, gdzie stanowi wyraźną podstawę (a tym samym uzasadnienie) dla prezentowanych praktyk doradczych. Dodatkowo tekst zawiera ramki zatytułowane „Wyrwane z kontekstu życiowego”, w których opisano głównie przykłady wykorzystania proponowanych rozwiązań lub zawarto dodatkowe wyjaśnienia (często wsparte wynikami badań naukowych), umożliwiające lepsze zrozumienie intencji autora publikacji. Taka strategia pozwoli od razu podczas lektury odnieść się do praktyki zawodowej, co nie tylko podniesie efektywność uczenia się, ale i dostarczy inspiracji do działania.

I właśnie inspiracji do podjęcia aktywności życzę Państwu jak najwięcej.

Autor

1. EDUKACJA WŁĄCZAJĄCA JAKO EDUKACJA WYSOKIEJ JAKOŚCI DLA WSZYSTKICH UCZNIÓW

Edukacja włączająca, nazywana inkluzyjną, początkowo była traktowana jako alternatywna formuła kształcenia dla osób z niepełnosprawnościami w stosunku do szkół specjalnych i integracyjnych. Włączenie było rozumiane jako zapewnienie możliwości uczenia się (najlepiej blisko miejsca zamieszkania) dzieciom borykającym się z różnego rodzaju trudnościami w szkole ogólnodostępnej. O ile edukacja specjalna wskazywała na całkowicie wyizolowaną ścieżkę kształcenia, o tyle model integracyjny starał się stworzyć jak najwięcej szans na współobecność w jednej przestrzeni uczniów z niepełnosprawnościami i tych, u których nie stwierdzono istotnych trudności w rozwoju. Podejście włączające w większym stopniu koncentrowało się na nieróżnicowaniu potrzeb i niewyodrębnianiu jednostek, które znacząco odbiegają od normy (statystycznej, rozwojowej, społecznej), zapewniając dobrej jakości edukację każdej osobie uczącej się.

Z czasem zaczęto myśleć o inkluzji jako o kształceniu otwartym na potrzeby i możliwości wszystkich uczniów, które jest w równym stopniu efektywne dla osób posiadających indywidualne potrzeby edukacyjne i rozwijających się bez istotnych trudności. Dlatego też zespół ekspertów MEN opracowujący model edukacji dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi nazwał go *Modelem edukacji dla wszystkich* (akronim: MEW, por. MEiN, 2021).

MEW stanowi propozycję systemowej i wieloetapowej implementacji założeń edukacji włączającej, zapewniającej **aktywny udział i uczestnictwo każdej osoby uczącej się w procesie nauczania-uczenia się (w tym wychowania) poprzez zwiększenie jego dostępności i stworzenie warunków umożliwiających postęp w indywidualnym rozwoju i osiąganiu zakładanych efektów kształcenia.**

Kluczową kategorią edukacji włączającej jest *uczestnictwo*, które oznacza, że uczeń (MEiN, 2021):

- angażuje się w działania grupowe, czerpiąc z nich satysfakcję i starając się dostarczać tej satysfakcji innym;
- ma poczucie wpływu na zmiany dokonujące się w jego życiu (podkreślenie podmiotowości osoby uczącej się);
- podejmuje wysiłek zrozumienia przeobrażeń rzeczywistości w przeciwieństwie do postawy poznawczego wycofania;
- jest odpowiedzialny za swoje życie i stara się również ponosić odpowiedzialność za grupę/grupy, w której/których funkcjonuje (np. klasa, rodzina, znajomi, społeczność lokalna, naród).

Uczestnictwo jest zatem zarówno partycypacją ucznia we wszystkich działaniach i procesach, które go dotyczą, jak i wymiarem dojrzałości podmiotu polegającym na wzięciu odpowiedzialności za własne życie (a nie tylko proces uczenia się) i dobro najbliższych oraz całego społeczeństwa. MEW proponuje zatem wizję szkoły, która na pierwszym miejscu stawia podmiotowość ucznia, jego sprawczość i współdecydowanie o tym, jak przebiega jego edukacja.

Inkluzja zakłada, że zróżnicowanie potrzeb edukacyjnych uczniów jest zjawiskiem naturalnym (MEiN, 2021), które stanowi wyzwanie dla systemu edukacji i jest jednocześnie jego kapitałem. Zamiast wyjaśniania potrzeb edukacyjnych w modelu medycznym, gdzie potrzeby te postrzegane są jako uwarunkowane przede wszystkim lub wyłącznie cechami jednostki (najczęściej dysfunkcjami, zaburzeniami, niepełnosprawnością), proponuje się koncentrację na paradygmacie biopsychospołecznym, akcentującym rolę kontekstu środowiskowego w funkcjonowaniu uczniów (porównanie modelu medycznego i biopsychospołecznego prezentuje tabela 1).

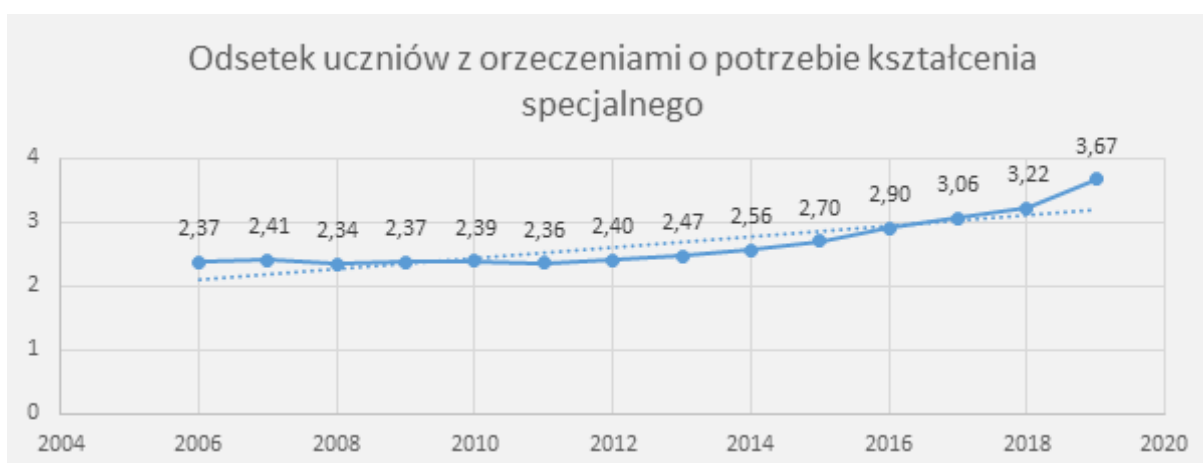
Tabela 1. Model medyczny versus model biopsychospołeczny.

Aspekt analizy	Model medyczny	Model biopsychospołeczny
Cel diagnozy	Identyfikacja deficytów, niezgodności z tzw. normą	Identyfikacja trudności i barier w rozwijaniu potencjału podmiotu; diagnoza przeszkód w samorealizacji
Zakres diagnozy	Uczeń	Uczeń i jego środowisko (rodzice/opiekunowie, nauczyciele, rówieśnicy w szkole i poza nią)
Metody diagnozy	Ilościowe, podejście nomotetyczne – ogół wyznacza standard, operowanie pojęciami norm: • teoretycznej (wyznaczanie standardu w oparciu o jakąś koncepcję, np. dojrzała osobowość); • rozwojowej (opis prawidłowości rozwojowych i okresów krytycznych dla rozwoju poszczególnych funkcji i zachowań, np. okres krytyczny rozwoju mowy, trwający do 6–7 roku życia); • statystycznej (standard określany przez statystyczne miary zróżnicowania cechy w populacji, tj. średnią i odchylenie standardowe, np. iloraz inteligencji: średnia 100, a odchylenie standardowe – 15); • społecznej (opis wzorca zachowania utrwalonego w danej grupie społecznej jako pożądanego, powszechnie akceptowanego, np. grzeczne dziecko)	Ilościowo-jakościowe, podejście idiograficzne (prymat podmiotu nad ogółem i normą); źródłem wnioskowania jest przede wszystkim obserwacja zmian w indywidualnym rozwoju podmiotu; odniesienie wyniku ucznia do poprzednich jego badań, a dopiero potem do normy
Model edukacji	Specjalna, segregacja, wyłączenie	Egalitarna, inkluzja, włączanie
Cel interwencji terapeutycznej	Ograniczenie negatywnych skutków choroby/zaburzenia	Pełen dobrostan psychofizyczny

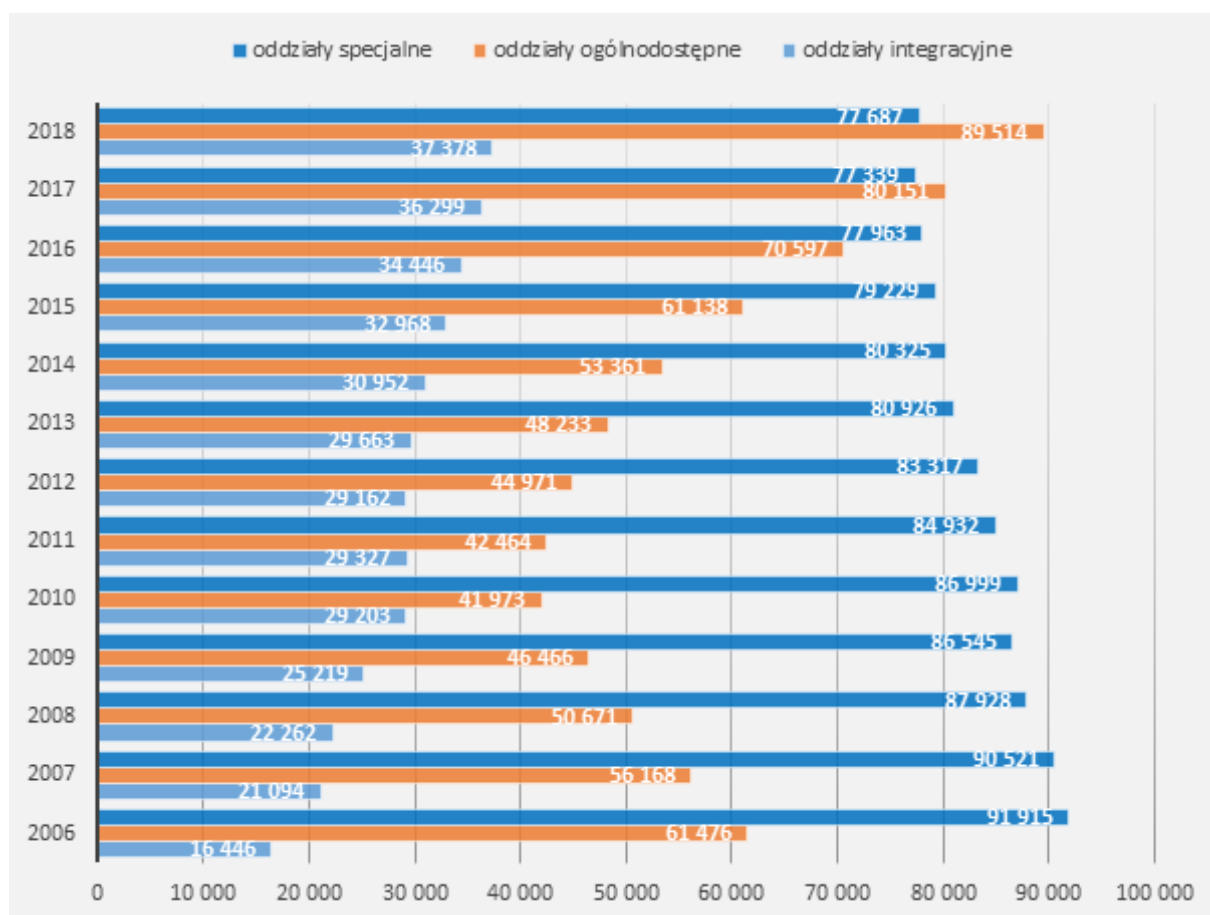
Aspekt analizy	Model medyczny	Model biopsychospołeczny
Cel edukacji	Adaptacja ucznia do otoczenia poprzez przyjmowanie gotowych, „sprawdzonych” wzorców; celem działań edukacyjnych (tj. kształcenia i wychowywania) jest maksymalne zbliżenie ucznia do tego, co uznane jest za powszechnie obowiązujący standard	Wsparcie ucznia w kształtowaniu indywidualnych (tj. opartych na posiadanych zasobach) skutecznych strategii radzenia sobie z wyzwaniami życiowymi; szkoła pobudza i wspomaga dążenie ucznia do samorealizacji poprzez zwiększanie puli środków umożliwiających osiągnięcie pożądaných efektów w obszarze kształcenia i wychowania
Używana klasyfikacja	ICD-10	ICD-10 i ICF (ujęcie kompleksowe)

Źródło: Knopik, 2017.

O tym, że należy zmienić podejście do rozumienia specjalnych potrzeb i niepełnosprawności, świadczą dane statystyczne. Między rokiem 2006 a 2020 odsetek uczniów z orzeczeniami o potrzebie kształcenia specjalnego wzrósł o prawie 50%, osiągając poziom 3,67% (rys. 1). Liczba uczniów objętych pomocą psychologiczno-pedagogiczną przekroczyła jednocześnie 30%. Te ilościowe charakterystyki są uzupełniane informacjami dotyczącymi stałego wzrostu uczniów z niepełnosprawnościami uczącymi się w szkołach ogólnodostępnych i sukcesywnej redukcji liczby tych uczniów w szkołach specjalnych (rys. 2).

Rysunek 1. Odsetek uczniów z orzeczeniami o potrzebie kształcenia specjalnego (źródło: SIO, 2020)

Rysunek 2. Zmiany w liczbie oddziałów ogólnodostępnych, integracyjnych i specjalnych w latach 2006–2018 (źródło: SIO, 2020)

MEW wykorzystuje pięć „przestań” edukacji włączającej opracowanych przez Europejską Agencję do spraw Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej:

1. **Możliwie najwcześniej:** wszystkim dzieciom przysługuje prawo do otrzymania koniecznego wsparcia możliwie najszybciej i zawsze, gdy go potrzebują.
2. **Edukacja włączająca jest korzyścią dla wszystkich:** celem edukacji włączającej jest zapewnienie wszystkim uczniom wysokiej jakości kształcenia.
3. **Wysoko wykwalifikowani specjaliści:** przygotowanie nauczycieli i innych specjalistów z dziedziny edukacji włączającej wymaga zmian we wszystkich obszarach kształcenia zawodowego: w programach szkoleń, codziennych praktykach, rekrutacji, sferze finansowej itd. Bez dobrze przygotowanej kadry, która jest otwarta na wspólne rozwiązywanie problemów i kooperatywne uczenie się, nie ma szans na implementację edukacji włączającej.
4. **Efektywne systemy wsparcia i mechanizmy finansowania:** monitorowanie oraz ocena efektywności systemów w celu skoncentrowania środków finansowych na skutecznych podejściach. Systemy motywacyjne powinny zapewniać większe wsparcie finansowe dla uczniów umieszczonych w placówkach włączających, koncentrując się w większym stopniu na czynionych postępach, a nie tylko wynikach w nauce.

5. Wiarygodne dane: gromadzenie ważnych i poprawnych jakościowo (rzetelnych) danych wymaga podejścia systemowego. Umożliwi ono agregację przepływających różnymi kanałami informacji w celu uzyskania popartych faktami wniosków dotyczących wytyczania kierunków koniecznych zmian czy oceny efektywności stosowanych metod wsparcia (np. znalezienie popartej twardymi danymi odpowiedzi na pytanie, czy system doradztwa zawodowego jest efektywny).

Podniesienie jakości kształcenia wszystkich uczniów nie jest możliwe tylko poprzez zmianę jednego obszaru działania systemu, czyli organizację pomocy psychologiczno-pedagogicznej czy kształcenia specjalnego. W dotychczasowym podejściu dominowało traktowanie wsparcia jednostek z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi jako usługi dodatkowej, która miała kompensować nieadekwatność działań przedszkola i szkoły w standardzie kształcenia. Zamiast kompleksowych strategii definiujących główny nurt kształcenia tworzone „nakładkę” na nieinkluzyjne warunki nauczania-uczenia się. Niestety „nakładka” ta powodowała powierzenie zadań z obszaru pomocy psychologiczno-pedagogicznej specjalistom z pominięciem właściwego angażowania w ów proces nauczycieli.

W *Modelu Edukacji dla Wszystkich* sformułowano osiem celów systemowych (horyzontalne kryteria rozwoju edukacji włączającej w Polsce):

1. Żaden uczeń nie jest dyskryminowany z jakiegokolwiek powodu.
2. Szkoły, które zapewniają dostępność wszystkim uczniom, pełnią rolę katalizatora włączenia społecznego.
3. Wszystkie szkoły dysponują zasobami i kompetencjami, które umożliwiają odniesienie sukcesu każdemu uczniowi.
4. Nauczyciele są odpowiednio przygotowani do tego, aby zaspokoić różnorodne potrzeby wszystkich osób uczących się.
5. Ramy oceny są podstawą planowania i weryfikacji efektów uczenia się oraz służą identyfikacji potrzeb wszystkich uczniów.
6. Uczniowie są w centrum procesu nauczania-uczenia się i otrzymują spersonalizowane wsparcie.
7. Szkoły i placówki specjalne działają na rzecz wsparcia kadr i uczniów w szkołach ogólnodostępnych.
8. Oczekiwania w zakresie rozwoju edukacji są jasne, a zebrane dane stanowią podstawę do podejmowania działań rozwojowych (MEiN, 2021).

Inne założenia:

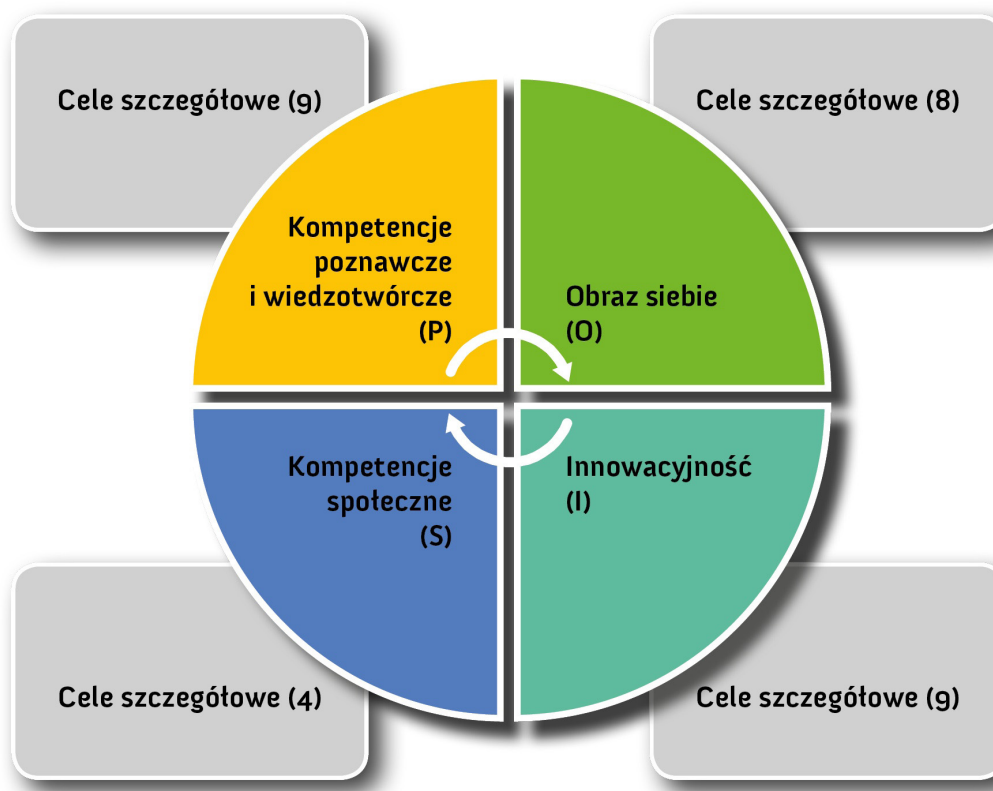
- Osoby uczące się, stosownie do wieku i możliwości, biorą udział w procesie oceny swoich potrzeb rozwojowych i edukacyjnych, planowaniu, monitorowaniu i ocenie efektywności działań wspierających oraz własnych osiągnięć.
- Rodzice mają zapewnione uczestnictwo w procesie oceny potrzeb rozwojowych i edukacyjnych swoich dzieci oraz planowaniu, monitorowaniu i ocenie efektywności działań wspierających.

- Przedszkole/szkoła tworzy klimat społeczny oparty na wzajemnej akceptacji i współpracy, zapewnia warunki sprzyjające rozwojowi i uczeniu się wszystkich osób oraz efektywnej pracy i rozwojowi kompetencji pracowników.
- Nauka zorganizowana jest w sposób uwzględniający odpowiednią ilość czasu na odpoczynek i aktywności związane z wiekiem osób uczących się.
- Przedszkole/szkoła zapewnia każdej osobie uczącej się możliwość komunikowania się, wchodzenie w interakcje oraz włączenie się w życie społeczne.
- Budynek, pomieszczenia przedszkola, szkoły i placówki, urządzenia oraz otoczenie są projektowane i modernizowane w taki sposób, aby zapewnić możliwość swobodnego wejścia do budynku, przemieszczania się oraz korzystania z pomieszczeń i otoczenia przedszkola/szkoły/placówki wszystkim dzieciom/uczniom, ale i nauczycielom czy rodzicom, którzy także mogą mieć szczególne potrzeby w zakresie dostępu.
- Dostępność w wymiarze fizycznym jest rozumiana również jako zapewnienie przestrzeni edukacyjnej, dostępnych programów, treści, środków i pomocy, sprzętu oraz warunków zapewniających percepcję słuchową i wzrokową, a także przestrzeń do spożywania posiłków (zdrowych i uwzględniających różnicowanie ekonomiczne i związane z potrzebami żywieniowymi).
- Ocena funkcjonalna to podstawowy proces zbierania danych o funkcjonowaniu uczniów i projektowania oraz oceny wsparcia edukacyjno-specjalistycznego. **To wieloaspektowy proces rozpoznawania zasobów i trudności ucznia oraz oddziałujących na niego czynników środowiskowych, a także adekwatny i podlegający stałej ewaluacji program wsparcia** (MEiN, 2021). Oceny funkcjonalnej dokonuje się systematycznie, jest ona nieodłącznym elementem realizacji kształcenia i wychowania i zarazem wspiera ten proces. Świadczone wsparcie nie jest warunkowane opinią lub orzeczeniem ani sztywno określonym limitem godzin tygodniowego wsparcia. Pozwala to na elastyczny dobór instrumentów oraz umożliwia dostosowanie działań do znanych dziecku/uczniowi, nauczycielom i rodzicom warunków uczenia się oraz wpływa na efektywne wykorzystanie zasobów środowiska (przedszkola/szkoły, rodziny, środowiska rówieśniczego).

Ujęcie kompetencyjne podstawy programowej w MEW-ie

Istotnym komponentem MEW-u jest charakterystyka kompetencyjna absolwenta szkoły ogólnodostępnej. Zaproponowano opisanie profilu jako zestawu kompetencji kluczowych, uporządkowanych w postaci czterech typów: kompetencje poznawcze i wiedzytwórcze (P), obraz siebie (O), kompetencje społeczne (S) i innowacyjność (I). Dla każdego zestawu sformułowano cele szczegółowe, które wyznaczają kierunki podejmowanych działań w obszarze kształcenia i wychowania (MEiN, 2021).

Kompetencje i cele szczegółowe należy traktować jako najważniejsze punkty na mapie rozwoju uczniów, na których skoncentrowane są działania przedszkoli, szkół i placówek oraz podmiotów z nimi współpracujących.

Rysunek 3. Składowe profilu absolwenta.

KOMPETENCJE POZNAWCZE I WIEDZOTWÓRCZE (W)

- Podstawowa wiedza o świecie o charakterze interdyscyplinarnym, zdobywana w ramach realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego, zbudowanej w oparciu o społecznie wypracowany KANON
- Umiejętność poszukiwania informacji i krytycznej oceny źródeł wiedzy, w tym ergonomiczne korzystanie z nowych technologii
- Umiejętność uczenia się przez całe życie (ang. LLL – *lifelong learning*), w tym oceny własnych preferencji w zakresie metod zdobywania wiedzy oraz identyfikacji luk w aktualnej wiedzy (kompetencje metapoznawcze)
- Wiedza i umiejętności specjalistyczne (związane z zawodem lub dziedziną/ dziedzinami nauki/kultury)

CELE SZCZEGÓŁOWE:

1. Poznanie języka polskiego i używanie go poprawnie w mowie i piśmie lub posługiwanie się metodami wspomagającymi lub alternatywnymi komunikowania się z otoczeniem.
2. Poznanie wybranych języków obcych na poziomie umożliwiającym swobodne komunikowanie się.
3. Obserwowanie i wyjaśnianie zjawisk przyrodniczych i społecznych.
4. Poznanie dziejów Polski, Europy i świata oraz zrozumienie zdarzeń historycznych i ich powiązania ze współczesnością i przyszłością.

5. Posługiwanie się narzędziami matematyki w poznawaniu środowiska i opisywaniu zjawisk oraz rozwiązywaniu problemów i podejmowaniu decyzji.
6. Poznanie dokonań myśli technicznej w doborze odpowiednim do wieku i poziomu kształcenia.
7. Posługiwanie się urządzeniami technicznymi i narzędziami technologii informatycznej.
8. Poznanie podstaw myśli filozoficznej i religijnej w zakresie odpowiednim do wieku i etapu kształcenia.
9. Poznanie kanonu literatury i sztuki polskiej, europejskiej i światowej w zarysie odpowiednim do wieku i poziomu kształcenia.

OBRAZ SIEBIE (O)

- Samowiedza (wgląd w siebie) w zakresie: mocnych i słabych stron, zdolności, uzdolnień oraz zainteresowań, ale i trudności i barier rozwoju, preferencji wartości, cech osobowości, szans i wyzwań rozwojowych
- Poczucie kompetencji – przekonanie o możliwości oddziaływania na rzeczywistość (radzenia sobie) z wykorzystaniem posiadanych zasobów
- Ukształtowanie dojrzałej tożsamości (osobowej, kulturowej, narodowej, lokalnej, europejskiej, światowej)

CELE SZCZEGÓŁOWE:

1. Poznanie własnej godności i wartości, chronienie jej i umacnianie.
2. Rozpoznawanie i rozumienie emocji i uczuć oraz panowanie nad nimi.
3. Rozpoznawanie swoich potrzeb i racjonalne ich zaspokajanie.
4. Dbanie o swoje życie, zdrowie i sprawność fizyczną.
5. Rozpoznawanie własnych zdolności i ograniczeń.
6. Skuteczne używanie osobistych zdolności i rozwijanie ich.
7. Pokonywanie ograniczeń i przekraczanie barier rozwoju.
8. Planowanie i realizowanie samowychowania i samokształcenia.

KOMPETENCJE SPOŁECZNE (S)

- Umiejętność komunikowania się i prowadzenia dialogu z innymi ludźmi z szacunkiem dla ich poglądów, orientacji, pochodzenia, stanu wiedzy i umiejętności
- Empatia i myślenie dialogiczne (umiejętność uwzględniania wielu perspektyw poznawczych i różnych punktów widzenia)
- Umiejętność kooperatywnego uczenia się
- Orientacja proobywatelska – chęć budowania wspólnoty z innymi ludźmi i gotowość do bezinteresownego działania na jej rzecz

CELE SZCZEGÓŁOWE:

1. Szanowanie godności każdego człowieka, chronienie jej i umacnianie.
2. Poznanie własnych praw i respektowanie praw innych ludzi.
3. Dbanie o życie, zdrowie i rozwój innych osób.
4. Rozpoznawanie i rozumienie zachowania i potrzeb innych osób; udzielanie wsparcia potrzebującym.
5. Uwzględnianie perspektywy poznawczej innego człowieka i rozwijanie własnej zdolności do empatii.
6. Wymiana treści psychicznych z innymi osobami w konwencji dialogu (rozmowy).
7. Uzgadnianie wspólnych celów i zadań oraz realizowanie ich zespołowo i w podziale na zadania indywidualne.
8. Kształtowanie kompetencji w zakresie znajomości własnych praw i ich egzekwowania.
9. Rozpoznawanie swoich powinności wobec innych osób i wspólnot społecznych; wykonywanie ich rzetelnie i odpowiedzialnie.

INNOWACYJNOŚĆ (I)

- Kreatywność (otwartość na nowe doświadczenia, oryginalność myślenia, tolerancja ryzyka poznawczego)
- Wiara we własne możliwości i umiejętność radzenia sobie z porażkami
- Determinacja we wdrażaniu własnych pomysłów

CELE SZCZEGÓŁOWE:

1. Wykorzystywanie myślenia twórczego do rozwiązywania codziennych problemów.
2. Wykazywanie się potrzebą wprowadzania uzasadnionych zmian do obowiązujących strategii działania i systemów.
3. Nauczenie się ponoszenia ryzyka związanego z prezentacją własnych pomysłów i krytyką zewnętrzną.
4. Rozwijanie umiejętności doceniania własnych rozwiązań i przekonywanie do nich innych ludzi.

Absolwent wyposażony w opisane kompetencje dysponuje **potencjałem adaptacyjnym**, pozwalającym na elastyczne reagowanie w odpowiedzi na dynamikę zmian.

Podsumowanie

MEW podaje następujące korzyści odnoszone przez ucznia w systemie edukacji włączającej:

- Poprawa dostępności procesu nauczania-uczenia się – wyjście ze sposobu patrzenia na niepełnosprawność i cechy dziecka jako kluczowe przyczyny trudności w uczeniu się i rozwoju; podkreślenie roli czynników środowiskowych

(w tym warunków, jakie stwarza szkoła) w budowaniu potencjału adaptacyjnego osób uczących się.

- Osoba ucząca się jest w centrum uwagi i współuczestniczy w dokonywaniu oceny swoich potrzeb i planowaniu procesu uczenia się.
- Nauczanie-uczenie się oparte jest przede wszystkim na trafnie zidentyfikowanych zasobach osoby uczącej się, a nie jej deficytach.
- Osoby uczące się mają zapewnione możliwości uczenia się adekwatne do potrzeb i predyspozycji; edukacja realizowana jest wspólnie z rówieśnikami i wykorzystuje walory idei kooperatywnego uczenia się.
- Główną rolą oceniania jest określenie potrzeb ucznia w zakresie uczenia się oraz udzielanie informacji zwrotnych na temat postępów i sposobów kontynuowania tego procesu wraz ze wskazówkami, w jaki sposób radzić sobie z ewentualnymi trudnościami.
- Wszystkim osobom uczącym się zapewniona jest ciągłość wsparcia, w tym podczas przechodzenia pomiędzy etapami kształcenia oraz wejścia na rynek pracy.
- Wzrost poczucia bezpieczeństwa i dobrostanu uczniów dzięki poprawie efektywności szkoły w identyfikowaniu i zaspokajaniu ich indywidualnych potrzeb.
- Wzrost stopnia zintegrowania klasy dzięki praktykom włączającym każdego ucznia w proces uczenia się wspólnych treści.

2. KARIERA W MIGOTLIWEJ RZECZYWISTOŚCI

Doradztwo zawodowe jest ogniwem łączącym edukację z rynkiem pracy. Pozwala ukierunkować prowadzone przez nauczycieli działania na budowanie zasobów, które umożliwią radzenie sobie w przyszłości z wyzwaniami związanymi z kształtowaniem kariery. Aktualnie jest ona zresztą rozumiana bardzo szeroko. Przykładowo w koncepcji Vance'a Peavy'ego oznacza całokształt czynności, jakie podejmuje człowiek (Peavy, 1997). Mieszczą się w niej zatem takie obszary jak życie rodzinne, sfera zawodowa, sposób spędzania wolnego czasu, kondycja psychofizyczna (zdrowie), światopogląd, zakres i jakość relacji społecznych czy działalność proobywatelska. W dobrze prowadzonym doradztwie nie chodzi zatem tylko o znalezienie satysfakcjonującej pracy, ale zorganizowanie sobie równie zadowalającego życia. W tym kontekście doradztwo zawodowe nabiera kluczowego znaczenia w systematycznym troszczeniu się o adekwatność treści nauczanych w szkole, tak aby przygotowywały one (inaczej niż w znanej maksymie Alberta Camusa) do życia, które jest autentyczne, a nie stanowi teoretycznego „zjawiska” zdefiniowanego przez podstawę programową i inne dokumenty systemowe.

Takim obszarem, który ewidentnie wymaga wzmocnienia w zakresie działań podejmowanych przez szkołę, nauczycieli, specjalistów i instytucje wspomagające, są kompetencje przekrojowe, określane również jako zasoby transferowalne. Dzieli się je na trzy kategorie (Gardner, Korth, 1997; Knopik, Oszwa, 2020):

- a. poznawcze – obejmujące myślenie krytyczne, rozumowanie, analizowanie i dokonywanie syntezy, przyjmowanie różnych perspektyw postrzegania zjawisk itp.;
- b. intrapersonalne – zalicza się do nich samostereowność, niezależność, zarządzanie zasobami osobistymi, stawianie sobie celów i wyznaczanie sposobów ich osiągnięcia, emocjonalne kompetencje i strategie radzenia sobie w sytuacjach trudnych, odporność na porażki, rozumienie własnych emocji itp.;
- c. interpersonalne – dotyczące relacji społecznych, umiejętności komunikowania się z innymi, współpracy, realizacji zadań w grupie, dynamicznego przyjmowania ról w zespole, negocjowania, rozwiązywania kwestii spornych itp.

Istotą kompetencji przekrojowych jest ich uniwersalna użyteczność. Przykładowo: jeśli podczas wykonywania projektu w ramach lekcji geografii na temat gospodarki Australii uczyć się wyznaczać sobie cele, określam je w czasie, a następnie podejmuje działania zmierzające do ich realizacji, to oprócz zdobycia wiedzy przedmiotowej, uczyć się metodyki aktywności celowych, którą mogę spożytkować w każdym obszarze

mojego życia. Podobnie radzenie sobie z porażką podczas rozwiązania bardzo trudnego zadania z matematyki mogą przenieść na radzenie sobie z frustracją podczas szukania pracy w przyszłości. Tym samym szkoła jako instytucja, której zadaniem jest wyposażać uczniów w narzędzia rozwiązywania problemów, powinna stać się laboratorium kompetencji życiowo użytecznych.

WYRWANE Z KONTEKSTU ŻYCIOWEGO...

Po spotkaniu z socjologiem badającym trendy na rynku pracy, uczniowie klasy ósmej w ramach zajęć z doradztwa zawodowego konstruowali metafory wyrażające ich postrzeganie swojej kariery w przyszłości.

Konwencja ćwiczenia polegała na zestawieniu słów: kariera, praca, zawód i przyszłość z nazwami rzeczowników konkretnych: szklanka, długopis, telefon, łyżeczka, piłka, czekolada (uczniowie sami podali te słowa, ale nie znali wówczas reguł ćwiczenia) oraz wyjaśnieniu sensu potencjalnego podobieństwa.

Poniżej wybrane przykłady „sentencji” uczniów:

- Kariera jest jak piłka – niby służy do kopania, a możesz z nią zrobić, co tylko zechcesz.
- Kariera jest jak telefon – modele ciągle się zmieniają, ale to ty musisz wiedzieć, do czego w ogóle tego telefonu potrzebujesz.
- Praca jest jak łyżeczka – służy do dostarczania człowiekowi tego, co sam wybrał do zjedzenia, ale przecież samej łyżeczki nie zjada się.
- Praca jest jak czekolada. Co za dużo, to niezdrowo. Uważaj, żeby cię nie zemdlilo.
- Przyszłość to szklanka. Nikt nie wie, czym się wypełni, ale od ciebie zależy, czy to wypijesz, czy nalejesz sobie inny napój.

Warto wykorzystać tę konwencję do ćwiczeń podsumowujących w ramach doradztwa – metafora pozwala na wyartykułowanie treści, które mogą być tłumione lub trudne do standardowej werbalizacji.

W praktyce nie musi oznaczać to wiedzy i umiejętności dotyczących wbijania gwoździ, naprawiania zlewu lub przyszywania guzika (choć niewątpliwie i te kompetencje praktyczne są potrzebne), ale przede wszystkim uczenia się bycia autorem własnego życia. Jak pisze jeden z najwybitniejszych analityków ponowoczesności, „biografia człowieka (...) zostaje pokazana jednostce jako zadanie, które ma ona zrealizować w swych działaniach” (Beck 2002, s. 202). Chodzi zatem o zbudowanie takiego kapitału kompetencyjnego, który w obliczu ciągłych zmian da szansę podmiotowi na szybką adaptację i osiągnięcie dobrostanu, pomimo jego naturalnej inklinacji do stabilizacji i poczucia bezpieczeństwa. Brak potencjału przystosowawczego będzie powodował narastający lęk i poczucie wykluczenia z rzeczywistości, anomię, pogłębiającą się sztywność poznawczą i w konsekwencji

dojmujące poczucie braku kontroli nad swoją egzystencją. Stawką jest więc nie tylko odnalezienie się na rynku pracy, ale i we własnym życiu.

Współczesne doradztwo zawodowe to nie tylko udzielanie wskazówek w zakresie wyboru zawodu, gdyż ta kategoria jako swoisty atrybut człowieka (dawne pytanie: „Jaki masz zawód?”) powoli odchodzi do lamusa. Dziś bardziej trafne są pytania: „Co umiesz? Czego chcesz/możesz się nauczyć?”. A jutro to ostatnie przyjmie inną formę: „Jak szybko jesteś w stanie się tego nauczyć?”. Paradoksalnie nowe warunki na rynku pracy są korzystne dla osób ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi, ponieważ w coraz mniejszym stopniu zasadne będzie mówienie o warunkach „wejścia do zawodu” lub wykluczenia z zawodu. Rosnąca specjalizacja wsparta automatyzacją w wielu profesjach pozwala na rozłożenie zadań zawodowych na moduły, z których każdy wymaga nieco innych kompetencji. Daje to szansę tym, którzy, nie w pełni wpisujący się w charakterystykę predyspozycji dla jednego modułu, mogą bez problemu odnaleźć się w innym.

Współcześnie planowanie kariery to wspieranie zmian (tranzycji) o charakterze holistycznym, dotyczącym całościowego funkcjonowania podmiotu w świecie, którego zaledwie jednym z przejawów jest wykonywanie danego zawodu. W tym paradygmacie akcent zostaje położony na kompleksowe bilansowanie kompetencji

WYRWANE Z KONTEKSTU ŻYCIOWEGO...

Zespół badaczy z Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marie Curie-Skłodowskiej (Knopik, Oszwa, 2020) sprawdził w praktyce, czy faktycznie polska edukacja musi generować opozycję między realizacją podstawy programowej a kształtowaniem zasobów transferowalnych. Dla eksperymentalnej grupy 62 piątklasistów prowadzono przez 10 miesięcy lekcje matematyki według autorskiego programu, stawiając na rozwój trzech potrzeb: autonomii, kompetencji i przynależności (konceptja autodeterminacji). Wyniki wykazały istotny statystycznie wzrost:

- 1) pozytywnego nastawienia do matematyki (mierzonego techniką różnicowania semantycznego),
- 2) kompetencji emocjonalno-społecznych (mierzonych skalą KA z baterii TROS-KA – zasoby transferowalne),
- 3) osiągnięć matematycznych (mierzonych testem i średnią ocen).

Wyniki były odmienne w grupie kontrolnej (N = 59), gdzie zaobserwowano spadek pozytywnego nastawienia do matematyki, brak istotnego wzrostu kompetencji emocjonalno-społecznych oraz otrzymywanie niższych ocen. Wdrażanie tej metody do nauczania matematyki powinno być uwzględnione jako strategia promowania STEM wśród uczniów od początku edukacji. Ma to istotne znaczenie w systemach edukacyjnych, w których postawy wobec matematyki są negatywne, co przekłada się na znaczny spadek zaangażowania uczniów w naukę tego przedmiotu i związaną z tym niezadowolającą skuteczność działań metodycznych.

człowieka w celu wskazania mu zasobów odpornościowych, pozwalających na radzenie sobie w czasach chronicznej zmiany.

I taki też powinien być główny cel doradztwa zawodowego skierowanego do uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi – odkrywanie i wzmacnianie ich zasobów w kontrze do dominującego na co dzień skupienia się na ich deficytach.

Ważnym zadaniem doradcy zawodowego jest „praca organiczna” w środowisku szkolnym, polegająca na „detotemizacji” wiedzy i umiejętności przedmiotowych. Nauczyciele koncentrują się na nich w zbyt dużym stopniu, traktując je jako swoisty totem, którego przyswojenie, poznawcze opanowanie, ma zapewnić powodzenie życiowe. Wiele „specjalnych” potrzeb edukacyjnych wynika właśnie z braku kompatybilności aktualnej gotowości intelektualnej i emocjonalnej ucznia do interioryzacji tego totemu, podczas gdy wcale nie oznacza to, że ci sami uczniowie nie są w pełni przygotowani do przyswojenia sobie bardziej życiowych, praktycznych umiejętności. Doskonale opisał to w swojej koncepcji inteligencji sprzyjającej powodzeniu życiowemu Robert J. Sternberg (1996). Badania prowadzone przez psychologa i jego współpracowników wyraźnie wskazują, że sukces jest warunkowany równowagą (która w działaniu przybiera formę interakcji) między inteligencją analityczną (będącą głównym przedmiotem zabiegów w polskiej szkole), twórczą oraz praktyczną. Zaplanowanie i realizacja procesów kształcenia i wychowania w oparciu o stymulowanie trzech typów kompetencji daje szkole szansę na zbliżenie się do strumienia autentycznej egzystencji człowieka, która wiecznie płynie i wymaga od niego zarówno coraz lepszych umiejętności pływackich, jak i wiedzy, kiedy pływanie nie jest konieczne, bo poziom wody pozwala na swobodne stąpanie nogami po dnie.

3. DORADZTWO UWZGLĘDNIAJĄCE ZRÓŻNICOWANIE POTRZEB UCZNIÓW – CO WYNIKA Z AKTÓW PRAWNYCH?

Rola doradztwa zawodowego i jego miejsce w systemie edukacji są precyzyjnie opisane w kluczowych dokumentach oświatowych. Zawarte w nich zapisy pośrednio odwołują się do konieczności dostosowania działań doradczych do zróżnicowanych potrzeb uczniów, a nawet traktują samo doradztwo jako jeden z instrumentów wspierania tej grupy uczących się. Przemawiają za tym następujące zagadnienia (obszar wiedzy) i umiejętności (obszar kompetencji):

Art. 1 Prawa oświatowego określa, że system oświaty zapewnia m.in.:

- realizację prawa każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju;

KOMENTARZ:

Ten zapis wyraźnie wskazuje na konieczność uwzględniania w procesie edukacji (tj. w kształceniu i wychowaniu) aktualnego poziomu rozwojowego uczniów, który nie zawsze jest zgodny z normami określonymi dla wieku biologicznego. Podstawa programowa zakłada efekty kształcenia wspólne dla wszystkich absolwentów danego etapu edukacji, dając jednak możliwości opracowania spersonalizowanych (tj. dostosowanych do możliwości konkretnej grupy uczniów) programów nauczania. Ponadto należy pamiętać, że rezultaty uczenia się stanowią pewien standard, do którego nauczyciel i uczniowie dążą wspólnymi siłami, co nie oznacza, że każda osoba ucząca się w 100% może go zrealizować.

- wychowanie rozumiane jako wspieranie dziecka w rozwoju w celu osiągnięcia pełnej dojrzałości w sferze fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej, wzmacniane i uzupełniane przez działania z zakresu profilaktyki problemów dzieci i młodzieży;

KOMENTARZ:

Doradztwo zawodowe jest jednym z instrumentów kształcenia i wychowania, które wspierają rozwój ucznia w celu osiągnięcia dojrzałości poprzez wzmacnianie jego świadomości w zakresie dokonywania przyszłych wyborów edukacyjnych i zawodowych. Należy podkreślić, że decyzje te, choć łączą się z konkretnymi

obszarami życia takimi jak szkoła czy praca, są wypadkową w zasadzie wszystkich komponentów dojrzałej tożsamości ucznia: światopoglądu, samowiedzy, samooceny czy hierarchii wartości. Doradztwo ponadto jest instrumentem o charakterze profilaktycznym, gdyż buduje zasoby odpornościowe podmiotu, jest więc jednym z możliwych do wykorzystania środków w ramach działań ukierunkowanych na wzmacnianie rezyliencji (Junik, 2011; Rutkowska, 2015).

Doradztwo rozwija również świadomość w zakresie konieczności uwzględniania w swoich wyborach edukacyjnych i zawodowych całokształtu właściwości podmiotu (nie tylko samych predyspozycji zdrowotnych czy poznawczych), co jest jednym z komponentów dojrzałości człowieka. Piotr K. Oleś (2011) wskazuje na następujące komponenty dojrzałości:

- zwiększenie kontroli impulsywności i wzrost impulsywności;
- dominacja w zachowaniu procesów świadomych i racjonalnych;
- wzrost racjonalności podejmowanych decyzji, który przejawia się m.in. przewidzeniem następstw planowanych działań;
- umiejętność wspierania innych i troski o otoczenie;
- wybór celów zgodnie z preferowanym systemem wartości;
- umiejętność tworzenia spójnej i zintegrowanej historii życia;
- klarowna i stabilna tożsamość;
- jasne określenie sensu życia.

Widać zatem wyraźnie potencjał doradztwa zawodowego w zakresie wspierania rozwoju uczniów w celu osiągnięcia dojrzałości, którą oczywiście w pełni osiąga się w fazie dorosłości.

- dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także możliwość korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej;

KOMENTARZ:

Doradztwo jako jeden z instrumentów nauczania musi uwzględniać indywidualne możliwości uczniów i ich potrzeby. Jednocześnie jako forma pomocy psychologiczno-pedagogicznej bezpośrednio realizuje personalizację kształcenia, a co więcej, powinno dostarczać dobrych praktyk (wzorców) dla pozostałych działań podejmowanych przez nauczycieli i szkolnych specjalistów.

- możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami oraz niedostosowaną społecznie lub zagrożoną niedostosowaniem społecznym zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami;

KOMENTARZ:

Ogólnodostępny charakter polskiej szkoły jest wprost usankcjonowany w powyższym zapisie. Ważna jest jednak kwestia jakości inkluzyjnego kształcenia: czy jest to tylko możliwość, czy faktyczny standard, w którym edukacja jest realizowana zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami uczniów. Doradztwo zawodowe jako jeden z kilku instrumentów (obok diagnozy psychologicznej czy obserwacji pedagogicznej) pozwala zidentyfikować te wyzwania i dobrać adekwatne metody działania.

- kształtowanie u uczniów postaw prospołecznych, w tym poprzez możliwość udziału w wolontariatach, sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w życiu społecznym;

KOMENTARZ:

Doradztwo zawodowe nastawione na kompleksowe przygotowanie kompetencyjne uczniów do przyszłych obowiązków zawodowych powinno również kształtować postawy odpowiedzialności społecznej. Jednym z instrumentów, który dodatkowo wzmacnia systematyczność i zdolność do kooperacji, jest wolontariat. Ta metoda uczenia się i jednoczesnego pomagania innym jest też efektywną formą budowania w środowisku szkolnym klimatu szacunku dla różnorodności, rozwijania empatii i poczucia ludzkiej solidarności.

- upowszechnianie wśród dzieci i młodzieży wiedzy o zasadach zrównoważonego rozwoju oraz kształtowanie postaw sprzyjających jego wdrażaniu w skali lokalnej, krajowej i globalnej;

KOMENTARZ:

Zasada zrównoważonego rozwoju może być rozpatrywana w kilku aspektach:

- zrównoważone działania człowieka względem przyrody – uwrażliwienie uczniów na problemy współczesnego świata wynikające z dewastacyjnej działalności człowieka, promowanie polityki proekologicznej;
- równowaga między różnymi sferami życia człowieka: praca–rodzina, nauka–odpoczynek;
- równowaga między działaniem na rzecz zaspokojenia interesów własnych i naszych najbliższych a działaniami prospołecznymi.

Doradztwo zawodowe powinno wspierać rozwijanie świadomości uczniów w każdym z tych trzech aspektów filozofii zrównoważonego rozwoju.

- dostosowanie kierunków i treści kształcenia do wymogów rynku pracy;

KOMENTARZ:

Doradztwo zawodowe powinno zbliżać system edukacji do aktualnych i przyszłych oczekiwań na rynku pracy. Dotyczy to zarówno zapotrzebowania nie tylko na konkretne zawody (gdyż perspektywa ta dynamicznie się zmienia i trudno ją wdrożyć w pełen cykl kształcenia tak, aby nie traciła na aktualności), ale przede wszystkim na konkretne kompetencje.

- kształtowanie u uczniów postaw przedsiębiorczych i kreatywnych, sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w życiu gospodarczym, w tym poprzez stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych;

KOMENTARZ:

Doradztwo wprost wpisuje się w to zadanie systemu oświaty, gdyż jako program działań powinno stanowić płaszczyznę transferu aktualnych trendów na rynku pracy do edukacji w taki sposób, aby pożądane przez pracodawców i jednocześnie społecznie oczekiwane kompetencje były przedmiotem z troską nauczycieli i szkolnych specjalistów. Dobrze funkcjonujący wewnątrzszkolny system doradztwa zawodowego zasila procesy nauczania-uczenia się energią rynku edukacji i pracy, redukuje ryzyko niedostosowania procesów kształcenia do aktualnych wymagań zarówno pracodawców, jak i współczesnego świata.

- przygotowywanie uczniów do wyboru zawodu i kierunku kształcenia;

KOMENTARZ:

Doradztwo powinno być ukierunkowane zarówno na rozwijanie zasobów transferowalnych i kompetencji życiowo użytecznych, jak i przygotowanie uczniów do świadomego podejmowania decyzji dotyczących dalszego kształcenia lub wejścia na rynek pracy. Biorąc jednak pod uwagę aktualne trendy na rynku pracy (wysoki stopień elastyczności, konieczność ciągłego uczenia się i otwartości na szybką zmianę profesji), doradztwo nie powinno w sposób dyrektywny wskazywać konkretnych zawodów, ale skupiać się na kompetencjach i predyspozycjach możliwych do wykorzystania w różnych obszarach. Oczywiście przy pogłębionej analizie zasobów danego ucznia warto zastanowić się nad optymalnym dopasowaniem ich indywidualnej konfiguracji do specyfiki zawodu, przy czym należy to robić bardzo ostrożnie, gdyż nawet brak pełnej adekwatności potencjału ucznia do wymagań zawodowych nie przekreśla jego szans na samorealizację w tym obszarze (możliwe jest to np. dzięki mechanizmom kompensacji).

- warunki do rozwoju zainteresowań i uzdolnień uczniów przez organizowanie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych oraz kształtowanie aktywności społecznej i umiejętności spędzania czasu wolnego;

KOMENTARZ:

W związku z tym, że jednym z obszarów doradztwa jest identyfikacja zdolności, uzdolnień i zainteresowań uczniów, warto wykorzystać wnioski płynące z działań doradczych do planowania i organizacji zajęć pozalekcyjnych w szkole. Zamiast proponowania tradycyjnych kółek zainteresowań z danego przedmiotu, można zgrupować uczniów z wąską pasją ukierunkowaną na jeden temat i zaoferować im specjalistyczne zajęcia szyte na miarę ich potrzeb. Jest to szczególnie ważne w kontekście uczniów z niepełnosprawnością lub doświadczających innego rodzaju trudności; istotne jest, aby działania terapeutyczne nie usunęły z pola uwagi aktywności wzmacniających ich zainteresowania i zdolności.

Doradztwo zawodowe jest również wprost wskazane w Rozporządzeniu MEN z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. z 2020 r. poz. 1280). Dokument ten definiuje zakres pomocy psychologiczno-pedagogicznej:

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia i czynników środowiskowych wpływających na jego funkcjonowanie w przedszkolu, szkole i placówce, w celu wspierania potencjału rozwojowego ucznia i stwarzania warunków do jego aktywnego i pełnego uczestnictwa w życiu przedszkola szkoły i placówki oraz w środowisku społecznym.

Ponadto rozporządzenie to wskazuje, że potrzeba objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną w przedszkolu, szkole i placówce wynika w szczególności z takich czynników jak:

- niepełnosprawność,
- niedostosowanie społeczne,
- zagrożenie niedostosowaniem społecznym,
- zaburzenia zachowania lub emocji,
- szczególne uzdolnienia,
- specyficzne trudności w uczeniu się,
- deficyty kompetencji i zaburzenia sprawności językowych,
- choroba przewlekła,
- sytuacje kryzysowe lub traumatyczne,
- niepowodzenia edukacyjne,

- zaniedbania środowiskowe związane z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego i kontaktami środowiskowymi;
- trudności adaptacyjne związane z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związanych z wcześniejszym kształceniem za granicą.

Należy podkreślić, że katalog ten nie ma charakteru zamkniętego. Użyte określenie „w szczególności” wskazuje na najczęstsze, ale nie jedyne kategorie specjalnych potrzeb edukacyjnych. Przykładowo brakuje w powyższym spisie zaburzeń koncentracji uwagi, które nie mają charakteru niepowodzeń edukacyjnych, czy indywidualnych stylów uczenia się. Mimo to praktyka edukacyjna jednoznacznie pokazuje, że identyfikacja indywidualnych potrzeb uczniów właściwie ogranicza się do typów wymienionych w rozporządzeniu (Knopik, 2018a).

Dokument ten informuje, że pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest udzielana w trakcie bieżącej pracy z uczniem oraz przez zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów a także w formie:

- klas terapeutycznych;
- zajęć rozwijających uzdolnienia;
- zajęć rozwijających umiejętności uczenia się;
- zajęć dydaktyczno-wyrównawczych;
- zajęć specjalistycznych: korekcyjno-kompensacyjnych, logopedycznych, rozwijających kompetencje emocjonalno-społeczne oraz innych zajęć o charakterze terapeutycznym;
- **zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu – w przypadku uczniów szkół podstawowych oraz uczniów szkół ponadpodstawowych;**
- zindywidualizowanej ścieżki kształcenia;
- porad i konsultacji;
- warsztatów.

Dodatkowo rozporządzenie określa zadania nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych oraz specjalistów w przedszkolu, szkole i placówce. Warto je szczególnie wymienić, gdyż w praktyce bardzo często pod uwagę bierze się głównie powyższy zapis, mówiący o specjalnych formach realizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej, zapominając przy tym o bieżącej pracy z uczniami, w której uczestniczy każdy nauczyciel, a nie jedynie specjalista. Do zadań tych należy:

1. rozpoznawanie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów;
2. określanie mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań i uzdolnień uczniów;
3. rozpoznawanie przyczyn niepowodzeń edukacyjnych lub trudności w funkcjonowaniu uczniów, w tym barier i ograniczeń utrudniających uczestniczenie w życiu przedszkola, szkoły lub placówki;

4. podejmowanie działań sprzyjających rozwojowi kompetencji oraz potencjału uczniów w celu podnoszenia efektywności uczenia się i poprawy ich funkcjonowania;
5. współpraca z poradnią w procesie diagnostycznym i postdiagnostycznym, w szczególności w zakresie oceny funkcjonowania uczniów, określania barier i ograniczeń w środowisku utrudniających ich uczestniczenie w życiu przedszkola, szkoły lub placówki oraz efektów działań podejmowanych w celu poprawy funkcjonowania ucznia oraz planowania dalszych działań.

Przywołane zapisy są kluczowe z punktu widzenia sytuacji ucznia ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi w klasie, za wspieranie jego rozwoju odpowiada bowiem każdy nauczyciel i specjalista, a nie tylko ten, który prowadzi zajęcia specjalistyczne. Podobnie treści z zakresu doradztwa zawodowego, dotyczące np. rozpoznawania swoich mocnych stron i predyspozycji, to nie tylko domena doradców zawodowych, ale obowiązkowa perspektywa metodyczna wszystkich nauczycieli, która powinna być wykorzystywana zarówno podczas lekcji matematyki czy biologii, jak i wychowania fizycznego.

Rozporządzenie to definiuje również zadania doradcy zawodowego:

1. prowadzenie zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu z uwzględnieniem rozpoznanych mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań i uzdolnień uczniów;
2. współpraca z innymi nauczycielami w tworzeniu i zapewnieniu ciągłości działań w zakresie zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu;
3. wspieranie nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i innych specjalistów w udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Szczegółowo obszar doradztwa zawodowego w systemie edukacji charakteryzuje Rozporządzenie MEN z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego (Dz. U. poz. 325). Dokument ten wskazuje, że doradztwo zawodowe to nie tylko specjalne zajęcia dodatkowe wynikające z ramowych planów nauczania (przykładowo 10 godzin rocznie dla klas siódmych i ósmych szkół podstawowych), ale przede wszystkim bieżąca praca z uczniem w ramach różnych przedmiotów (przykładowo: rozwijanie samowiedzy podczas analizy treści lektury na lekcji języka polskiego) oraz jeden z instrumentów pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Realizowane treści w ramach pre- (wychowanie przedszkolne) i orientacji zawodowej (klasy 1–6 szkoły podstawowej) oraz doradztwa zawodowego w całym procesie kształcenia zostały szczegółowo określone i opisane jako mierzalne efekty uczenia się i pogrupowane w czterech obszarach:

1. **Poznanie własnych zasobów**, m.in. zainteresowań, zdolności i uzdolnień, mocnych i słabych stron jako potencjalnych obszarów do rozwoju, ograniczeń,

kompetencji (wiedzy, umiejętności i postaw), wartości, predyspozycji zawodowych, stanu zdrowia.

2. **Świat zawodów i rynek pracy**, m.in. poznawanie zawodów, wyszukiwanie i przetwarzanie informacji o zawodach i rynku pracy, umiejętność poruszania się po nim, poszukiwanie i utrzymanie pracy.
3. **Rynek edukacyjny i uczenie się przez całe życie**, m.in.: znajomość systemu edukacji i innych form uczenia się, wyszukiwanie i przetwarzanie informacji o metodach i placówkach kształcenia, uczenie się przez całe życie.
4. **Planowanie własnego rozwoju i podejmowanie decyzji edukacyjno-zawodowych**, m.in. planowanie ścieżki edukacyjnej i zawodowej z przygotowaniem do zdobywania doświadczenia zawodowego i refleksji nad nim, podejmowanie i zmienianie decyzji dotyczących edukacji i pracy, korzystanie z całonocowego poradnictwa kariery.

Sformułowano również szczegółowe treści dla poszczególnych etapów kształcenia. Poniżej zamieszczono treści programowe z zakresu doradztwa zawodowego dla klas siódmej i ósmej szkoły podstawowej.

1. Poznawanie własnych zasobów

Uczeń:

- 1.1 określa wpływ stanu zdrowia na wykonywanie zadań zawodowych;
- 1.2 rozpoznaje własne zasoby (zainteresowania, zdolności, uzdolnienia, kompetencje, predyspozycje zawodowe);
- 1.3 dokonuje syntezy przydatnych w planowaniu ścieżki edukacyjno-zawodowej informacji o sobie wynikających z autoanalizy, ocen innych osób oraz innych źródeł;
- 1.4 rozpoznaje własne ograniczenia jako wyzwania w odniesieniu do planów edukacyjno-zawodowych;
- 1.5 rozpoznaje swoje możliwości i ograniczenia w zakresie wykonywania zadań zawodowych i uwzględnia je w planowaniu ścieżki edukacyjno-zawodowej;
- 1.6 określa aspiracje i potrzeby w zakresie własnego rozwoju i możliwe sposoby ich realizacji;
- 1.7 określa własną hierarchię wartości i potrzeb.

2. Świat zawodów i rynek pracy

Uczeń:

- 2.1 wyszukuje i analizuje informacje na temat zawodów oraz charakteryzuje wybrane z nich, uwzględniając kwalifikacje wyodrębnione w zawodach oraz możliwości ich uzyskania;
- 2.2 porównuje własne zasoby i preferencje z wymaganiami rynku pracy i oczekiwaniami pracodawców;

- 2.3 wyjaśnia zjawiska i trendy zachodzące na współczesnym rynku pracy, z uwzględnieniem regionalnego i lokalnego rynku pracy;
- 2.4 uzasadnia znaczenie pracy w życiu człowieka;
- 2.5 analizuje znaczenie i możliwości doświadczania pracy;
- 2.6 wskazuje wartości związane z pracą i etyką zawodową;
- 2.7 dokonuje autoprezentacji;
- 2.8 charakteryzuje instytucje wspomagające planowanie ścieżki edukacyjno-zawodowej, w tym instytucje rynku pracy.

3. Rynek edukacyjny i uczenie się przez całe życie

Uczeń:

- 3.1 analizuje oferty szkół ponadpodstawowych i szkół wyższych pod względem możliwości dalszego kształcenia, korzystając z dostępnych źródeł informacji;
- 3.2 analizuje kryteria rekrutacyjne do szkół ponadpodstawowych w kontekście rozpoznania własnych zasobów;
- 3.3 charakteryzuje strukturę systemu edukacji formalnej oraz możliwości edukacji pozaformalnej i nieformalnej;
- 3.4 określa znaczenie uczenia się przez całe życie.

4. Planowanie własnego rozwoju i podejmowanie decyzji edukacyjno-zawodowych

Uczeń:

- 4.1 dokonuje wyboru dalszej ścieżki edukacyjno-zawodowej samodzielnie lub przy wsparciu doradczym;
- 4.2 określa cele i plany edukacyjno-zawodowe, uwzględniając własne zasoby;
- 4.3 jest zaznajomiony z osobami i instytucjami wspomagającymi planowanie ścieżki edukacyjno-zawodowej i wyjaśnia, w jakich sytuacjach należy korzystać z ich pomocy;
- 4.4 planuje ścieżkę edukacyjno-zawodową, uwzględniając konsekwencje podjętych wyborów.

Wszystkie te treści odnoszą się również do uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi, przy czym jednak, co warto podkreślić, sposób formułowania tych efektów wskazuje, że aktywność jest domeną samego ucznia, a nie doradcy zawodowego. Trzeba zatem zadbać, aby działania prowadzone przez doradcę, nauczycieli i specjalistów faktycznie były na tyle efektywne, że w ich wyniku uczeń pogłębi samowiedzę i będzie samodzielnie formułować oraz uzasadniać swoje decyzje edukacyjno-zawodowe. Wymaga to zwiększenia udziału doradztwa w pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz zajęciach specjalistycznych (wynikających np. z opinii wydanej przez poradnię lub orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego) adresowanych do uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami. Aktualnie działania doradcze mają drugoplanowe znaczenie i ustępują zajęciom edukacyjno-

-specjalistycznym lub rewalidacyjnym, które wprost odnoszą się do obszarów deficytowych. Uzupełnienie ich o proces doradczy pozwoliłoby efektywniej połączyć cele edukacyjne i terapeutyczne z dystalnymi, ukierunkowanymi na wzmacnianie zasobów kluczowych dla rozwoju kariery uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami. Taka perspektywa, choć zgodna z kompleksowym modelem pomocy psychologiczno-pedagogicznej zarysowanym w aktach prawnych, niestety wciąż jest rzadko praktykowana.

Doradztwo zawodowe, zgodnie z Rozporządzeniem MEN z dnia 11 sierpnia 2017 r. Dz. U. poz. 1606 oraz z 2021 r. poz. 911 i 1599 z dnia 28 sierpnia 2017 r., pełni również ważną rolę w realizacji działań podejmowanych przez młodzieżowe ośrodki wychowawcze (MOW), młodzieżowe ośrodki socjoterapii (MOS), oraz specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze (SOSW). Młodzieżowe ośrodki wychowawcze są prowadzone dla dzieci i młodzieży:

1. niedostosowanych społecznie, wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania, pomocy psychologiczno-pedagogicznej i resocjalizacji – jako resocjalizacyjno-wychowawcze;
2. niedostosowanych społecznie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania, pomocy psychologiczno-pedagogicznej i resocjalizacji – jako resocjalizacyjno-rewalidacyjne.

Do zadań młodzieżowego ośrodka wychowawczego należy eliminowanie przejawów niedostosowania społecznego oraz przygotowanie wychowanków do samodzielnego i odpowiedzialnego życia po opuszczeniu ośrodka, zgodnie z obowiązującymi normami społecznymi i prawnymi

Młodzieżowe ośrodki socjoterapii są prowadzone dla dzieci i młodzieży, które:

1. z powodu zaburzeń rozwojowych, trudności w uczeniu się i zaburzeń w funkcjonowaniu społecznym są zagrożone niedostosowaniem społecznym i wymagają stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania, pomocy psychologiczno-pedagogicznej i socjoterapii oraz
2. posiadają orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na zagrożenie niedostosowaniem społecznym.

Do zadań młodzieżowego ośrodka socjoterapii należy eliminowanie przejawów zaburzeń zachowania oraz (podobnie jak w przypadku MOW) przygotowanie wychowanków do samodzielnego i odpowiedzialnego życia po opuszczeniu ośrodka, zgodnego z obowiązującymi normami społecznymi i prawnymi.

Przytaczane zapisy rozporządzenia wskazują również, że młodzieżowy ośrodek wychowawczy i młodzieżowy ośrodek socjoterapii zapewniają wychowankom pomoc w wyborze kierunku kształcenia i zawodu.

Specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze są prowadzone dla dzieci i młodzieży:

- niestyszących i słabostyszących;
- niewidomych i słabowidzących;
- z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją;
- z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym;
- z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera;
- z niepełnosprawnościami sprzężonymi.

Zajęcia resocjalizacyjne, socjoterapeutyczne i profilaktyczno-wychowawcze prowadzone w SOSW są ukierunkowane w szczególności na:

1. wspieranie wychowanków nowo przyjętych;
2. rozwijanie mocnych stron i zainteresowań wychowanków adekwatnie do ich możliwości psychofizycznych;
3. kształtowanie kompetencji indywidualnych i społecznych wychowanków oraz przygotowanie ich do samodzielnego funkcjonowania w życiu dorosłym i aktywności zawodowej.

Podsumowując przytoczone zapisy obowiązujących aktów prawnych, można skonkludować, że doradztwo zawodowe odgrywa kluczową rolę w działaniach podejmowanych przez placówki takie jak MOW, MOS i SOSW, gdyż wprost realizuje ich cele statutowe, tj. przygotowanie dzieci i młodzieży do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie i podejmowania aktywności edukacyjnych i zawodowych. Co istotne, w placówkach tych sama praca nabiera nieco innego znaczenia, niż ma to miejsce w szkołach ogólnodostępnych – staje się centralną wartością, wokół której organizowane są działania edukacyjne i profilaktyczne. Kształtowanie postawy pracy pozwala na interioryzację norm i skuteczną socjalizację, a także wzmacnianie poczucia kompetencji osobistej i satysfakcji z podejmowanych wysiłków. Oznacza to, że wewnątrzszkolny system doradztwa zawodowego powinien zajmować bardzo ważne miejsce w dokumentach strategicznych placówek, gdyż w istocie określa sposób realizacji ich statutowych działań.

Kwestia wspierania osób ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi jest również obecna w innych dokumentach o charakterze strategicznym:

Zintegrowana Strategia Umiejętności (część ogólna)

Wśród koniecznych do podjęcia działań wskazano m.in.:

1. *Dostosowanie oferty kształcenia i szkolenia do potrzeb osób o zróżnicowanym poziomie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych, wynikających z diagnozy (s. 57);*
2. *Diagnozowanie i niwelowanie barier, w tym środowiskowych, ekonomicznych, geograficznych, zdrowotnych w dostępie do pełnej oferty wysokiej jakości usług*

edukacyjnych i szkoleniowych w ramach kształcenia formalnego, nieformalnego i pozaformalnego (s. 62);

3. *Podnoszenie jakości i promocja edukacji włączającej, ze szczególnym uwzględnieniem przygotowania dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami do wejścia na rynek pracy (s. 62).*

Zintegrowana Strategia Umiejętności (część szczegółowa)

Jako jeden z obszarów oddziaływania na rzecz wzrostu umiejętności Polaków wskazano wprost doradztwo zawodowe (obszar nr 6).

W ramach tematu działania nr 17., czyli „Rozwijanie, wdrażanie, monitorowanie i ewaluacja efektywnego doradztwa zawodowego dzieci, młodzieży i osób dorosłych”, określono następujące kierunki działań:

- 17.1 opracowanie i wdrażanie rozwiązań w zakresie diagnozowania predyspozycji, potrzeb zawodowych i zasobów odbiorców usług doradczych;
- 17.2 rozwijanie istniejących i tworzenie nowych metod i narzędzi wykorzystywanych w doradztwie zawodowym, z uwzględnieniem zróżnicowania potrzeb edukacyjnych osób uczących się;
- 17.3 rozwijanie istniejących i tworzenie nowych działań w obszarze doradztwa, możliwych do zastosowania w edukacji formalnej i pozaformalnej, instytucjach rynku pracy i polityki społecznej;
- 17.4 włączanie rodziców/opiekunów do korzystania z doradztwa zawodowego przy kształtowaniu aspiracji edukacyjnych i zawodowych uczniów;
- 17.5 wdrażanie rozwiązań w zakresie wspierania procesów przejścia pomiędzy etapami kształcenia, w tym przejścia z systemu oświaty do kształcenia na poziomie wyższym oraz wejścia na rynek pracy;
- 17.6 rozwijanie i tworzenie nowych metod i narzędzi do monitorowania i ewaluowania doradztwa;
- 17.7 upowszechnianie korzystania z doradztwa zawodowego na każdym etapie życia, w tym integracja działań w zakresie doradztwa zawodowego realizowanego w instytucjach systemu edukacji oraz rynku pracy.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego z perspektywą do roku 2030

„Szkoła ze względu na swoją powszechność może pełnić nie tylko funkcje edukacyjne i wychowawcze, ale także może być instytucją zapewniającą większą spójność społeczną. Służyć temu powinna realizacja narzędzi:

- Wzmocnienie funkcji socjalnej i interwencyjnej na wczesnym etapie szkoły poprzez zwiększenie wsparcia nakierowanego na wyrównanie deficytów w dostępie do usług publicznych, które może oferować szkoła, oraz powrót do jej funkcji prewencyjnej, co pozwoli wykorzystać potencjał placówki jako jedyne miejsca, w którym możliwa jest wczesna interwencja w zakresie problemów wychowawczych z dziećmi i młodzieżą oraz identyfikowanie przypadków

dysfunkcji w rodzinie czy stosowania przemocy wobec poszczególnych członków danego gospodarstwa. Kluczowe jest tutaj podniesienie efektywności w zakresie rozpoznania indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów, a także udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

- Zwiększenie udziału w szkolnictwie ogólnodostępnym dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, którym pozwala na to rodzaj niepełnosprawności, tak aby mogły one wyrównywać swoje szanse edukacyjne, społeczne i zawodowe na jak najwcześniejszym etapie życia. Służyć temu będzie systematyczne wspomaganie przedszkoli, szkół i placówek ze strony instytucji do tego powołanych, takich jak poradnie psychologiczno-pedagogiczne czy placówki doskonalenia nauczycieli” (s. 51).

4. WŁĄCZAJĄCE DORADZTWO EDUKACYJNE – ZRÓŻNICOWANIE JAKO WYMIAR RELACJI

Dotychczasowy paradygmat ujmowania trudności rozwojowych i edukacyjnych uczniów miał silne inklinacje medyczne, które domagały się zero-jedynkowych etykiet wskazujących wprost na zaburzenie lub deficyt możliwe do określenia za pomocą kodu z klasyfikacji ICD. Uważano, że nazwanie zespołu objawów konkretnym terminem nie tylko pozwoli wyjaśnić problem ucznia, ale również da szansę na dobranie skutecznych instrumentów wsparcia. Należy jednak pamiętać, że każde zidentyfikowanie problemu w postaci etykiety powoduje również traktowanie go jako atrybutu danej osoby i patrzenie na nią głównie przez pryzmat tego rozpoznania. Oczywiście etap diagnozy kryterialnej jest bardzo ważny – musi być on jednak wsparty kompleksową oceną funkcjonalną, która da szansę na poznanie ucznia w szerszej perspektywie niż standardowa charakterystyka danego zaburzenia. Stąd coraz częściej mówi się o zróżnicowanych lub indywidualnych potrzebach edukacyjnych, chcąc osłabić rozpowszechnioną praktykę myślenia o trudnościach jako specjalnych potrzebach z katalogu etykiet, np. uczeń z niepełnosprawnością lub zagrożony niedostosowaniem społecznym.

Zasadne wydaje się używanie terminu zróżnicowane potrzeby edukacyjne w odniesieniu do grupy uczniów, a więc zjawiska niejednorodności potrzeb, cech i zdolności w klasie (stąd termin „uczniowie ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi”, a nie „uczeń ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi”). Termin indywidualne potrzeby edukacyjne ujmuje zaś sytuację i funkcjonowanie ucznia jako jednostki. Obecność uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi w klasie powoduje, że mamy do czynienia z grupą uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi.

Warto przypomnieć w tym kontekście tezę Aleksandra Hulka (1977), zgodnie z którą potrzeby edukacyjne jednostek sprawnych i osób z niepełnosprawnościami są w znacznej mierze wspólne. Nie oznacza to, że są takie same, ale podobne zróżnicowanie występuje jako naturalne zjawisko między uczniami bez niepełnosprawności. Zamiast więc mówić o specjalnych potrzebach zarezerwowanych dla konkretnej kategorii trudności, lepiej używać otwartego katalogu dążeń wspólnych dla wszystkich uczących się. Przykładowo nazywanie specjalną potrzebą wyrażoną przez ucznia z niepełnosprawnością ruchową chęci uczestniczenia w zajęciach z chemii w laboratorium, które znajduje się na drugim piętrze w budynku pozbawionym windy, brzmi dość paradoksalnie lub wywołuje skojarzenia z zachciankami („specjalne”) czynnościami oczywistym, mieszczącym się w standardzie. Lepiej jest mówić o uniwersalnej potrzebie uczestnictwa lub dostępności wspólnej dla większości uczniów.

Stąd edukacja autentycznie włączająca, której jednym ze strumieni jest włączające doradztwo zawodowe, unika etykietowania uczniów, widząc w nim ryzyko depersonalizacji i „medykalizacji” uczniów, często również znajdując w ten sposób usprawiedliwienie dla nieefektywnych działań podejmowanych przez szkołę (cytat z rozmowy nauczycieli: „uczniowie z autyzmem tak mają; możesz wypruć flaki, a i tak pewne osiągnięcia są w ogóle niemożliwe”). Samo doradztwo, które będzie adresowane do specjalnej grupy uczniów z określoną kategorią problemów, również staje się instrumentem unifikującym indywidualny podmiot i redukujący go głównie do dominującej trudności. Łatwo wówczas nie zauważyć innych, kluczowych cech, które mogłyby stanowić zasoby ucznia z niepełnosprawnością, gdyż uwaga doradcy jest ukierunkowana na wpisanie funkcjonowania ucznia w standardowy kod – rys danej SPE.

W prezentowanej publikacji przyjęto taką kolejność prezentacji zasad pracy z poszczególnymi grupami uczniów: na początku opisano uniwersalne warunki doradztwa zawodowego, które pozwalają na wzrost uczestnictwa każdego ucznia w procesie nauczania-uczenia się, a następnie wskazano na możliwe dodatkowe wyzwania lub specyficzne sposoby realizacji tych uniwersalnych strategii w pracy z uczniami z określonymi indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi i rozwojowymi.

Należy pamiętać, że wartościami propagowanymi przez szkołę włączającą są nie tylko wysokie osiągnięcia uczniów, lecz także ich dobre samopoczucie (dobrostan), konstruktywne relacje społeczne (zarówno między uczniami, jak i nauczycielami), a także więzi szkoły ze społecznością lokalną. Jak pisze Grzegorz Szumski, „celem jest zrównoważona edukacja odpowiadająca indywidualnym potrzebom i wspierająca budowanie wspólnoty” (Szumski, 2019).

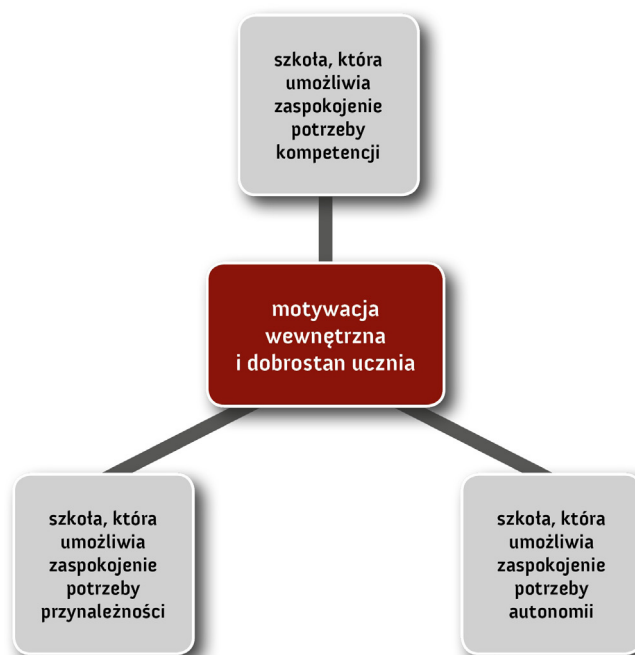
Jest to możliwe dzięki implementacji do działań podejmowanych przez nauczycieli i szkolnych specjalistów (w tym doradców zawodowych) następujących zasad organizujących konstruktywny klimat uczenia się (Olechowska, 2016):

1. zasada perspektywizmu – uwzględnienie indywidualnego kontekstu uczenia się; jak pisze Olechowska (2016), „zawsze w procesie edukacji należy szukać porozumienia, złotego środka między ogólnymi wytycznymi a możliwościami ich wypełnienia tu i teraz przez konkretne osoby”;
2. zasada ograniczeń – uczniów należy kształcić oraz oceniać w sposób uwzględniający ich indywidualne możliwości, nie zaś z góry przyjęte miary;
3. zasada konstruktywizmu – uznanie procesu kształcenia za wzajemne dzielenie się wiedzą, konstruowanie rzeczywistości i negocjowanie znaczeń;
4. zasada interakcyjności – edukacja zachodzi w procesie kooperatywnego uczenia się, przemiana klasy w stymulującą kulturę społeczności wzajemnego uczenia się;
5. zasada eksternalizacji – wspólne wytwarzanie produktów edukacji daje osobom uczącym się poczucie własnej wartości, tożsamości i ciągłości; partycypacja ucznia w procesie nauczania-uczenia się pozwala mu odbierać bezpośrednie sensy

- własnych aktywności (np. wzrost poczucia kompetencji ucznia podczas realizacji zajęć według jego pomysłu);
6. zasada instrumentalizmu – podkreślenie znaczenia edukacji dla pragmatyki życiowej; uwzględnienie w procesie uczenia rozwoju kompetencji możliwych do wykorzystania w kontekście pozaszkolnym;
  7. zasada instytucjonalizacji – uświadomienie sobie, że szkoła jako instytucja rządzi się określonymi prawami, które częściowo mogą ograniczać proces uczenia się (np. brak całkowitej dowolności w doborze treści);
  8. zasada tożsamości i poczucia własnej wartości – „dawanie drugiej szansy, docenianie dobrych, choć nie przynoszących sukcesu prób, ale przede wszystkim stwarzanie okazji do rozmowy pozwalającej wyjaśnić, dlaczego coś poszło nie tak, jak zaplanowaliśmy” (Bruner, 2006, s. 61);
  9. zasada narracyjna – narracja jako droga do budowania własnej tożsamości; dzięki myśleniu narracyjnemu możliwe jest zrozumienie związków między różnymi treściami i włączenie ich w spójną wizję świata (szkoła, która wzmacnia budowanie takiej koherentnej opowieści o świecie).

Trzeba pamiętać, że spełnienie tych warunków jest wspólnym zadaniem wszystkich pracowników szkoły ogólnodostępnej. Jaki pisze Szumski: „Największą przeszkodą w realizacji edukacji włączającej o wysokiej jakości jest traktowanie kształcenia uczniów z niepełnosprawnością jako odrębnego zadania, dodatkowego programu. Dzieje się tak wtedy, gdy nauczyciele nie czują się odpowiedzialni za edukację uczniów z orzeczeniami i powierzają to zadanie pedagogom specjalnym, a jednocześnie nie dopuszczają do tego, by mogli mieć oni wpływ na organizację procesu kształcenia całej klasy” (Szumski, 2019, s. 24). Doradcy zawodowi, w ramach współpracy z nauczycielami, muszą propagować przekonanie, że zaspokojenie zróżnicowanych potrzeb uczniów to wspólna odpowiedzialność, wymagająca kooperatywnych działań.

Szukając uniwersalnej koncepcji metodycznej, która mogłaby posłużyć jako kanwa teoretyczna dla doradztwa zawodowego uwzględniającego zróżnicowane potrzeby uczniów, warto odnieść się do prac Richarda Ryana i Edwarda Deciego (2001). Badacze ci skupili się na środowiskowych uwarunkowaniach motywacji wewnętrznej człowieka i opisali trzy fundamentalne potrzeby, których zaspokojenie przekłada się na wzrost zaangażowania podmiotu, a docelowo poprawienie jego dobrostanu: potrzeba kompetencji, przynależności i autonomii (ich koncepcja określana jest jako teoria autodeterminacji, w skrócie SDT – *self-determination theory*). Otoczenie sprzyjające realizacji tych celów, np. szkoła, postrzegane jest jako stymulujące i dające bezpieczeństwo – uczniowie czują się w tej przestrzeni dobrze, oraz mają poczucie bezpośredniego związku z nią („jestem częścią tej wspólnoty”).

Rysunek 4. Koncepcja autodeterminacji w kontekście szkolnym (opracowanie własne)

Potrzeba kompetencji odnosi się do siły przekonania podmiotu na temat sensowności podejmowanych działań. Aby być zmotywowanym do uczenia się, człowiek oczekuje uzasadnienia słuszności własnego wysiłku, informacji na temat potencjalnych korzyści, jakie może odnieść, uruchamiając swoje zaangażowanie. Ponadto zadania powinny być dostosowane do indywidualnych możliwości, tak aby nie budziły lęku (w przypadku zadań zbyt trudnych lub niejasnych, np. z niewłaściwie przygotowaną instrukcją; oraz naruszających granice intymności – ryzyko szczególnie wysokie w przypadku doradztwa zawodowego), ani nudy (w przypadku zadań zbyt łatwych lub opartych na powtarzanych schematach). W praktyce doradca zawodowy przyczynia się do zaspokojenia potrzeby kompetencji uczniów poprzez następujące działania:

- dążenie do identyfikowania przez uczniów związków między nauczanymi treściami a ich codziennym życiem (aktualnym lub przyszłym);
- bazowanie na dotychczasowej wiedzy uczniów, odwoływanie się do ich prekoncepcji (nawet naiwnych) i doświadczeń;
- informowanie o celach zajęć i odnoszenie się do nich w ramach podsumowania spotkania (czy zostały osiągnięte?);
- uwzględnianie treści związanych z aktualnymi problemami – wyzwaniem rozwojowymi uczniów (np. granice aprobaty społecznej w okresie silnej potrzeby przynależności do grupy, czyli w klasach 6–8 szkoły podstawowej) i bieżącymi wydarzeniami w życiu społecznym (np. zjawisko hiperinflacji czy zmian w pracy zdalnej pod wpływem pandemii COVID-19) – doradztwo jako narzędzie interpretacji aktualnych zjawisk;

- traktowanie procesu nabywania nowych informacji jako okazji do przekraczania przez uczniów własnych granic („nie byłem w stanie tego zrozumieć, a teraz potrafię”) oraz budowania tożsamości grupowej („my jako grupa, która posiadała wspólną wiedzę; wiemy to, czego inni jeszcze nie wiedzą”);
- zadania wielopoziomowe, w których uczeń sam wybiera poziom trudności zgodnie z zasadą indywidualnego dopasowania wyzwań do możliwości;
- uzasadnianie podejmowanych decyzji (dotyczących również uczniów) zamiast autorytarnego „nie, bo nie” (Knopik, 2018a).

Potrzeba przynależności to pragnienie uczestniczenia w pracach zespołowych. Zespół pojmowany jest jako grupa posiadająca wspólne cele i wartości. Zaspokajaniu potrzeby przynależności sprzyja:

- a. tworzenie w szkole grup uczniów o podobnych zainteresowaniach i/lub uzdolnieniach (według kryterium rozwojowego, a nie wieku biologicznego);
- b. sensowne prace zespołowe wymagające wymiany posiadanych zasobów (czyli grupy dobrane są w taki sposób, że jej członkowie mogą oferować sobie wzajemnie wiedzę i umiejętności, których pozostałe osoby nie posiadają);
- c. podkreślanie przez doradcę obiektywnych danych na temat roli współpracy zespołowej w rozwoju gospodarki, wzrostu innowacyjności itp. (pokazywanie walorów pracy zespołowej w postaci danych naukowych może stanowić skuteczną strategię szczególnie w odniesieniu do uczniów z wysokimi potrzebami poznawczymi);
- d. wdrażanie i pielęgnowanie wspólnych rytuałów (patron klasy, „okrzyk bojowy”, wspólne powitanie, pytania dnia/tygodnia, godzina dyskusji itp.);
- e. praca nad projektem (z uwzględnieniem etapu autentycznej pracy grupowej, a nie równoległych wysiłków, w ramach których każdy osobno pracuje nad jakimś zagadnieniem, a potem następuje połączenie materiału);
- f. kooperatywne uczenie się uczniów, w tym tutoring rówieśniczy (również doradztwo rówieśnicze – uczeń jako „doradca” zawodowy).

Potrzeba autonomii dotyczy pragnienia człowieka do samostanowienia, współdecydowania o sprawach, które go bezpośrednio dotyczą, odnosi się też do spektrum możliwości angażowania się w proces decyzyjny (partycypacja). W praktyce doradczej istnieje bardzo wiele okazji, w których uczniowie mogliby wyrazić swoje zdanie czy wręcz zaprojektować same zajęcia. W praktyce może to być realizowane m.in. poprzez:

- a. wybór przez uczniów szczegółowych zagadnień, jakie będą poruszane podczas zajęć;
- b. przeprowadzanie ankiet lub sondaży opinii, których wyniki decydują np. o przebiegu zajęć (m.in. ćwiczenie symulacyjne, w którym kolejne kroki kariery bohatera prezentowanej uczniom historii zależą od ich wyborów);

- c. współdecydowanie o sposobie sprawdzania wiedzy i kryteriach oceny;
- d. możliwość wyrażania opinii na temat zajęć i prowadzącego;
- e. możliwość chwilowego nieuczestniczenia w doradztwie;
- f. posiadanie alternatyw podczas pracy samodzielnej w klasie (polecenia do wyboru – podobnie jak w strategiach zaspokajania potrzeby kompetencji, przydatne są zadania wielopoziomowe lub problemy dywergencji o otwartej strukturze, np. „Jak opracować idealny/optimalny system motywowania uczniów do nauki?”, będący tematem projektu uczniowskiego);
- g. stosowanie zadań otwartych, do których uczniowie sami układają polecenia.

Powyższe przykłady odwołują się do trzech uniwersalnych potrzeb uczniów, które nie są warunkowane niepełnosprawnościami, deficytami czy zdolnościami. Według autorów koncepcji SDT te trzy potrzeby są wspólne nam wszystkim: uczniom, pracującym dorosłym czy odpoczywającym już na emeryturze seniorom, a za sprzyjającym środowiskiem mogą się kryć szkoła, zakład pracy, uczelnia czy rodzina. Sensowniej jest zatem mówić o potrzebach rozwoju człowieka i barierach, które utrudniają mu ich spełnianie. A rolą doradcy zawodowego jest wzmacnianie u uczniów pragnienia samorozwoju, umiejętności dobierania do tego pragnienia odpowiednich środków działania oraz przekraczania barier.

5. ICF JAKO RAMA ZBIERANIA INFORMACJI W DORADZTWIE ZAWODOWYM

Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia, określana skrótem ICF (ang. *International Classification of Functioning, Disability and Health*), została uchwalona przez WHO w 2001 roku. ICF umożliwia kodowanie szerokiego spektrum informacji o zdrowiu, np. informacji dotyczących diagnozy, funkcjonowania i niepełnosprawności oraz czynników środowiskowych. Wykorzystuje ona standaryzowany język pozwalający na porozumiewanie się w sprawach zdrowia i opieki zdrowotnej na całym świecie między różnymi dyscyplinami i dziedzinami nauki oraz specjalistami zajmującymi się konkretnym pacjentem. W tym znaczeniu ICF może być traktowane jako rama zbierania i porządkowania kluczowych informacji na temat funkcjonowania osoby w cyklu życia z uwzględnieniem różnorodnych środowisk.

Przeniesienie w klasyfikacji ICF punktu ciężkości z charakterystyki stanów chorobowych na zdrowie (rozumiane jako pełen dobrostan psychofizyczny) dowodzi zmiany sposobu postrzegania niepełnosprawności i kwalifikowania jej jako wtórnej w stosunku do podstawowej kondycji zdrowotnej. Zmiana ta pozwala na zredukowanie tzw. efektu negatywności, tj. uogólnionego negatywnego pojmowania sytuacji osoby z niepełnosprawnością, pomimo jej wysokiego poczucia dobrostanu (dotyczy to również ryzyka postrzegania ucznia z niepełnosprawnością lub trudnościami w uczeniu się jako z natury nisko funkcjonującego i/lub nieszczęśliwego). Ma jednak również odwrotny efekt – zapobiega automatycznemu myśleniu o osobie niedotkniętej niepełnosprawnością jako w pełni zdrowej, niemogącej znaleźć się w sposób okazjonalny i krótkotrwały w sytuacji człowieka ze specjalnymi potrzebami (Knopik, 2017).

Klasyfikacja ICF została opracowana w celach takich jak:

- stworzenie naukowych podstaw dla zrozumienia i badania kwestii zdrowia i związanych z nim stanów, wyników i wyznaczników;
- ustalenie wspólnego języka stosowanego do opisu zdrowia i stanów z nim związanych ze względu na konieczność usprawnienia porozumiewania się różnych użytkowników, np. pracowników służby zdrowia, pracowników naukowych, decydentów i ogółu społeczeństwa, z uwzględnieniem osób niepełnosprawnych;
- umożliwienie porównywania danych z różnych krajów, z wielu dziedzin opieki zdrowotnej, usług i okresów czasu;
- stworzenie usystematyzowanego schematu kodowania dla systemów informatycznych w dziedzinie zdrowia (ICF, 2009, s. 5).

Dla pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych i szkolnych specjalistów, w tym doradców zawodowych, szczególnie ważny jest cel drugi, który odnosi się do postulatu opracowania wspólnego języka umożliwiającego rzetelny i trafny opis funkcjonowania danej osoby, który będzie zrozumiały dla lekarza, pedagoga, psychologa czy fizjoterapeuty. Aktualne zróżnicowanie terminów obowiązujących w systemie poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego i opieki medycznej rodzi liczne trudności interpretacyjne, co skutkuje niższą trafnością wydawanych orzeczeń lub opinii i trzema osobnymi systemami orzekania niepełnosprawności (na potrzeby świadczeń rentowych, edukacji oraz świadczeń medycznych).

Klasyfikacja ICF zbudowana jest z dwóch części, a każda z nich zawiera po dwa składniki:

I część. Funkcjonowanie i niepełnosprawność

- a. funkcje i struktury ciała,
- b. aktywność i uczestniczenie.

II część. Czynniki kontekstowe

- a. czynniki środowiskowe,
- b. czynniki osobowe.

Znaczenie poszczególnych składników ICF definiuje następująco:

- „funkcje ciała ludzkiego są to procesy fizjologiczne poszczególnych układów ciała, obejmujące również procesy psychiczne;
- struktury ciała ludzkiego to jego części anatomiczne: narządy, kończyny i ich elementy składowe;
- aktywność jest to wykonanie przez daną osobę zadania lub podjęcie działania;
- uczestniczenie jest to angażowanie się danej osoby w określone sytuacje życiowe”.

„Aktywność” i „uczestniczenie” opisywane są przez dwa kwalifikatory: „wykonanie” i „zdolność”.

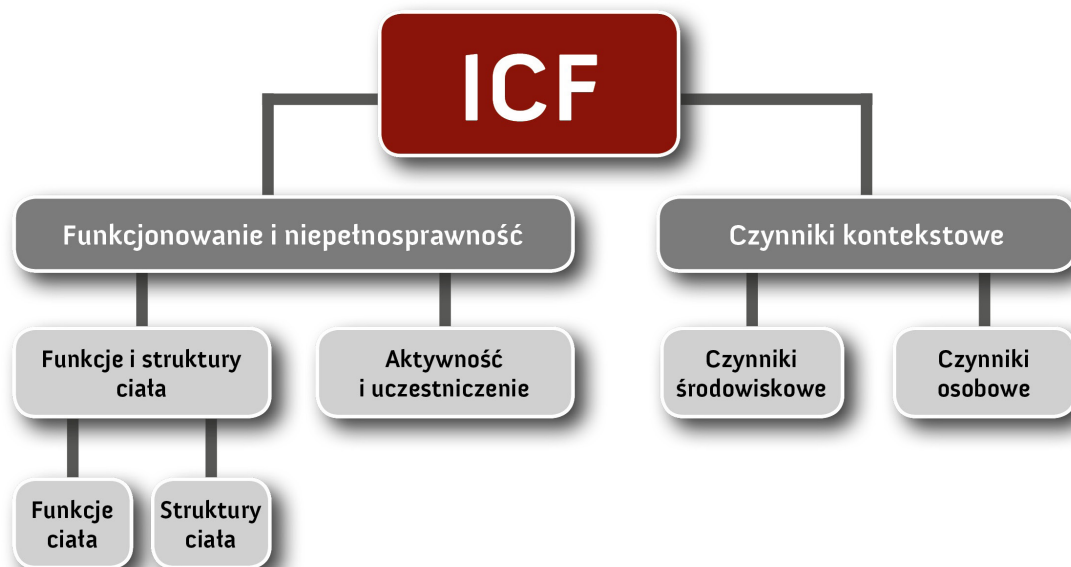
To rozróżnienie jest kluczowe, gdyż wskazuje na obszar potencjalności podmiotu:

- zdolność oznacza możliwości wykonywania przez daną osobę zadania lub podjęcia działania, jednocześnie wskazuje ona najwyższy możliwy stopień funkcjonowania danej osoby w opisywanym obszarze/dziedzinie;
- wykonanie, czyli to, co dana osoba robi w swoim aktualnym środowisku;

Rozbieżność między „zdolnością” a „wykonaniem” pozwala określić kierunek modyfikacji otoczenia, w którym aktualnie funkcjonuje badana osoba (por. w tabeli 2 zaprezentowano podstawowe dziedziny w obszarze: „aktywność i uczestniczenie”).

- czynniki środowiskowe tworzą fizyczne i społeczne środowisko oraz system postaw, w którym żyją ludzie;
- czynniki osobowe odnoszą się bezpośrednio do podmiotu, obejmują takie cechy jak wiek, płeć, status społeczny, doświadczenia życiowe.

Aktualnie klasyfikacja ICF nie ujmuje tych czynników ze względu na ich relatywny, kulturowy charakter (klasyfikacja z założenia ma odnosić się do kategorii uniwersalnych).

Rysunek 5. Struktura klasyfikacji ICF. Źródło: ICF e-Learning Tool, <https://www.icf-research-branch.org/icf-training/icf-e-learning-tool>, [data dostępu: 06.12.2021].

Tabela 2. Ocena „wykonania” i „zdolności” dla poszczególnych dziedzin w obszarze: „aktywność” i „uczestniczenie”

Dziedzina	Wykonanie	Zdolność
d1 – uczenie się i zdobywanie wiedzy		
d2 – ogólne zadania i obowiązki		
d3 – porozumiewanie się		
d4 – poruszanie się		
d5 – dbanie o siebie		
d6 – życie domowe		
d7 – wzajemne kontakty i związki międzyludzkie		
d8 – główne obszary życia		
d9 – życie społeczności lokalnej, działalność społeczna i obywatelska		

Źródło: klasyfikacja ICF.

Przykład:

d3: wykonanie – 4, zdolność – 2

Otrzymane oceny wskazują na bariery środowiskowe w funkcjonowaniu badanej osoby i sugerują kierunek niezbędnych modyfikacji, np. wprowadzenie racjonalnych dostosowań w postaci asystenta lub pętli indukcyjnej.

Doradcy zawodowi mogą zdobywać i porządkować informacje głównie w zakresie aktywności, gdyż nie mają wiedzy i kompetencji niezbędnych do identyfikowania poziomu rozwoju funkcji (lekarze, psycholodzy, pedagodzy specjaliści, fizjoterapeuci). Ponadto podczas pogłębionych wywiadów z rodzicami/opiekunami uczniów oraz w ramach stałej komunikacji z nauczycielami mogą uzyskać dane dotyczące czynników środowiskowych.

Poszczególne konstrukcje dla danego składnika oceniane są na uniwersalnej skali numerycznej według poniższej legendy:

- xxx. 0 – brak problemu (żaden, nieobecny, nieistotny)
- xxx. 1 – nieznaczny problem (niewielki, mały)
- xxx. 2 – umiarkowany problem (średni, spory)
- xxx. 3 – znaczny problem (wielki, silny)
- xxx. 4 – skrajnie duży problem (zupełny)
- xxx. 8 – nieokreślony problem
- xxx. 9 – nie dotyczy

Są to tzw. kwalifikatory, które jako ilościowy wskaźnik przeprowadzonej oceny funkcjonalnej umieszczone są przy właściwym kodzie. Na przykład d130.2 określa umiarkowaną trudność ucznia w zakresie umiejętności naśladowania (to podstawowy element uczenia się, np. naśladowanie wyrazu twarzy, gestykulacji, dźwięków lub kopiowanie liter alfabetu).

Przy ocenie czynników środowiskowych obowiązują następujące kwalifikatory:

xxx.0 BRAK barier	(żadne, nieobecne, nieistotne...)
xxx.1 NIEZNACZNE bariery	(niewielkie, małe...)
xxx.2 UMIARKOWANE bariery	(średnie, spore...)
xxx.3 ZNACZNE bariery	(wielkie, silne, ...)
xxx.4 SKRAJNIE DUŻE bariery	(zupełne...)
xxx+0 BRAK ułatwień	(żadne, nieobecne, nieistotne...)
xxx+1 NIEZNACZNE ułatwienia	(niewielkie, małe...)
xxx+2 UMIARKOWANE ułatwienia	(średnie, spore...)
xxx+3 ZNACZNE ułatwienia	(wielkie, skrajne, ...)
xxx+4 PEŁNE ułatwienia	(zupełne...)

Ważnym etapem w procesie zbierania informacji za pomocą ICF jest dokonanie syntezy danych umieszczonych w trzech obszarach: funkcje, aktywność i uczestniczenie oraz czynniki środowiskowe. Chodzi o zidentyfikowanie i opisanie relacji między poszczególnymi obszarami, np. wpływ postaw społecznych na zakres uczenia się lub

relacje społeczne. ICF pozwala na szczegółowe zdefiniowanie kontekstu społecznego dla rozwijających się funkcji oraz podejmowanych aktywności przez ucznia.

Poniżej zaprezentowano kategorie wraz z kodami dla kluczowej dziedziny związanej ze szkołą tj. uczenie się i stosowanie wiedzy. ICF pozwala nie tylko uporządkować informacje potrzebne do zidentyfikowania różnorodnych aktywności zaangażowanych w uczenie się, ale również daje ramy do monitorowania postępów w cyklu edukacji (przykładowo zmiana kwalifikatora d133 z 3 na 2 wskazuje na progres ucznia w ocenianym obszarze).

Celowe posługiwanie się zmysłami (d110-a129)

- d110** Patrzeć
- d115** Słuchać
- d120** Celowe posługiwanie się innymi zmysłami
- d129** Celowe posługiwanie się zmysłami, inne określone i nieokreślone

Podstawy uczenia się (d130-d159)

- d130** Naśladowanie
- d131** Uczenie się poprzez działania (zabawę) z przedmiotami
- d132** Pozyskiwanie informacji
- d133** Przyswajanie języka
- d134** Przyswajanie dodatkowego języka
- d135** Repetycja (powtarzanie)
- d137** Przyswajanie pojęć
- d140** Uczenie się czytania
- d145** Uczenie się pisanie
- d150** Uczenie się liczenia
- d155** Nabywanie umiejętności
- d159** Podstawy uczenia się, inne określone i nieokreślone

Stosowanie wiedzy (d160-d179)

- d160** Skupianie uwagi
- d161** Ukierunkowanie uwagi
- d163** Myślenie
- d166** Czytanie
- d170** Pisanie
- d172** Liczenie
- d175** Rozwiązywanie problemów
- d177** Podejmowanie decyzji

AKTYWNOŚCI I UCZESTNICZENIE – propozycja kodów dla doradcy zawodowego w pracy z uczniami ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi

Ocena wielu aktywności wymaga konsultacji z nauczycielami oraz rodzicami i uzyskanie odpowiedzi na m.in. następujące pytania: „W jaki sposób dziecko pozyskuje informacje? Jaki jest jego aktualny poziom przyswojenia języka?”.

UWAGA! Kody powinny być redukowane/poszerzane w zależności od etapu edukacyjnego i kluczowych zadań rozwojowych z punktu widzenia wieku i danego typu niepełnosprawności (np. dla dwunastolatka z afazją uczenie się czytania będzie odpowiednią kategorią, którą można pominąć w przypadku dwunastolatka ze standardowym przebiegiem rozwoju mowy i języka).

Uczenie się i stosowanie wiedzy

Celowe posługiwanie się zmysłami

d110 Patrzenie

Zamierzone posługiwanie się zmysłem wzroku w celu odbioru bodźców wzrokowych, np. podczas śledzenia obiektu wzrokiem, obserwowania ludzi, oglądania wydarzenia sportowego, przyglądania się jakiejś osobie lub bawiącym się dzieciom.

d115 Słuchanie

Zamierzone posługiwanie się zmysłem słuchu w celu odbioru bodźców słuchowych, np. podczas słuchania radia, głosu ludzkiego, muzyki lub wykładu, prelekcji lub opowiadanej historii.

d120 Celowe posługiwanie się innymi zmysłami

Zamierzone posługiwanie się innymi zmysłami w celu odbioru bodźców, np. podczas dotykania i wyczuwania jakiejś struktury, degustacji słodczy lub wąchania kwiatów.

Podstawy uczenia się

d130 Naśladowanie

Imitowanie lub naśladowanie jako podstawowy element uczenia się, np. naśladowanie wyrazu twarzy, gestykulacji, dźwięków lub kopiowanie liter alfabetu.

d131 Uczenie się poprzez działania (zabawę) z przedmiotami

Uczenie się poprzez wykonywanie prostych czynności pojedynczym przedmiotem, dwoma lub większą liczbą obiektów, zabawa symboliczna lub zabawa „w udawanie”, np. uderzanie przedmiotem, zderzanie klocków czy zabawa lalkami i samochodami.

d132 Pozyskiwanie informacji

Zdobywanie faktów o osobach, rzeczach i zdarzeniach poprzez zadawanie następujących pytań: „dlaczego?”, „co?”, „gdzie?” i „jak?” oraz dopytywanie o nazwy.

d133 Przyswajanie języka

Rozwijanie umiejętności związanych z reprezentowaniem osób, przedmiotów, wydarzeń i uczuć za pomocą słów, symboli, fraz i zdań.

d137 Przyswajanie pojęć

Rozwijanie umiejętności rozumienia i używania prostych i złożonych pojęć reprezentujących cechy rzeczy, osób i zdarzeń.

d140 Uczenie się czytania

Rozwijanie umiejętności płynnego i wiernego czytania materiałów pisanych (w tym alfabetem Braille’a i z użyciem innych symboli), np. rozpoznawanie znaków alfabetu, poprawne wymawianie brzmienia zapisanych wyrazów i rozumienie wyrazów i zdań.

d145 Uczenie się pisania

Rozwijanie umiejętności tworzenia symboli reprezentujących sylaby, słowa i zdania (włączając alfabet Braille’a i inne symbole) w celu oddania ich znaczenia, jak np. stosowanie poprawnej pisowni i gramatyki.

d150 Uczenie się liczenia

Rozwijanie umiejętności posługiwania się liczbami oraz wykonywania prostych i złożonych operacji matematycznych, np. używanie symboli matematycznych dodawania i odejmowania lub stosowanie właściwych działań matematycznych w celu rozwiązania zadania.

d155 Nabywanie umiejętności

Rozwijanie zdolności wykonywania prostych i złożonych, zintegrowanych czynności lub zadań umożliwiających nabycie umiejętności, np. posługiwanie się narzędziami i zabawkami czy też granie w gry.

Stosowanie wiedzy

d160 Skupianie uwagi

Celowe skupianie się na określonym bodźcu, np. poprzez eliminowanie rozpraszających dźwięków.

d161 Ukierunkowanie uwagi

Celowe utrzymanie uwagi na specyficznych działaniach lub zadaniach przez odpowiednio długi okres.

d163 Myślenie

Formułowanie i posługiwanie się pojęciami, koncepcjami i wyobrażeniami, które są zorientowane albo nienastawione na osiągnięcie celu, samodzielnie albo wspólnie z innymi osobami, z użyciem aktywności myślowej, takiej jak podczas zabawy w „udawanie”, gier słownych, tworzenia utworu literackiego, dowodzenia teorii, wymiany poglądów, burzy mózgów, mediacji, rozmyślenia nad czymś, snucia przypuszczeń czy zastanawiania się.

d166 Czytanie

Wykonywanie czynności niezbędnych do zrozumienia i zinterpretowania języka pisanego (tj. książek, instrukcji i gazet przygotowanych w formie tekstu lub za pomocą alfabetu Braille’a) w celu nabycia ogólnej wiedzy lub pozyskania określonej informacji.

d170 Pisanie

Używanie lub tworzenie symboli albo języka w celu przekazania wiadomości, np. sporządzanie pisemnej relacji z jakichś zdarzeń, zapisu pomysłów lub szkicu listu.

d172 Liczenie

Dokonywanie obliczeń z użyciem reguł matematycznych w celu rozwiązania zadań sformułowanych słownie oraz opracowanie i przedstawienie wyników, np. obliczanie sumy trzech liczb lub znajdowanie wyniku dzielenia jednej liczby przez drugą.

d175 Rozwiązywanie problemów

Znajdowanie odpowiedzi na pytania lub rozpoznawanie sytuacji poprzez identyfikowanie i analizowanie problemów, ustalanie możliwych rozwiązań i ocenianie ich potencjalnych skutków, a następnie wdrażanie wybranego z nich, np. rozstrzyganie sporu pomiędzy dwiema osobami.

d177 Podejmowanie decyzji

Wybieranie spośród różnych możliwości, wdrażanie dokonanego wyboru, ocenianie skutków dokonanego wyboru, jak np. wybieranie i kupowanie określonego artykułu lub decydowanie o podjęciu się i podejmowanie jakiegoś zadania spośród wielu zadań, które należy wykonać.

Ogólne zadania i obowiązki

d210 Podejmowanie pojedynczego zadania

Wykonywanie prostych lub złożonych skoordynowanych czynności umysłowych i fizycznych będących elementami realizacji pojedynczego zadania, np. inicjowanie zadania, ustalanie czasu, miejsca i materiałów potrzebnych do wykonania zadania, kolejne kroki wykonania zadania, realizowanie zadania, finalizowanie zadania i kontynuowanie wykonywania zadania.

d220 Podejmowanie wielu zadań

Wykonywanie prostych lub złożonych i skoordynowanych działań, kolejno lub równocześnie, jako elementów wielorakich zintegrowanych i złożonych zadań.

d240 Radzenie sobie ze stresem i innymi obciążeniami psychicznymi

Wykonywanie prostych lub złożonych i skoordynowanych działań, związanych z kontrolowaniem obciążeń psychicznych występujących podczas wykonywania zadań, które wiążą się z ponoszeniem znacznej odpowiedzialności, narażeniem na stres, czynnikami zakłócającymi lub sytuacjami kryzysowymi, np. podczas przystępowania do egzaminu, kierowania pojazdem w czasie wielkiego natężenia ruchu ulicznego, ubierania się będąc pośpieszanym przez rodziców, kończenia zadania wykonywanego na czas.

d250 Kierowanie własnym zachowaniem

Wykonywanie prostych lub złożonych i skoordynowanych działań w spójny sposób, w reakcji na nowe sytuacje, osoby lub doświadczenia, np. zachowanie cisy w bibliotece.

Rozdział 3 Porozumiewanie się

Porozumiewanie się – odbieranie wiadomości (d310-d329)

d310 Porozumiewanie się – odbieranie – wiadomości ustne

Pojmowanie dosłownego i domyślnego znaczenia wiadomości przekazywanych za pomocą języka mówionego, np. gdy rozumie się, że jakieś stwierdzenie dotyczy faktu lub jest wyrażeniem idiomatycznym, gdy odczytuje się znaczenie i reaguje na komunikaty ustne.

d325 Porozumiewanie się – odbieranie – wiadomości pisane

Pojmowanie dosłownego i domyślnego znaczenia wiadomości, przekazywanych za pomocą języka pisanego (włączając pismo Braille'a).

d330 Mówienie

Wypowiadanie słów, zwrotów i dłuższych kwestii o dosłownym lub domyślnym znaczeniu, jak np. gdy przedstawia się ustnie jakiś fakt lub opowiada historię.

Rozmowa i stosowanie urządzeń i rozwiązań technicznych służących do porozumiewania się**d350** Rozmowa

Rozpoczynanie, kontynuowanie i kończenie wymiany myśli oraz poglądów za pomocą języka mówionego, pisanego, migowego lub innych jego form z jedną osobą lub większą liczbą ludzi znanych lub obcych i to zarówno w kontaktach oficjalnych, jak i towarzyskich.

d335 Dyskusja

Rozpoczynanie, kontynuowanie i kończenie analizowania jakiejś kwestii, z użyciem argumentów za lub przeciw, albo debata prowadzona za pomocą języka mówionego, pisanego, migowego lub innych form języka, z jedną osobą lub większą liczbą osób znanych lub obcych w oficjalnych lub przygodnych okolicznościach.

Poruszanie się**d450** Chodzenie

Poruszanie się po powierzchni na stopach, krok po kroku, gdy co najmniej jedna stopa zawsze dotyka ziemi, tak jak np. podczas spacerowania, przechadzania się, chodzenia do przodu, do tyłu lub bokiem.

d465 Poruszanie się przy pomocy sprzętu

Przemieszczanie całego ciała z miejsca na miejsce, na każdej powierzchni lub obszarze z użyciem określonych urządzeń zaprojektowanych w celu sprawniejszego poruszania się lub tworzenia innych sposobów, takich jak łyżwy, narty, aparat do nurkowania, płetwy pływackie lub poruszanie się po ulicy na wózku inwalidzkim lub przy pomocy balkonika.

Wzajemne kontakty i związki międzyludzkie**d710** Podstawowe kontakty międzyludzkie

Nawiązywanie kontaktów z ludźmi w sposób odpowiedni do sytuacji i akceptowany społecznie, np. okazywanie stosownych względów i poważania lub reagowanie na uczucia innych.

d720 Złożone kontakty międzyludzkie

Utrzymywanie i kontrolowanie wzajemnych kontaktów z innymi ludźmi w sposób odpowiedni do danej sytuacji i akceptowany społecznie, np.

kontrolowanie emocji i odruchów oraz werbalnej i fizycznej agresji, działanie niezależne od relacji społecznych, a także zgodnie z zasadami i zwyczajami społecznymi.

d760 Związki rodzinne

Tworzenie i utrzymywanie kontaktów opartych na więzi pokrewieństwa, np. z członkami najbliższej rodziny, przybraną i adoptowaną rodziną, dalszą lub przyrodnią rodziną i opartych na bardziej odległych związkach, np. z dalszymi kuzynami lub prawnymi opiekunami.

Główne obszary życia

d810 Kształcenie nieformalne

Uczenie się w domu lub w innych nieinstytucjonalnych warunkach, np. zdobywanie wiedzy nieakademickiej (uczenie się rzemiosła) lub akademickiej (nauczanie szkolne w domu) przez rodziców lub innych członków rodziny albo w lokalnej wspólnocie.

d820 Kształcenie szkolne

Uzyskanie przyjęcia do szkoły, kształcenie, angażowanie się w związane ze szkołą obowiązki i prawa, przyswajanie materiału nauczania, realizowanie materiału z przedmiotów i innych wymogów programu szkolnego w szkole podstawowej i średniej, włączając regularne uczęszczanie do szkoły, współpracę z innymi uczniami, uzyskiwanie wskazówek od nauczycieli, przygotowanie, studiowanie i realizowanie przydzielonych zadań i projektów oraz czynienie postępów, umożliwiających przechodzenie do dalszych etapów edukacji.

d825 Szkolenie zawodowe

Podejmowanie wszystkich aktywności wynikających z programu szkolenia zawodowego i realizowanie materiału nauczania przygotowującego do zatrudnienia w handlu, rzemiośle lub określonym zawodzie.

Wsparcie i wzajemne powiązania

e310 Najbliższa rodzina

Osoby spokrewnione przez urodzenie, małżeństwo lub inne związki uznawane zgodnie z normami kulturowymi za najbliższą rodzinę, tj. małżonkowie, partnerzy, rodzice, rodzeństwo, dzieci, rodzina zastępcza, rodzice adopcyjni i dziadkowie.

e320 Przyjaciele

Osoby, które pozostają w bliskich i aktualnie istniejących relacjach, charakteryzujących się zaufaniem i wzajemnym wsparciem.

- e325** Znajomi, rówieśnicy, koledzy, sąsiedzi i członkowie lokalnej społeczności
Osoby wzajemnie znające się jako rówieśnicy, koledzy, sąsiedzi i członkowie lokalnej społeczności i przebywające ze sobą w środowiskach związanych z pracą, szkołą, rekreacją lub innymi aspektami życia oraz posiadające wspólne cechy demograficzne, takie jak wiek, płeć, wyznanie religijne, pochodzenie etniczne lub wspólne zainteresowania.
- e330** Ludzie posiadający władzę (zwierzchnicy)
Osoby, które ponoszą odpowiedzialność za podejmowanie decyzji na rzecz innych i mają społecznie uznany wpływ lub władzę wynikającą z ich społecznej, ekonomicznej, kulturowej lub religijnej roli w społeczeństwie, np. nauczyciele, pracodawcy, osoby sprawujące nadzór, przywódcy religijni, decydenci, kuratorzy, powiernicy.
- e340** Opiekunowie i osobiści asystenci
Osoby, które oferują usługi w zakresie potrzebnej pomocy i wsparcia innym osobom w codziennych czynnościach, wykonywaniu pracy, kształceniu lub innych sytuacjach życiowych, opłacane z funduszy zarówno publicznych, jak i prywatnych lub działające jako wolontariusze, np. pomoce domowe, asystenci osobiści, opiekunowie w podróży, pomoce płatne, nianie i inne osoby zapewniające opiekę podstawową.

Postawy

- e410** Postawy członków najbliższej rodziny
Ogólne lub określone opinie i przekonania członków najbliższej rodziny o danej osobie lub o innych kwestiach (np. społecznych, politycznych i ekonomicznych), które wpływają na indywidualne zachowanie i działanie.
- e420** Postawy przyjaciół
Ogólne lub określone opinie i przekonania przyjaciół o danej osobie lub o innych kwestiach (np. społecznych, politycznych i ekonomicznych), które wpływają na indywidualne zachowanie i działanie.
- e425** Postawy znajomych, rówieśników, kolegów, sąsiadów i członków społeczności lokalnej
Ogólne lub określone opinie i przekonania znajomych, rówieśników, kolegów, sąsiadów i członków społeczności lokalnej o danej osobie lub o innych kwestiach (np. społecznych, politycznych i ekonomicznych), które wpływają na indywidualne zachowanie i działanie.

e430 Postawy osób posiadających władzę (zwierzchników)

Ogólne lub określone opinie i przekonania osób posiadających autorytet na temat jakiejś osoby lub o innych kwestiach (np. społecznych, politycznych i ekonomicznych), które wpływają na indywidualne zachowanie i działanie.

e460 Postawy społeczne

Ogólne lub określone opinie i przekonania wyrażane przeważnie przez ludzi kultury, społeczeństwo, subkulturowe lub inne grupy społeczne o innych osobach lub o innych kwestiach społecznych, politycznych i ekonomicznych, które wpływają na zachowanie i działania grupowe lub indywidualne.

Poniżej przykładowy profil utworzony przez doradcę zawodowego dla 14-letniego ucznia z zaburzeniami ze spektrum autyzmu:

Kod ICF	Stopień trudności				
	0	1	2	3	4
d110 Patrzenie					
d115 Słuchanie					
d120 Celowe posługiwanie się innymi zmysłami					
d130 Naśladowanie					
d131 Uczenie się poprzez działania (zabawę) z przedmiotami					
d133 Przyswajanie języka					
d155 Nabywanie umiejętności					
d163 Myślenie					
d166 Czytanie					
d170 Pisanie					
d175 Rozwiązywanie problemów					
d177 Podejmowanie decyzji					
d220 Podejmowanie wielu zadań					
d240 Radzenie sobie ze stresem i innymi obciążeniami psychicznymi					
d310 Porozumiewanie się – odbieranie – wiadomości ustne					
d325 Porozumiewanie się – odbieranie – wiadomości pisemne					
d330 Mówienie					
d350 Rozmowa					
d710 Podstawowe kontakty międzyludzkie					
d720 Złożone kontakty międzyludzkie					
d810 Kształcenie nieformalne					
d820 Kształcenie szkolne					

Kod ICF	Poziom barier (-) / poziom ułatwień (+)									
	-4	-3	-2	-1	-0	+0	+1	+2	+3	+4
e310 Najbliższa rodzina										
e325 Znajomi, rówieśnicy, koledzy, sąsiedzi i członkowie lokalnej społeczności										
e330 Ludzie posiadający władzę (zwierzchnicy)										
e460 Postawy społeczne										

6. PROJEKTOWANIE UNIWERSALNE W DORADZTWIE ZAWODOWYM

Jak zostało to opisane w charakterystyce oceny funkcjonalnej, proces nauczania-uczenia się, zapewniający dostępność możliwie największej liczbie uczniów, wymaga uwzględnienia metodyki pracy z osobami ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi i rozwojowymi. Nie oznacza to jednak, że sposoby te muszą być zarezerwowane tylko dla tej grupy uczniów. Istotą podejścia inkluzyjnego jest poszukiwanie takich rozwiązań, które będą optymalne dla wszystkich osób uczących się, tak aby samo korzystanie z jednakowych lub bardzo podobnych materiałów było źródłem poczucia przynależności do grupy i umożliwiało dzielenie wspólnego pola uwagi.

Pomocnym w tych działaniach jest model uniwersalnego projektowania (UD), który z założenia promuje jak najwyższy stopień dostępności procesu nauczania-uczenia się, w tym również w warstwie cyfrowej (Bowe, 2000; Meyer, Rose, Gordon, 2014). Jego aplikacja na gruncie psychologii edukacyjnej wiąże się z opracowaniem koncepcji uniwersalnego projektowania w uczeniu się, tzw. UDL (ang. *Universal Design for Learning*). Uwzględnia ona również procedurę przygotowania narzędzi diagnostycznych oraz doradczych, która nakłada na autorów obowiązek wzięcia pod uwagę, już na etapie generowania prototypu danego produktu, możliwie minimalny zakres dostosowań podczas korzystania z niego przez odbiorców. Zatem naczelną zasadą UD brzmi: **zamiast konieczności dostosowań i adaptacji, zapewnij uniwersalne rozwiązania, definiujące funkcjonalność produktu**. Oczywiście nie oznacza to w praktyce, że zawsze uda się stworzyć taki produkt, który będzie dostępny absolutnie dla każdego potencjalnego odbiorcy. UD bierze pod uwagę konieczność wprowadzenia racjonalnych dostosowań w postaci m.in. specjalistycznego sprzętu wspomagającego (np. pętla indukcyjna), obecności asystenta i tłumacza lub wydruków materiałów w alfabecie Braille'a.

W projektowaniu uniwersalnym przyjęto następujące zasady (Domagała-Zyśk, 2015):

1. Równość w dostępie – oznacza możliwość używania danego produktu przez osoby o zróżnicowanych możliwościach. Każdy, niezależnie od doświadczanych ograniczeń, ma prawo do używania danego produktu (karty pracy, środki dydaktyczne, gry itp.), a jeśli nie jest to możliwe, należy zaplanować równorzędne, równie atrakcyjne alternatywy, najlepiej utrzymane w tym samym obszarze tematycznym (jak najmniejsze różnicowanie w warstwie fabularnej – warunek integracji klasy wokół tych samych treści).
2. Elastyczność użycia – uwzględnienie szerokiego zakresu indywidualnych preferencji, np. typu lateralizacji użytkownika, tempa jego pracy, preferowanego sposobu

WYRWANE Z KONTEKSTU ŻYCIOWEGO...

Jednym z przykładów wykorzystania modelu UDL w diagnozie uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi jest pakiet narzędzi KAPP – Kompleksowa Analiza Procesów Poznawczych opracowana przez zespół ekspertów Instytutu Badań Edukacyjnych oraz Uniwersytetu SWPS. Zamiast tworzenia specjalnych testów dla każdej grupy uczniów z danym typem niepełnosprawności lub trudności w uczeniu się, zaprojektowano pulę tożsamych zadań, które jedynie w warstwie instrukcji i dodatkowych funkcjonalności (np. tłumacz języka migowego, odwrócony kontrast, wyłączenie lektora, instrukcja podawana w języku obcym) profilowane są tak, aby być w pełni dostępne dla konkretnego ucznia. Na etapie uruchamiania testu diagnosta wybiera te funkcjonalności i jest w pełni odpowiedzialny za personalizację prowadzonego badania. Takie rozwiązanie nie tylko zwalnia z obowiązku klasyfikowania testów według rodzaju potrzeb (np. testy dla ucznia z dysleksją lub z niepełnosprawnością intelektualną), ale pozwala również na porównywanie ze sobą wyników uzyskiwanych przez poszczególnych uczniów, co jest kluczowe dla zrozumienia i wyjaśnienia specyfiki doświadczanych przez nich trudności.

wykonywania czynności, stylu poznawczego, sposobu przetwarzania informacji sensorycznych, poziomu ekstrawersji, umiejętności komunikacyjnych itp.

3. Intuicyjność w używaniu – produkt powinien być łatwy do użycia dla wszystkich, niezależnie od poziomu doświadczenia użytkownika, zakresu jego wiedzy, poziomu koncentracji uwagi czy kompetencji językowych. Istotną rolę pełni instrukcja zgodna z kryteriami ETR.
4. Dostępność percepcyjna – zakłada czytelność informacji i wielość kanałów jej przekazu, dzięki którym wiedza jest dostępna dla osób z trudnościami w zakresie percepcji wzrokowej czy słuchowej. Istotne jest także, aby wiadomości były przekazywane w sposób zhierarchizowany, tak aby użytkownik umiał odróżnić te najważniejsze od mało istotnych.
5. Tolerancja na błędy – zasada ta zakłada, że popełnienie błędu w obsłudze nie powoduje istotnych uszkodzeń czy niebezpieczeństwa.
6. Mały wysiłek fizyczny – produkt może być używany nawet przy minimalnym wysiłku fizycznym; sama konstrukcja środka dydaktycznego nie obciąża ucznia (nie zakłóca jego efektywności poznawczej).
7. Odpowiednia przestrzeń wymagana do obsługi i rozmiar – zasada ta zakłada, że produkt może być używany przez osoby o różnej posturze ciała, a także te, które są ograniczone w poruszaniu się.

Zasady UD zostały zaadaptowane w kontekście uczenia się i opracowano w ten sposób model UDL (*Universal Design for Learning*, por. CAST, 2008; 2018). Trzy główne zasady UDL to:

1. Zapewnienie różnorodnych środków przekazu informacji w czasie zajęć dydaktycznych.
2. Zapewnienie możliwości różnorodnych form ekspresji i prezentowania swoich osiągnięć edukacyjnych.
3. Zapewnienie różnorodnych form motywowania do pracy.

W ramach operacjonalizacji tych zasad opracowano szczegółowe wytyczne:

- Wytyczna 1.** Percepcja – nakazuje elastyczne przedstawianie treści w sposób, który nie bazuje tylko na jednym zmyśle.
- Wytyczna 2.** Język i symbole – wskazuje na konieczność zastosowania wspólnego kodu komunikacyjnego sprzyjającego wzajemnemu zrozumieniu.
- Wytyczna 3.** Zrozumienie – transformacja zdobywanych informacji w użyteczną wiedzę.
- Wytyczna 4.** Działanie fizyczne – zapewnienie możliwości interakcji uczniów z dostępnymi materiałami i narzędziami.
- Wytyczna 5.** Ekspresja i komunikacja – uczniowie mają wybór preferowanych środków ekspresji i komunikacji.
- Wytyczna 6.** Rozwijanie funkcji wykonawczych umożliwiających efektywne uczenie się.
- Wytyczna 7.** Rozbudzanie zainteresowania – wzbudzanie entuzjazmu i zaciekawienia nauką.
- Wytyczna 8.** Podtrzymywanie zaangażowania uczniów pomimo doświadczanych porażek.
- Wytyczna 9.** Samoregulacja związana z kontrolą emocji, motywacji i relacji z innymi uczestnikami procesu uczenia się.

Można zatem stwierdzić, że UDL proponuje w istocie ścieżkę projektowania takich materiałów dydaktycznych, które będą nie tylko dostępne percepcyjnie, ale pozwolą uczniom również w pełni zaangażować się zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i grupowym. Dobry scenariusz zajęć doradczych również powinien spełniać wyżej wymienione wytyczne. Dzięki temu możliwe będzie zredukowanie oporu w procesie doradczym oraz kontynuowanie samego doradztwa (jako codziennej, pogłębionej samorefleksji) po zajęciach.

Jednym z komponentów metodyki UD jest opracowanie tekstu łatwego do czytania (ang. ETR – *easy to read*). Wytyczne w tym zakresie zostały szczegółowo omówione w „Europejskich standardach przygotowania tekstu łatwego do czytania” przez organizację Inclusion Europe – Europejskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych i ich Rodzin. Pierwotnie standard ETR dotyczył głównie tekstów przeznaczonych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. Z czasem jednak okazało się, że taka forma opracowania instrukcji, komunikatów, serwisów informacyjnych czy materiałów metodycznych może być przydatna dla wielu grup odbiorców, w tym osób

dwujęzycznych, z zaburzeniami komunikacji językowej czy deficytami uwagi. Ponadto wykorzystanie ETR wspiera opracowanie poleceń zgodnych z zasadą *user friendly*, co ma kluczowe znaczenie w instrukcjach do testów diagnostycznych, w arkuszach egzaminacyjnych czy ćwiczeniach zawartych w podręcznikach.

Przykładowa instrukcja z testu wykorzystywanego przez doradców zawodowych w dwóch odstępach: *user unfriendly* i *user friendly*.

„Jeśli zgadzasz się z podanymi twierdzeniami, zakreśl odpowiednią cyfrę z przedziału 3–5, jeśli zaś nie zgadzasz się z nimi, to wybierz cyfrę z przedziału 0–2. Pamiętaj, że twój wybór powinien być zgodny z nasileniem postawy akceptującej lub odrzucającej dane twierdzenie”.

„Zakreśl cyfrę z przedziału 0–5 tak, aby wyrazić, w jakim stopniu zgadzasz się z podanymi twierdzeniami. 0 wskazuje, że całkowicie się nie zgadzasz, a 5, że całkowicie się zgadzasz”.

Poniżej zamieszczono najważniejsze wytyczne dotyczące przygotowania tekstu zgodnego z wymogami ETR.

Źródło: B. Skóbel, *Europejskie Standardy Przygotowania Tekstu Łatwego Do Czytania* (Cz. 1),

<https://wartowiedziec.pl/serwis-glowny/styl-zycia/2318-europejskie-standardy-przygotowania-tekstu-latwego-do-czytania-cz-1>, [data dostępu: 14.12.2021].

Jak zebrać informacje o odbiorcach:

- zawsze postaraj się dowiedzieć jak najwięcej o ludziach, dla których przygotowujesz wiadomości, oraz poznaj ich potrzeby;
- wybierz najlepszą możliwą formę przekazu informacji (np. ogłoszenie, plakat, mail);
- zawsze używaj właściwego języka (unikaj skomplikowanych konstrukcji, jeśli zwracasz się do dzieci, lub słów z żargonu młodzieżowego, jeśli kierujesz informację do seniorów);
- pamiętaj, że ludzie, dla których przeznaczona jest twoja informacja, mogą nie wiedzieć zbyt wiele na dany temat, musisz zatem wyjaśnić podstawowe terminy;
- jeśli masz możliwość przetestowania rozumienia informacji przez osobę reprezentującą grupę odbiorców, skorzystaj z niej, zanim opublikujesz tekst.

Wyrazy

- używaj dobrze znanych, łatwych do zrozumienia wyrazów;
- przy wyjaśnianiu terminów używaj przykładów, zwłaszcza dobrze znanych z codziennego życia (myślenie przez analogię);
- w całym dokumencie używaj tych samych wyrazów na opisywanie tych samych rzeczy (zachowaj konsekwentny słownik w tekście; nie używaj homonimów);
- nie używaj metafor, określeń wieloznacznych, zależnych od kontekstu;

- nie używaj słów zapożyczonych z innych języków, z wyjątkiem tych bardzo dobrze znanych w Polsce;
- unikaj używania skrótów – używaj pełnych wyrazów wszędzie tam, gdzie jest to możliwe; jeśli musisz użyć skrótów, rozwiń je i wyjaśnij.

Zdania

- zawsze używaj krótkich zdań; nie twórz konstrukcji wielokrotnie złożonych;
- zwracaj się wprost do ludzi – używaj zaimków typu „ty”, „my”, „wy”;
- tam, gdzie to tylko możliwe, używaj zdań pozytywnych, a nie negatywnych („Powinieneś oddać test dopiero, jak usłyszysz dzwonek” zamiast: „Nie powinieneś oddawać testu wcześniej, niż zabrzmi dzwonek”);
- używaj raczej strony czynnej niż biernej (Zdanie: „Ta gazeta jest czytana przez miliony ludzi w Polsce” zastąp wersją „Miliony Polaków czytają tę gazetę”).

Porównanie tekstu standardowego i łatwego do czytania:

TEKST ORYGINALNY:

Przejdziemy wprost do podstawowej zasady, bez owijania w bawełnę.

Do stworzenia ostatecznej wersji CV nie należy używać zwykłych edytorów tekstu. MS Word i podobne programy mogą od samego początku na wiele sposobów utrudnić Ci pisanie.

Oto ich potencjalne wady:

- trudny i czasochłonny proces formatowania,
- informacje zawarte w nagłówku/stopce nie zostaną poprawnie odczytane przez inne systemy,
- kiepskie i nijakie szablony, które nie wyróżnią się wśród innych CV,
- CV, które będzie wyglądać inaczej w różnych programach,
- możliwość utraty lub uszkodzenia plików.

Jak zatem rozwiązać te problemy?

Ogólnie przyjętym standardem przesyłania CV jest format PDF. Korzyści są w większości przypadków oczywiste: uniwersalne formatowanie, które nie zmienia się bez względu na to, gdzie oglądasz plik, oraz możliwość odczytu przez większość systemów oprogramowania.

Źródło: D. Woźniak, *Jak napisać CV*, <https://cveasy.pl/jak-napisac-cv>, [data dostępu:14.12.2021].

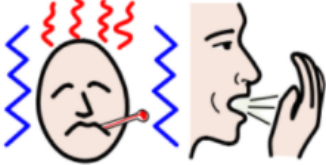
TEKST ŁATWY DO CZYTANIA:

Zapoznaj się z ważną zasadą. Przy tworzeniu CV używaj innych edytorów tekstu niż zwykły MS Word. MS Word i podobne programy mają wady. Długo formatujesz tekst, a dostępne szablony są kiepskie. Może pojawić się trudność z odczytaniem przez inne

programy informacji zawartych w nagłówku lub w stopce. Jak zmienisz program, to może zmienić się wygląd dokumentu. Łatwiej też uszkodzić plik i stracić dane.

Do przesyłania CV użyj formatu PDF. Można go odczytać na większości komputerów i dzięki niemu nie zmienia się wygląd dokumentu po otwarciu.

Poniżej przykład tekstu ETR na temat koronawirusa:

	Koronawirus to wirus, który zaczął się w Chinach. Rozprzestrzenił się na wiele krajów w Europie i na całym świecie. Koronawirus jest również nazywany COVID-19. To jest naukowa nazwa wirusa.
	Osoby z koronawirusem mają: ■ wysoką temperaturę ■ kaszel ■ krótki oddech. Pamiętaj, że jeśli tak się czujesz to nie znaczy, że na pewno masz koronawirusa. Może to być normalne przeziębienie lub grypa.
	Ale powinieneś zadzwonić do swojego lekarza lub do Sanepidu i powiedzieć jak się czujesz. Najbliższy Sanepid znajdziesz w internecie

Rysunek 6. Przykład tekstu informacyjnego zgodnego ze standardem ETR. Źródło: Informacje o koronawirusie – tekst łatwy do czytania i zrozumienia, <https://psoni.org.pl/informacje-o-koronawirusie-tekst-latwy-do-czytania-i-zrozumienia-2/>, [data dostępu: 01.12.2021].

WYRWANE Z KONTEKSTU ŻYCIOWEGO...

Na stronie Zintegrowanej Platformy Edukacyjnej można znaleźć wybrane lektury szkolne opracowane według standardu ETR. Poniżej fragment Mazurka Dąbrowskiego:

Polska nie zniknęła, skoro żyją cały czas Polacy.

Inne kraje zaatakowały Polskę.

Będziemy walczyć, żeby ją uratować.

Maszeruj, maszeruj, generale Dąbrowski,

z Włoch do Polski.

Pod twoim dowództwem

wrócimy do kraju.

Przejdziemy przez Wisłę.

Przejdziemy przez Wartę.

Wrócimy do Polski, będziemy Polakami.

Napoleon Bonaparte pokazał nam, jak zwyciężać.

Popłyniemy przez morze z powrotem do ojczyzny,

bo chcemy ją ratować.

Tak samo zrobił kiedyś dowódca Stefan Czarniecki.

Tam w Polsce ojciec mówi do swojej córki Basi:

„Posłuchaj. Podobno nasi rodacy biją w bębny i wzywają do walki”.

7. INKLUZYWNE DORADZTWO DLA UCZNIÓW ZE ZRÓŻNICOWANYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI – SPECYFIKA WYZWAŃ

Dotychczasowa dominująca optyka ujmowania potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami utrzymana była w modelu medycznym i zbyt silnie koncentrowała się na ich etykietowaniu i identyfikowaniu specyfiki ich funkcjonowania w zależności od rodzaju deficytu, czy doświadczanej trudności (np. uczeń z zaburzeniami ze spektrum autyzmu posiada nasilone problemy w zakresie komunikacji, a uczeń z ADHD ze względu na swoją nadaktywność będzie zakłócał przebieg zajęć). Takie podejście wprowadzało nieuzasadnione oddzielanie od siebie poszczególnych kategorii specjalnych potrzeb edukacyjnych i stwarzało wrażenie istnienia między tymi grupami znaczących różnic (a przecież trudności komunikacyjne przejawia zarówno uczeń z autyzmem, z afazją, jak i uczeń niesłyszący), a także uruchamiało określone oczekiwania w stosunku do zachowania osoby z daną niepełnosprawnością czy zaburzeniem opisanym w orzeczeniu lub w opinii.

Choć wciąż stosujemy oparte na diagnozie kryterialnej określenia typu: uczeń z niepełnosprawnością intelektualną, uczeń z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, uczeń z niepełnosprawnościami sensorycznymi (deficyty słuchu, wzroku), uczeń z niepełnosprawnością ruchową, uczeń z zaburzeniami komunikacji językowej, uczeń przewlekłe chory, uczeń z zaburzeniami zachowania, czy uczeń z doświadczeniami migracji, to w rzeczywistości edukacyjnej trudno jest utrzymywać w mocy trafność takich typologizacji. Słuszniejsze jest bowiem diagnozowanie potrzeb danego ucznia w oparciu np. o ogólny profil kategoryalny ICF – odnoszący się do cech i kompetencji wszystkich osób uczących się niż ograniczenie diagnozy do odszukania w zachowaniu ucznia z danym rozpoznaniem medycznym trudności zarezerwowanych dla konkretnej kategorii z klasyfikacji ICD lub DSM.

W tak spersonalizowanej ocenie funkcjonalnej przydatne mogą okazać się kategorie dotyczące aktywności podejmowanych przez ucznia oparte na klasyfikacji ICF:

- d1** – uczenie się i zdobywanie wiedzy
- d2** – ogólne zadania i obowiązki
- d3** – porozumiewanie się
- d4** – poruszanie się
- d5** – dbanie o siebie
- d6** – życie domowe

d7 – wzajemne kontakty i związki międzyludzkie

d8 – główne obszary życia

d9 – życie społeczności lokalnej, działalność społeczna i obywatelska.

Odwołując się do nich, można opisać daną osobę następująco (przykładowo):

- **d1:** posiadanie deficytów w zakresie ogólnych sprawności umysłowych, takich jak wnioskowanie, rozwiązywanie problemów, planowanie, myślenie abstrakcyjne, myślenie krytyczne, rozumienie czytanego tekstu, uczenie się w szkole oraz uczenie się na podstawie własnego doświadczenia;
- **d2:** deficyty poznawcze obniżają funkcje adaptacyjne, przez co osoba nie osiąga odpowiedniego poziomu samodzielności w życiu osobistym (kierowanie własnym zachowaniem) oraz zdolności do ponoszenia pełnej odpowiedzialności w życiu grupowym i społecznym;
- **d3:** porozumiewanie odbywa się w ograniczonym zakresie: dotyczy prostych wypowiedzi, bez stosowania metafor, z licznymi błędami w zakresie syntaktyki i semantyki;
- **d4:** poruszanie przebiega sprawnie, bez pomocy sprzętu;
- **d5:** dbanie o siebie realizowane jest w zadowalającym stopniu (umiarkowany poziom samodzielności), na bardzo niskim poziomie troska o własny stan zdrowia – wymagane wsparcie otoczenia;
- **d6:** wykonywanie zadań w gospodarstwie domowym w ograniczonym stopniu (np. przygotowanie prostych posiłków, ale z produktów zakupionych przez kogoś innego), dobrze radzi sobie z obsługą podstawowego sprzętu domowego;
- **d7:** osoba bardzo dobrze radzi sobie w zakresie podstawowych kontaktów międzyludzkich, brakuje okazji do nawiązywania kontaktów z rówieśnikami;
- **d8:** aktualnie edukacja jest realizowana w szkole podstawowej ogólnodostępnej, perspektywa kontynuowania kształcenia np. w ramach zawodów pomocniczych.

Powyższa charakterystyka dotyczyła uczennicy z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, przy czym jest ona efektem przeprowadzonej oceny funkcjonalnej, a nie nałożoną „z góry” na zawężone dane obserwacyjne siatką semantyczną zaczerpniętą z klasyfikacji medycznej. W tabeli 3 zaprezentowano potencjalne wyzwania, z jakimi może zmierzyć się doradca zawodowy podczas pracy z różnymi grupami uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi. Warto zwrócić uwagę, że wiele z tych wyzwań jest wspólnych, co potwierdza trafność założenia, aby przede wszystkim operować w doradztwie włączającym kategorią aktualnego poziomu rozwoju kompetencji kluczowych, a nie podobieństwem lub odstępstwem od medycznego wzorca niepełnosprawności/zaburzenia scharakteryzowanego w klasyfikacji.

Tabela 3. Potencjalne wyzwania stojące przed doradcą zawodowym pracującym z uczniami z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi (opracowanie własne)

Typ indywidualnych potrzeb	Potencjalne wyzwania stojące przed doradcą zawodowym
Niepełnosprawność intelektualna	Trudności językowe i komunikacyjne, wolne tempo pracy, ograniczony poziom samodzielności, niski stopień decyzyjności, ograniczona funkcja planowania
Zaburzenia ze spektrum autyzmu	Trudności w kontaktach społecznych; powtarzające się, ograniczone schematy zachowania, ograniczenia w zakresie rozumienia sytuacji społecznych, nadwrażliwość sensoryczna, ograniczony wgląd w siebie, ograniczona funkcja planowania
Niepełnosprawności sensoryczne	Trudności językowe i komunikacyjne, ograniczenia w dostępności materiałów dydaktycznych, niestabilna samoocena, ograniczona samodzielność
Niepełnosprawność ruchowa	Ograniczenia w dostępności architektonicznej, niestabilna samoocena, ograniczona samodzielność, redukowanie swojego potencjału i stawianie sobie celów poniżej własnych możliwości
Zaburzenia komunikacji językowej	Niska samoocena, trudności komunikacyjne, poczucie niezrozumienia, trudności w uczeniu się, osamotnienie, ograniczone możliwości rozumienia złożonych wypowiedzi
Przewlekłe choroby	Niska, niestabilna samoocena, wysoki poziom stresu i lęku, ograniczona orientacja temporalna na przyszłość, niska motywacja do rozwoju
Zaburzenia zachowania	Niska, niestabilna samoocena, wysoki poziom frustracji, niskie zasoby odpornościowe, niska motywacja do rozwoju, agresja, zachowania trudne, błędy w atrybucji rezultatów podejmowanych działań
Doświadczenie migracji	Niska, niestabilna samoocena, poczucie niezrozumienia, trudności w uczeniu się treści osadzonych w kontekście kulturowym, osamotnienie, zaniżanie własnych kompetencji poznawczych

U podstaw włączającego doradztwa zawodowego leżą założenia, że:

- każda osoba z niepełnosprawnością (pomimo ograniczeń w funkcjonowaniu) zachowuje określone sprawności i zdolności, które po identyfikacji, ukierunkowaniu i usprawnieniu stają się podstawą umożliwiającą podjęcie kształcenia, a później pracy zawodowej;
- żadna praca nie wymaga od osoby, która ją wykonuje, zaangażowania wszystkich sprawności, zarówno fizycznych, psychicznych, jak i społecznych (Zabłocki, 1995, s. 25).

Warto również wziąć pod uwagę, że współczesne rozumienie zawodu jest w coraz większym stopniu elastyczne i odnosi się do zbioru pożądanych kompetencji, które mogą być wykorzystywane przez pracownika według jego indywidualnych strategii (np. osoba z zespołem Aspergera, która dobrze radzi sobie z algorytmiczną komunikacją mailową w obsłudze klienta, nie uczestniczy w bezpośredniej obsłudze *face to face*).

Istotnym etapem w doradztwie zawodowym jest zidentyfikowanie potencjału zawodowego. Potencjał zawodowy każdej osoby, w tym osoby z indywidualnymi

potrzebami edukacyjnymi, można określić, wyodrębniając następujące zmienne:

- wiek,
- płeć,
- stan zdrowia,
- siła i sprawność fizyczna,
- zdolności i uzdolnienia,
- zainteresowania zawodowe,
- kompetencje zawodowe: poziom wiedzy i umiejętności,
- kwalifikacje zawodowe (kompetencje formalne),
- cechy osobowości i motywacja do pracy (Wolan-Nowakowska, 2012).

Te aspekty pozwalają szeroko spojrzeć na osobę z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi – nie tylko przez pryzmat doświadczanych przez nią trudności i barier, ale również mocnych stron i możliwości rozwoju. W tym kontekście np. niepełnosprawność ruchowa jest tylko jednym z elementów składających się na stan zdrowia i sprawność fizyczną, zupełnie nie determinując pozostałych komponentów potencjału zawodowego. Podobnie można spojrzeć na deficyty społeczne osób z autyzmem, czy niskie umiejętności językowe (a raczej znajomość języka) osób z doświadczaniem migracji.

Wśród wyzwań stojących przed doradcą zawodowym pracującym z osobami z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi są również bariery społeczne i kulturowe, takie jak:

- istniejące stereotypy i uprzedzenia w postrzeganiu osób z niepełnosprawnością (np. jako posiadające niższe kompetencje niż osoby w pełni sprawne);
- niski poziom elastyczności dotychczasowych rozwiązań w obszarze edukacji i pracy pozwalających na wdrażanie w danej organizacji (szkole, firmie) indywidualnych strategii uczenia się/pracy przez osoby z niepełnosprawnością;
- brak przygotowania szkół do prowadzenia edukacji włączającej (tzw. dostępność pozorowana – np. przewaga nauczania indywidualnego, zamiast wspólnych materiałów – specjalne karty, rozwiązania architektoniczne niepozwalające na samodzielność osób z niepełnosprawnością ruchową);
- nieznanostwo istniejących rozwiązań w zakresie promocji zatrudnienia osób z niepełnosprawnością;
- pracodawcy obawiają się zatrudniania osób z niepełnosprawnością (wysoka absencja, związana z rehabilitacją lub chorobą, konieczność adaptacji budynku);
- brak dobrych i utrwalonych (stabilnych) rozwiązań na rzecz wspierania osób z niepełnosprawnością na rynku pracy;
- brak współpracy z rodzicami i opiekunami osób z niepełnosprawnością (lęk przed utratą świadczeń, nadmierna opiekuńczość lub jej brak, brak wiary w samodzielność własnego dziecka);
- ograniczona aktywność osób z niepełnosprawnością (niska sprawczość, lęk przed niepowodzeniem, niska otwartość na nowe doświadczenia).

8. DORADZTWO ZAWODOWE DLA UCZNIÓW ZDOLNYCH

Uczniowie zdolni stanowią ok. 16–20% populacji uczniów (Limont, 2011), co czyni ich frekwencyjnie najliczniejszą grupą uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi. Oczywiście nie są to jednolite potrzeby, tym bardziej, że coraz częściej mówi się o uczniach podwójnie wyjątkowych – *twice exceptional children* (Knopik, 2018a), a więc takich, u których ponadprzeciętne zdolności współwystępują z deficytami parcjalnymi lub całościowymi zaburzeniami rozwoju (wybitnie zdolny językowo dyslektyk lub wybitnie uzdolniony matematycznie autystyk). Jest to zasługa zmiany podejścia w diagnozie psychopedagogicznej: zamiast dominującego efektu negatywności (skupienie się na słabych stronach i trudnościach) pojawia się zrównoważona ocena odnosząca się do mocnych stron i zasobów ucznia. Co więcej: kierunek oddziaływania edukacyjno-specjalistycznego w większym stopniu powinien być związany ze wzmacnianiem walorów niż kompensowaniem deficytów (Gagné, 2004). Można potraktować ten wniosek jako ogólną rekomendację również dla doradztwa: należy skupić się na rozwijaniu i wykorzystywaniu mocnych stron ucznia, a w mniejszym stopniu koncentrować się na imperatywie osiągnięcia u każdego standardu funkcjonowania opartego głównie na statystycznej i społecznej (oczekiwania, skrypty) normie.

W obszarze doradztwa zawodowego w stosunku do uczniów zdolnych używa się co najmniej trzech charakterystyk (terminów):

1. uczeń zdolny lub uczeń o ponadprzeciętnym potencjale poznawczym – uczeń z wysokim poziomem inteligencji identyfikowanej za pomocą wystandaryzowanych testów IQ (np. test WISC lub CFT); na potencjał poznawczy składają się takie podstawowe funkcje, jak: percepcja, uwaga, pamięć, myślenie i wyobrażenia; inteligencja stanowi zestaw zasobów podmiotu wykorzystywanych w procesie uczenia się (rozumianym bardzo szeroko jako nabywanie doświadczeń), z których może, ale nie musi, korzystać w codziennym funkcjonowaniu, stąd adekwatne jest mówienie o uczniu zdolnym jako uczniu z ponadprzeciętnymi możliwościami, które absolutnie nie gwarantują sukcesu edukacyjnego, a tym bardziej życiowego;
2. uczeń uzdolniony lub posiadający zdolności specjalne (specyficzne) – uczeń, u którego ogólne zdolności poznawcze dzięki motywacji i twórczości (rozumianej bardziej jako postawa życiowa niż jedynie typ myślenia) mogą być wykorzystane do rozwiązywania problemów w konkretnej dziedzinie (obszarze), np. matematyce, instrumentalistyce, nauce języków obcych;

WYRWANE Z KONTEKSTU ŻYCIOWEGO...

Zalety zwiększonej orientacji nauczycieli i specjalistów na uzdolnieniach ucznia, a nie jego deficytach, są szczególnie widoczne w historii wybitnie uzdolnionej plastycznie Zosi, która jednocześnie miała zdiagnozowaną dyskalkulię. Przez pierwsze dwa lata po otrzymaniu diagnozy wszystkie wysiłki szkoły, poradni i rodziców były ukierunkowane na żmudny trening arytmetyczny. W zasadzie nikt nie zwracał uwagi na talent plastyczny dziewczyny. Zosia w ogóle nie była postrzegana w kategorii uczennicy zdolnej. Któregoś dnia, podczas kolejnej sesji powtarzania ćwiczeń matematycznych, znudzona zaczęła wykonywać rysunki na karcie pracy. Początkowo terapeuta odebrał to jako zlekceważenie, ale po chwili zdystansowania zauważył, że rysunki te ilustrują operacje matematyczne. Co więcej: są nad wyraz dojrzałe i bardzo oryginalne. Dalszy rozwój plastyczny Zosi otworzył ją również na nierozumiane do tej pory sensy wielu działań matematycznych. Wymagało to więc tylko przedstawienia kodu werbalnego (który dominuje podczas nauczania matematyki w polskich szkołach) na kod wizualny. Nie oznacza to, że Zosia nie ma dziś problemów z matematyką. Ciągle ma trudność, widząc zestawy cyfr np. na swoim rachunku bankowym, ale opracowała strategię wizualizowania sobie tych danych. Przede wszystkim jest jednak grafikiem i bardzo lubi swoją profesję.

- uczeń utalentowany – uczeń, który konsekwentnie rozwija swoje uzdolnienia dzięki systematycznej ciężkiej pracy oraz umiejętności radzenia sobie z doświadczanymi porażkami (zamiast zniechęcenia czy wycofania), czego efektem są wysokie osiągnięcia (Limont, 2011).

Te trzy terminy nie powinny być traktowane synonimicznie, gdyż w rzeczywistości wskazują na zupełnie inne etapy w rozwoju ucznia zdolnego (rys. 7). W związku z tym inne są również zadania nauczycieli i specjalistów (w tym doradców zawodowych) na poszczególnych etapach tej ścieżki.

Rysunek 7. Ścieżka rozwoju ucznia zdolnego – od zdolności do talentów.

W etapie pierwszym kluczowe jest rozpoznanie ponadprzeciętnych zdolności poznawczych (o czym może świadczyć np. szybkie tempo uczenia się) i powiązanie ich z zainteresowaniami ucznia tak, aby ukierunkować jego rozwój na jedną lub kilka dyscyplin (tematów). Etap drugi zakłada wypracowanie synergii między trzema komponentami uzdolnień, tj. inteligencji, twórczości i motywacji (Renzulli, 1986). Uczeń powinien zadbać o zrównoważony rozwój w tych trzech obszarach, a doradca wspiera go w takim doborze aktywności, który pozwoli połączyć te różnorodne cele (jednoczesne rozwijanie inteligencji, wspieranie pasji oraz trening myślenia twórczego). Chodzi o to, aby dość powszechna koncentracja na stymulowaniu rozwoju poznawczego nie zredukowała działań w pozostałych obszarach. W ostatnim etapie kluczowe jest precyzyjne definiowanie celów dalszego rozwoju (adekwatne do możliwości ucznia) i specjalizacja. Ważnym zadaniem doradcy jest wspieranie aktywności, które pozwolą utalentowanemu uczniowi wypracować zasoby odpornościowe: radzenie sobie z porażką, ponoszenie ryzyka poznawczego, komunikowanie się z innymi celem pozyskania sojuszników dla wygenerowanych pomysłów, odpowiedzialne równoważenie obowiązków z odpoczynkiem. W związku z tym, że efektywny rozwój talentów wymaga od ucznia umiejętnego zarządzania własnymi zasobami (np. zainteresowaniami lub deklaracjami udziału w konkursach/ olimpiadach) pomoc doradcy potrzebna jest również w zakresie kształtowania samowiedzy i samooceny.

Brak wsparcia na każdym z tych etapów może w istotny sposób hamować rozwój ucznia zdolnego. Świadczą o tym wyniki badań przeprowadzone wśród 134 uczniów zdolnych w wieku 15–17 lat z użyciem hierarchicznej analizy skupień (Knopik, 2018b). Na podstawie zebranych danych wyodrębniono trzy typy uczniów zdolnych, z których dominującą grupą są uczniowie, którzy szybko się uczą, ale nie wykorzystują swoich zasobów poznawczych w żadnej konkretnej dziedzinie. Większość z nich nie potrafi wskazać swoich zainteresowań i aktywności, które służyłyby rozwojowi w jasno określonym kierunku. Ci uczniowie mają zatem ponadprzeciętny potencjał, ale nie jest on w żaden sposób aktualizowany. Dobrze opisuje to analogia do niewykorzystanych materiałów plastycznych: „Mam w szufladzie zestaw farb, pastelów, kredek i pędzli, ale jeszcze ani razu go nie użyłem”.

Kolejne 30% uczniów to ci, którzy są uzdolnieni, ale jednocześnie przejawiają wiele zainteresowań. Poświęcają się różnorodnym aktywnościom, co rozwija ich postawę twórczą i wiedzę ogólną, ale blokuje profesjonalizację w jednym obszarze. Najczęściej w opinii rodziców i nauczycieli w stosunku do tych uczniów pojawiała się etykieta: „Bardzo dobry ze wszystkiego, ale nie wybitny”. Respondenci w tej grupie wskazywali na trudności w wyborze dalszej ścieżki edukacyjnej i zawodowej, lęk związany z koniecznością podejmowania decyzji, działania o charakterze prokrastynacyjnym („Staram się odłożyć te decyzje na potem, może coś się wyklaruje”).

Ostatnia grupa (tylko 18% badanych) to uczniowie uzdolnieni z wąską specjalizacją. Posiadają jasną wizję rozwoju i wiedzą, w jaki sposób korzystać ze swoich zasobów. Przejawiają jednak trudności w zakresie podejmowania tematów niezwiązanych bezpośrednio z ich zainteresowaniami, co może ograniczać ich myślenie twórcze i innowacyjność. Jednocześnie stopień zagłębienia się w jednym temacie może tak bardzo zdominować ich życie, że nie będą potrafili odnaleźć się w innych rodzajach aktywności (ryzyko pracoholizmu i alienacji).

Prezentowane wyniki badań jasno wskazują, że uczniowie zdolni muszą zmierzyć się z wieloma wyzwaniami na ścieżce rozwoju własnego potencjału i potrzebują doradcy, który będzie ich wspierał w rozpoznaniu zarówno własnych możliwości, jak i czynników ryzyka, a następnie pomoże wypracować optymalną strategię wykorzystania swoich zdolności do stawania się coraz szczęśliwszym. To kwintesencja działań doradczych prowadzonych w grupie zdolnych uczniów: skuteczna transformacja zdolności na poczucie dobrostanu (Sternberg, 2010).

Rysunek 8. Typologizacja uczniów zdolnych (źródło: opracowanie własne).

W pracy z uczniami zdolnymi doradca musi również uwzględnić specyficzne problemy o charakterze endo- (związanym z wewnętrzną strukturą osobowości), jak i egzogennym (czynniki zewnętrzne):

- **Wielość zainteresowań**

Uczniowie zdolni równolegle eksplorują kilka dyscyplin i tematów, co na pewnym etapie staje się zbyt obciążające. Mają problem z podjęciem decyzji, który obszar wybrać jako pierwszoplanowy i poświęcić mu najwięcej uwagi. Widmo rezygnacji

WYRWANE Z KONTEKSTU ŻYCIOWEGO...

O potrzebie prowadzenia doradztwa zawodowego świadczą poniższe wypowiedzi uczniów zdolnych (głosy uczniów zdolnych zostały zebrane podczas warsztatów doradczych przeznaczonych dla uczniów klas trzecich szkół ponadpodstawowych) :

- Kiedyś myślałam, że mając tyle zdolności, mogę wszystko. Okazało się, że ja sama nie wiem, czego jednak chcę.
- Etykieta zdolnego ucznia blokowała mój instynkt samozachowawczy. Wszyscy mi mówili, że nic nie muszę robić, bo samo mi przychodzi. I nagle wszystko minęło... szansa za szansą.
- Talenty są dobre w szkole, ale prawdziwe życie oczekuje od nas zupełnie czegoś innego.
- Świat i szkoła to fabryki, których jedynym sensem jest wydajność liczona statystyką. Ja w to nie idę.
- Nadmiar też jest przeszkodą. Jak tylko na coś się zdecyduję, to już mi szkoda tego, co odrzucam.
- Przyszłość? Czy w ogóle da się napisać o niej cokolwiek sensownego?

Można odnieść wrażenie, że ponadprzeciętne zdolności wcale nie są traktowane przez ich posiadaczy jako jakieś wyjątkowe dobro, ale bardziej jako balast utrudniający życie. Ta sama grupa uczniów przyznała, że nie ma poczucia, że ich dotychczasowe działania służyły rozwojowi ich potencjału (83% wskazań) i nie wie, w jaki sposób wykorzystać swoje zdolności i uzdolnienia w planowaniu dalszej ścieżki edukacyjno-zawodowej.

z jakiegoś zainteresowania lub jednej z aktywności pozaszkolnej rodzi w uczniu zdolnym poczucie straty, dlatego często odwlekają oni wybór. Doradca zawodowy nie tylko może wesprzeć sam proces analizy decyzyjnej, lecz także zachęcić do zmiany kierunku myślenia. Być może lepszym rozwiązaniem byłaby próba wypełnienia niszy tematycznej poprzez opracowanie jakiegoś interdyscyplinarnego tematu łączącego dotychczasowe zainteresowania ucznia. Taka strategia nie tylko umożliwia kontynuowanie dotychczasowych pasji (choć w nieco okrojonej perspektywie), lecz także daje szansę na wysokie osiągnięcia o innowacyjnym charakterze. Przykładowo: wybitnie uzdolniona muzycznie i językowo uczennica z zainteresowaniami psychopedagogicznymi opracowała innowacyjny program nauki języka angielskiego z wykorzystaniem muzykoterapii, a swój rozwój edukacyjny i zawodowy podporządkowała opanowaniu takich kompetencji, które pozwolą konstruktywnie rozwijać autorski program.

• Ograniczenia w zakresie samowiedzy i samooceny

Uczniowie zdolni nie dysponują niezbędną samowiedzą, która pozwoliłaby im podejmować działania zgodne z ich predyspozycjami. Z badań prowadzonych z wykorzystaniem pakietu TROS-KA (którego jedną ze skal jest skala O, czyli obraz

siebie) wynika, że prawie połowa uczniów zdolnych ma trudności ze wskazaniem swoich uzdolnień i zainteresowań, a także innych cech intraindywidualnych, które można by ocenić w kategoriach „mocna – słaba strona” (Knopik, 2018c).

- **Cele nieadekwatne do możliwości (zbyt ambitne – zbyt łatwe)**

Niski poziom samowiedzy, wysokie naciski i oczekiwania zewnętrzne mogą powodować, że uczniowieolni wyznaczają sobie cele niezgodne z posiadanym potencjałem. Jeśli cele będą wykraczały poza możliwości może pojawić się lęk, natomiast, gdy będą poniżej zdolności, pojawi się nuda (Csikszentmihalyi, 1998). Należy też pamiętać, że nadmierne eksploatowanie ucznia zdolnego poprzez zachęcanie go do udziału w wielu konkursach i olimpiadach, nie tylko może spowodować wyczerpanie poznawcze, lecz także przynieść ryzyko frustracji. W przypadku wzięcia udziału w dwóch konkursach i zdobyciu jednego tytułu finalisty/laureata samoocena będzie raczej pozytywna, natomiast jeden tytuł w przypadku udziału w pięciu wydarzeniach, zdecydowanie obniży samopoczucie ucznia.

WYRWANE Z KONTEKSTU ŻYCIOWEGO...

Flow jest zjawiskiem, które często towarzyszy podczas uczenia się osobom, które autentycznie angażują się w dany problem. Csikszentmihalyi (1998; Csikszentmihalyi i Nakamura, 2004) scharakteryzował to zjawisko za pomocą następujących właściwości:

1. Działanie ukierunkowane jest na konkretny cel i przewidziana jest informacja zwrotna o jego skuteczności (ocenianie kształtujące).
2. Umiejętności podmiotu są dostosowane do trudności zadania (zadanie niezbyt łatwe i nie za trudne – redukcja ryzyka nudy vs. lęku).
3. Działania i świadomość nakładają się na siebie.
4. Koncentracja na wykonywanym zadaniu powoduje zawieszenie wszelkich zmartwień i trosk, uczeń „zatopiony” w zadaniu odczuwa przyjemność redukującą stany konkurencyjne.
5. Podmiot ma poczucie kontroli nad sytuacją.
6. Podmiot przekracza siebie (transgresje), ma poczucie stawania się częścią jakiejś większej całości (abstrakcyjnego problemu).
7. Zmiana percepcji czasu, zatracenie w czasie, niedostrzeganie jego upływu.
8. Motywacja autoteliczna – działania są wartościowe same w sobie (Brophy, 2004, s. 22).

- **Zbyt wysoka aprobata społeczna (Nie da się dogodzić każdemu!)**

Dążenie do uzyskania akceptacji ze strony otoczenia może rozproszyć działania uczniów zdolnych (w sytuacji chęci spełnienia oczekiwań kilku nauczycieli) lub pozbawić je związków z autonomicznymi wyborami. Pragnienie dopasowania do rówieśników, a z drugiej strony

oczekiwania ze strony rodziców i nauczycieli, mogą ewokować swoiste zmnożenie ról społecznych i zatracenie się w nich. Trudno jest pozostać indywidualistą, gdyż każdy system (w tym szkoła) wymusza na podmiocie podporządkowanie się obowiązującym regułom gry, stąd ważnym zadaniem doradcy jest znalezienie wspólnie z uczniem złotego środka między potrzebą afiliacji a potrzebą niezależności.

Ważnym działaniem doradczym w kontekście wskazanego problemu uczniów zdolnych jest praca z rodzicami, która pozwoli im uzmysłowić sobie, że ich zdolne dziecko to nie projekt, ale samodzielny podmiot. Zdarza się, że zdolny uczeń ma już jako dziesięciolatek szczegółowo zaplanowaną przyszłość zgodnie z ambicjami rodziców. Brakuje otwartości na jego indywidualny głos, potrzeby i prawdziwe możliwości.

- **Perfekcjonizm – wyczerpanie**

Uczniowie zdolni mają problemy z finalizacją podejmowanych aktywności głównie ze względu na wysokie standardy jakości, jakie stosują przy ocenie własnych wytworów. Powoduje to ciągłe niezadowolenie i konieczność kontynuowania działań, pomimo tego, że obiektywne kryteria pozwalają na zajęcie się już nowymi czynnościami. W dłuższej perspektywie perfekcjonizm może powodować wyczerpanie psychiczne i wywołać reakcje obronne w postaci zaburzeń o charakterze nerwicowym (por. Sękowski, 2001).

- **Wiele aktywności – ryzyko powierzchowności/namiastkowości**

Zajmowanie się wieloma aktywnościami jednocześnie, o ile jeszcze wydaje się sensowne na wczesnym etapie rozwoju (jako swobodna eksploracja różnych potencjalnych obszarów zainteresowań), o tyle pod koniec szkoły podstawowej i na następnym poziomie kształcenia rodzi ryzyko zbyt powierzchownego, niedającego szansy na specjalizację, podejścia. Wiąże się z chronicznym zmęczeniem i brakiem powiązania podejmowanych działań z motywacją wewnętrzną ugruntowaną na bazie pasji i *flow*.

WYRWANE Z KONTEKSTU ŻYCIOWEGO...

Jednym z zadań doradcy zawodowego jest wzmacnianie postawy równowagi między obowiązkami a czasem przeznaczonym na odpoczynek, życie towarzyskie i rozwijanie pasji (*work-life balance*). Kwestia ta jest szczególnie ważna w odniesieniu do uczniów zdolnych, którzy mogą w zbyt dużym stopniu zaangażować się w działania związane z obszarem poznawczym i poszerzaniem specjalistycznej wiedzy, zapominając zupełnie o innych aktywnościach. Dodatkowym czynnikiem ryzyka jest bardzo intensywna wczesna stymulacja rozwoju, w którą angażują się rodzice. Niedostosowany do wieku i możliwości fizycznych oraz emocjonalno-motywacyjnych wysiłek może spowodować wypalenie poznawcze (*cognitive burnout*; w literaturze edukacyjnej określane również jako *gifted kid burnout*). Zdolny

dziesięciolecie zamiast stawiać sobie kolejne wyzwania i łączyć je z klaryfikującymi się właśnie zainteresowaniami, odczuwa chroniczne zmęczenie i absolutnie nie ma ochoty na podejmowanie jakichkolwiek aktywności związanych z rozwijaniem wiedzy.

Istotą wypalenia jest poczucie braku związku między podejmowanymi działaniami a uzyskiwanymi efektami. Uczeń ma wrażenie utraty kontroli nad swoim życiem i chaotycznie wybiera czynności pozwalające mu dać złudzenie sprawczości. Wpływa to na pogłębienie jego zmęczenia, wzrost negatywnych reakcji emocjonalnych, pojawienie się lęku, stresu oraz depersonalizacji własnych zdolności (Knopik, 2021). Według badań syndrom ten może dotyczyć nawet 30% uczniów zdolnych. Główną jego przyczyną jest fizyczne i poznawcze wyczerpanie, perfekcjonizm, wysokie oczekiwania ze strony otoczenia (ciągła presja), żonglowanie zbyt dużą liczbą ról (przykładowo: ja jako zdolny uczeń, ja jako zdolny i grzeczny syn, ja jako niegrzeczny rówieśnik, ja jako nie-kujon).

WYBRANE NARZĘDZIA:

TRIBONDY

To bardzo proste ćwiczenia identyfikujące trzy komponenty:

- a. myślenie asocjacyjne,
- b. wiedzę,
- c. myślenie twórcze.

Zadaniem ucznia jest znalezienie czwartego słowa, które wiąże się ze wskazanymi trzema i jednocześnie wyjaśnia związki między nimi.

Przykłady:

1. WYBORY – FONIATRA – SOPRAN (GŁOS)
2. ZGŁOSZENIE – PROGRAM KOMPUTEROWY – NASZYWKA (APLIKACJA)
3. SÓL – AKROBACJA – KAPUSTA (BECZKA)
4. BŁĄD – TATAR – ZODIAK (BYK)
5. NIZINA – KRYZYS – GOLF (DOŁĘK)
6. 185,2 m – DONOSICIEL – PRZEWÓD (KABEL)
7. KRÓLEWIEC – OSZUSTWO – BRZEG (KANT)

Tribondy oprócz diagnozowania elastyczności rozumowania (która to zdolność jest kluczowa dla rozwiązywania problemów związanych zarówno ze szkołą, jak i potem z życiem zawodowym), dają również szansę na zawarcie konstruktywnej relacji między doradcą a uczniem już na samym początku cyklu spotkań. Uczniowie zdolni bardzo cenią sobie tego typu zadania, gdyż wymagają od nich uruchomienia niestandardowych strategii działania, co stosunkowo rzadko jest przez nich praktykowane w ramach standardowych zadań szkolnych.

KOTWICE MOJEJ KARIERY

Jest to pakiet narzędzi diagnostycznych i materiałów postdiagnostycznych przeznaczonych do pracy z uczniami zdolnymi w wieku 12–16 lat w cyklu minimum trzyletnim. Chodzi o to, aby doradztwo było prowadzone faktycznie jako zestaw działań o charakterze procesualnym, a nie zbiór epizodycznych spotkań od czasu do czasu. Zaproponowane scenariusze zajęć mogą być jednak realizowane zarówno indywidualnie, w parach, jak i w małych grupach. Niektóre materiały można przy drobnych modyfikacjach zaadaptować do zajęć z całą klasą.

Pakiet zawiera:

- aplikację webową „Kotwice kariery” – kompleksowe narzędzie diagnostyczne, które w formie wirtualnej przygody identyfikuje mocne i słabe strony ucznia odwołujące się do pięciu kluczowych cech (względnie trwałych właściwości podmiotu): zdolności analitycznych, zdolności twórczych, zainteresowań, wartości i autonomii;
- aplikację webową „Strefa samorozwoju” – narzędzie metodyczne wspomagające proces doradztwa edukacyjno-zawodowego w postaci codziennych zadań, myśli i ćwiczeń, które rozwiązuje uczeń poza zajęciami w szkole – aplikacja ta pozwala traktować doradztwo jako perspektywę obejmującą swoim zasięgiem więcej niż szkołę i uczenie się na sposób szkolny (inspirowanie do rozwijania swoich zasobów w naturalnym kontekście życiowym, np. *Zapisz wszystkie pytania, które dzisiaj zadałeś/ eś. Pogrupuj je według samodzielnie wymyślonego kryterium. Jakie wnioski możesz wyciągnąć po przeanalizowaniu kategorii pytań i ich liczebności w poszczególnych typach?*);
- poradnik „Punkt ciężkości” – zestaw 50 kart pracy służących kompleksowemu rozwojowi uczniów zdolnych (z uwzględnieniem zarówno diagnozowanych pięciu obszarów, jak i wiedzy na temat rynku edukacyjnego i rynku pracy) do samodzielnego wykonania lub pod kontrolą doradcy zawodowego;
- poradnik „Kotwice kariery” – publikacja wspierająca doradców zawodowych i nauczycieli prowadzących zajęcia ukierunkowane na diagnozę i wsparcie kompleksowego rozwoju uczniów zdolnych; zawiera scenariusze zajęć i karty pracy oraz szczegółowy opis narzędzia diagnostycznego „Kotwice mojej kariery” wraz z właściwościami psychometrycznymi oraz normami;
- cykl siedmiu filmów „Moje pasje” pokazujących młodych ludzi, którzy dzięki swoim pasjom i ciężkiej pracy osiągnęli w życiu sukces.

Należy zaznaczyć, że wymienione narzędzia i materiały zostały poddane procesowi standaryzacji wśród 960 zdolnych uczniów w wieku 12–16 lat zamieszkujących obszar dziesięciu województw. Efektywność wsparcia doradczego udzielanego w oparciu o przygotowane materiały metodyczne została oceniona w dwóch badaniach (Filipiuk, Knopik, Koperwas, Pękalska, 2015):

1. prowadzonym w ramach projektu „Kotwice mojej kariery” na grupie N=954 osoby przez okres 6–8 miesięcy;

2. prowadzonym przez 3 lata (po zakończeniu projektu) na grupie N=92 osoby. Ta perspektywa czasowa pozwoliła potraktować doradztwo jako wieloetapowy proces, którego rezultaty nie są widoczne po jednorazowym spotkaniu, ale po dłuższej pracy zarówno w obszarze mocnych stron, jak i tych wymagających wsparcia (deficytowych). Uzyskane wyniki potwierdzają skuteczność takiego podejścia, co należy uwzględnić jako rekomendację do prowadzenia doradztwa dla uczniów zdolnych: proces, a nie incydent.

Poniżej zaprezentowano część kwestionariusza „Kotwice mojej kariery” do wykorzystania w identyfikacji dominujących zainteresowań uczniów. Warto zwrócić uwagę, że narzędzie odnosi się nie tylko do rodzaju wykonywanych aktywności, lecz także do ich częstotliwości.

Cały test zaprezentowano w *Aneksie*, zaś obudowę metodyczną można bezpłatnie pobrać ze strony ORE: <https://zasobyip2.ore.edu.pl/uploads/publications/9c6a0144fbf148ba41d2f11b6e50ddddd> [data dostępu: 14.12.2021]

Pakiet „Kotwice mojej kariery” umożliwia opracowanie raportu z badania tak, aby powiązać uzyskane wyniki z planem działań doradczych. Przykładowy raport dla ucznia zdolnego – ósmoklasisty zaprezentowano poniżej.

RAPORT Z BADANIA z użyciem testu „Kotwice mojej kariery”

Imię i nazwisko ucznia/uczennicy: XXX

Opis diagnozowanych obszarów:

Obszar	Diagnoza
Zdolności analityczne	Bardzo wysokie (92. centyl) – bardzo dobrze rozwinięte myślenie logiczne. Uczeń doskonale radzi sobie z rozwiązywaniem problemów matematycznych, bezbłędnie wnioskuje o relacjach logicznych między elementami zbioru/serii; poprawnie porównuje ze sobą zbiory danych i szybko formułuje wnioski z prawidłowymi rozwiązaniami.
Zdolności twórcze	Przeciętne (75.centyl) – uczeń radzi sobie z problemami otwartymi, przy czym ograniczenia czasowe działają na niego stresująco; uczeń wykazał się umiejętnością generowania wielu rozwiązań, ale tylko nieliczne były oryginalne, brakuje interdyscyplinarnego ujęcia pomysłów – uczeń wyraźnie osadzony jest tylko w swojej dziedzinie, co hamuje jego myślenie twórcze.
Zainteresowania	Dominujące typy zainteresowań to: zarządzanie i zachowania ekonomiczne. Zainteresowanie zarządzaniem – zainteresowanie planowaniem i kierowaniem wielkimi przedsięwzięciami biznesowymi lub organizacyjnymi. Osoby preferujące ten typ zainteresowań otwarte są na koordynowanie prac zespołów i podejmowanie odpowiedzialnych decyzji. Zainteresowanie zachowaniami ekonomicznymi – zainteresowanie działaniami związanymi z obliczaniem, szacowaniem kosztów i budżetowaniem oraz doradzaniem w tej dziedzinie. Ten typ zainteresowań wyraźnie koresponduje z aktywnością ucznia: symulacja inwestycji na giełdzie i zarządzanie zespołem maklerów (w ramach gry strategicznej). Przykładowe zawody związane z tymi zainteresowaniami: analityk finansowy, menedżer, bankowiec.

Obszar	Diagnoza
Wartości	Profesjonalizm, autonomia i niezależność – uczeń dąży do mistrzostwa w dziedzinach, w których podejmuje główne aktywności, lubi mieć wpływ na kluczowe decyzje, źle znosi wypełnianie poleceń innych, nie radzi sobie z koniecznością podporządkowania się schematom; lubi wykazywać się inicjatywą, angażowanie go w procesy decyzyjne jest dobrą ścieżką motywowania do działania (współodpowiedzialność za własną inicjatywę).
Poczucie autonomii	Wysokie – uczeń niezależnie myślicy i podejmujący niestandardowe działania, których głównym uzasadnieniem jest zgodność z własnym osądem sytuacji nawet pomimo negatywnej oceny ze strony innych osób; odczuwa dyskomfort podczas podejmowania aktywności sterowanych przez innych, możliwe trudności we współpracy z innymi; niska efektywność w pracy wymagającej podporządkowania przełożonym (wyraźna struktura hierarchiczna).

Proponowane obszary wsparcia w ramach prowadzonych zajęć doradczych:

Obszar wsparcia	Uzyskane efekty
Poczucie autonomii	Pokazanie różnorodnych mechanizmów realizacji potrzeby autonomii; wypracowanie strategii radzenia sobie z niezależnością w sytuacji współpracy zespołowej; rozwijanie umiejętności komunikacyjnych, w tym umiejętności budowania kompromisu.
Twórczość	Rozwijanie oryginalności myślenia, usprawnianie umiejętności rozwiązywania problemów w sposób interdyscyplinarny (z wyjściem poza jedną, dominującą dziedzinę wiedzy).
Wartości	Profesjonalne podejście do wybranych obszarów aktywności, określenie głównych obszarów, w których możliwe jest bycie profesjonalistą zgodnie ze zdolnościami i zainteresowaniami ucznia. Wyjście poza fazę „symulowania” na rzecz działań wymagających realnej odpowiedzialności za własne postępowanie.

Mocne strony ucznia/uczennicy mogące stanowić punkt wyjścia do budowania ścieżki edukacyjno-zawodowej:

- wyraźna struktura wartości,
- jasno zarysowane obszary zainteresowań,
- wysokie zdolności analityczne,
- pracowitość,
- rzetelność,
- otwartość na samopoznanie i autorefleksję.

Obszary, które wymagają wsparcia:

- twórczość,
- zbyt wysokie poczucie autonomii zaburzające współpracę z innymi,
- zbyt mała otwartość na argumenty i poglądy innych osób,
- profesjonalizacja w obszarach pasji/zainteresowań (wyjście poza etap „symulacji”).

KWESTIONARIUSZ PMMK (KNOPIK, 2021)

Jedną z popularniejszych ostatnio psychologicznych koncepcji zdolności, które z sukcesem są adaptowane na gruncie doradztwa zawodowego, jest Monachijski Model Zdolności opracowany przez Kurta Hellera i współpracowników (Heller, Perleth,

2008). Jego główną zaletą jest spojrzenie na fenomen zdolności w perspektywie podłużnej: od wrodzonych zadatków i możliwości wspierania ich rozwoju, przez sprzyjające środowisko, do prezentowania osiągnięć świadczących o wysokim stopniu profesjonalizacji w jakiejś dziedzinie z uwzględnieniem ogólnej jakości życia. Zauważmy, że taki jest też kierunek całonizacji doradztwa zawodowego: od identyfikacji potencjału, przez jego optymalną aktualizację, do osiągnięcia równowagi polegającej na umiejętnym realizowaniu zadań zawodowych i pozazawodowych.

Monachijski Model Zdolności opiera się na czterech względnie niezależnych wymiarach: czynnikach talentu (zdolnościach), obszarach działalności (dziedzinach, w których przejawiane są zdolności, np. literatura, technologie, języki, matematyka, sztuki piękne, sport), czynnikach intraindywidualnych (osobowościowych) i uwarunkowaniach środowiskowych (związanych głównie z rodziną i szkołą). Heller, konstruując swoją koncepcję zdolności, oparł się na strukturalnym i funkcjonalnym rozróżnieniu między czterema rodzajami czynników, które nazwał: „predyktorami”, „moderatorami I rzędu”, „moderatorami II rzędu” i „kryteriami”.

„Predyktory” to czynniki warunkujące talent, wrodzone zdolności o charakterze potencjalnym niezbędne do zdobywania osiągnięć, ale niewystarczające (Knopik, 2018). Faktycznym wskaźnikiem zdolności w modelu monachijskim są osiągnięcia ujawniające się w konkretnych dziedzinach (obszarach działania) – tzw. „kryteria”. Tym, co pośredniczy między predyktorami a kryteriami są moderatory I rzędu (związane z indywidualnymi cechami jednostki) oraz moderatory II rzędu (czynniki środowiskowe). Szczegółową typologizację czynników prezentuje tabela nr 4.

Tabela 4. Monachijski Model Zdolności (Heller, Perleth, 2008).

Predyktory	Moderatory I rzędu	Moderatory II rzędu	Kryteria
– zdolności intelektualne – zdolności twórcze – kompetencje społeczne – inteligencja praktyczna – zdolności artystyczne – muzykalność – zdolności psychomotoryczne	– radzenie sobie ze stresem – motywacja osiągnięć – strategie/style uczenia się – lokalizacja kontroli – nadzieja na sukces (w konfrontacji do strachu przed porażką) – głód wiedzy (ciekawość poznawcza) – samoocena	– klimat rodzinny – liczba rodzeństwa i pozycja dziecka – poziom wykształcenia rodziców – stymulacja ze strony środowiska rodzinnego – wymagania stawiane w domu – przyjazne środowisko do nauki – klimat panujący w klasie – jakość i styl nauczania – społeczne wzorce reakcji na sukcesy i porażki – krytyczne wydarzenia życiowe	– matematyka – nauki przyrodnicze – technologia – informatyka, nauka, szachy – sztuka (muzyka, malarstwo) – języki – lekkoatletyka, sport – relacje społeczne

Model Monachijski w zasadzie ujmuje te wszystkie elementy, które pojawiają się w innych koncepcjach zdolności (np. modelach: Renzullo, Tannenbauma, czy

Feldhusena, por. Knopik, 2018 b), przy czym wprowadza wyraźne rozróżnienie między predyktorami (symptomami, zdolnościami w zarodku) a kryteriami (osiągnięciami) oraz wskazuje, jakie czynniki mogą okazać się skuteczne dla aktualizacji predyktorów w kryteria. Można zatem określić tę koncepcję jako rozwojową i wykorzystać do monitorowania postępów ucznia w realizowaniu swojego potencjału (zawsze poprzez analizę czterech rodzajów czynników i sile interakcji między nimi). Z pewnością lista moderatorów nie ma charakteru zamkniętego (oparta jest na analizie czynnikowej, choć między poszczególnymi elementami można znaleźć również elementy wspólne: technologie – informatyka), ale uwzględnienie przynajmniej tych czynników wyodrębnionych przez autorów modelu (np. podtrzymywanie stabilnej, względnie wysokiej samooceny oraz wzmacnianie nadziei na sukces lub konstruktywnych wzorców radzenia sobie z porażkami), jest już i tak ambitnym wyzwaniem dla doradców i rodziców chcących kompleksowo wspierać rozwój uczniów zdolnych.

Na podstawie powyższej koncepcji opracowano kwestionariusz PMMK skierowany do uczniów zdolnych (wiek: 13–19 lat) i ich rodziców oraz nauczycieli. Nazwa narzędzia to akronim, który ujmuje kluczowe komponenty Monachijskiego Modelu Zdolności: P (predyktory), MM (moderatory) i K (kryteria).

Kwestionariusz opracowany został do diagnozy uwzględniającej model 270 stopni tzn. dane zbierane są zarówno od ucznia, jego rodziców (rodzica), jak i nauczycieli (nauczyciela). Następnie powinno odbyć się spotkanie (tzw. konsultacje szkolne lub doradcze), podczas którego z pomocą doradcy (jako moderatora) zostaną omówione wyniki oraz sformułowane wnioski dotyczące związków między predyktorami, moderatorami i kryteriami u danego ucznia wraz z opracowaniem działań dynamizujących te relacje. Ważnym etapem konsultacji jest konfrontacja informacji uzyskanych od różnych podmiotów i próba wyjaśnienia ewentualnych odstępstw. Należy pamiętać, że narzędzie bazuje na potocznych koncepcjach, jakie mają respondenci na temat wskazanych w stwierdzeniach kwestionariuszowych właściwości psychologicznych (np. samoocena, czy motywacja) po to, aby przede wszystkim poznać faktyczną sytuację ucznia zdolnego w różnych kontekstach, a nie dokonać precyzyjnego pomiaru jego zdolności lub uzdolnień.

PMMK – wersja A (dla rodzica)

Rodzic (proszę podkreślić): matka ojciec

Imię córki/syna:

Część 1. Predyktory

Proszę, aby Pan/Pani ocenił/a, w jakim stopniu podane niżej twierdzenia pasują do Pana/Pani córki/syna. Ocena polega na podkreśleniu odpowiedniej cyfry, gdzie:

- 1 – oznacza ZUPEŁNIE NIE PASUJE
- 2 – oznacza PASUJE W NIEWIELKIM STOPNIU
- 3 – oznacza CZĘŚCIOWO PASUJE, CZĘŚCIOWO NIE PASUJE
- 4 – oznacza PASUJE W DUŻYM STOPNIU
- 5 – oznacza W PEŁNI PASUJE

Lp	Twierdzenie	Ocena
1	Dysponuje wysokimi zdolnościami intelektualnymi (uwaga, pamięć, myślenie).	1 – 2 – 3 – 4 – 5
2	Dysponuje wysokimi kompetencjami społecznymi (dobrze radzi sobie w relacjach z innymi osobami).	1 – 2 – 3 – 4 – 5
3	Dysponuje wysokimi zdolnościami twórczymi (oryginalność myślenia, wiele pomysłów, wychodzenie poza schematy).	1 – 2 – 3 – 4 – 5
4	Dysponuje wysokim poziomem inteligencji praktycznej (dobrze radzi sobie w rozwiązywaniu codziennych, życiowych problemów).	1 – 2 – 3 – 4 – 5
5	Dysponuje wysokimi zdolnościami artystycznymi.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
6	Jest muzykalna/muzykalny.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
7	Dysponuje wysokimi zdolnościami motorycznymi (dobrze sobie radzi podczas wykonywania prac technicznych, manualnych, wymagających koordynacji wzrokowo-ruchowej).	1 – 2 – 3 – 4 – 5

Część 2. Moderatory I rzędu

Proszę, aby Pan/Pani ocenił/a, w jakim stopniu podane niżej twierdzenia pasują do Pana/Pani córki/syna. Ocena polega na podkreśleniu odpowiedniej cyfry, gdzie:

- 1 – oznacza ZUPEŁNIE NIE PASUJE
- 2 – oznacza PASUJE W NIEWIELKIM STOPNIU
- 3 – oznacza CZĘŚCIOWO PASUJE, CZĘŚCIOWO NIE PASUJE
- 4 – oznacza PASUJE W DUŻYM STOPNIU
- 5 – oznacza W PEŁNI PASUJE

Lp	Twierdzenie	Ocena
1	Radzi sobie ze stresem.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
2	Jest zmotywowany do osiągania coraz wyższych rezultatów.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
3	Stosuje efektywne sposoby uczenia się.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
4	Ma poczucie, że to, co mu się przydarza, w największym stopniu zależy od niego.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
5	Wierzy zazwyczaj, że osiągnie sukces.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
6	Prezentuje silną ciekawość poznawczą.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
7	Ma stabilną (stałą, niezależną od zdarzeń) samoocenę.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
8	Ma względnie wysoką (ale nie zbyt wysoką) samoocenę.	1 – 2 – 3 – 4 – 5

Część 3. Moderatory II rzędu

Proszę o syntetyczne udzielenie odpowiedzi na poniższe pytania:

Jaka jest liczba dzieci w rodzinie?

Jaka jest pozycja Pana/Pani syna/córki w odniesieniu do relacji z rodzeństwem?

Czy klimat Pana/Pani rodziny sprzyja rozwojowi Pana/Pani syna/córki? Co o tym świadczy?

Jakie wymagania stawia Pan/Pani swojemu synowi/swojej córce?

W jaki sposób wspiera Pan/Pani rozwój potencjału własnego dziecka?

Część 4. Kryteria

Proszę o syntetyczne opisanie kompetencji i osiągnięć Pana/Pani syna/córki we wskazanych poniżej obszarach.

Obszar	Aktualny poziom kompetencji (Proszę podkreślić: bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie)	Co świadczy o takiej ocenie aktualnego poziomu kompetencji?
Matematyka	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Nauki przyrodnicze	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Technika	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Informatyka	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Sztuka	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Języki	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Sport	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Relacje społeczne	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	

PMMK – wersja B (dla nauczyciela)

Imię i nazwisko nauczyciela:

Nauczany przedmiot:

Wychowawca: TAK NIE

Część 1. Predyktory

Proszę, aby Pan/Pani ocenił/a, w jakim stopniu podane niżej twierdzenia pasują do ocenianego ucznia/uczennicy. Ocena polega na podkreśleniu odpowiedniej cyfry, gdzie:

1 – oznacza ZUPEŁNIE NIE PASUJE

2 – oznacza PASUJE W NIEWIELKIM STOPNIU

3 – oznacza CZĘŚCIOWO PASUJE, CZĘŚCIOWO NIE PASUJE

4 – oznacza PASUJE W DUŻYM STOPNIU

5 – oznacza W PEŁNI PASUJE

Lp	Twierdzenie	Ocena
1	Dysponuje wysokimi zdolnościami intelektualnymi (uwaga, pamięć, myślenie).	1 – 2 – 3 – 4 – 5
2	Dysponuje wysokimi kompetencjami społecznymi (dobrze radzi sobie w relacjach z innymi osobami).	1 – 2 – 3 – 4 – 5
3	Dysponuje wysokimi zdolnościami twórczymi (oryginalność myślenia, wiele pomysłów, wychodzenie poza schematy).	1 – 2 – 3 – 4 – 5
4	Dysponuje wysokim poziomem inteligencji praktycznej (dobrze radzi sobie w rozwiązywaniu codziennych, życiowych problemów).	1 – 2 – 3 – 4 – 5
5	Dysponuje wysokimi zdolnościami artystycznymi.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
6	Jest muzykalna/muzykalny.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
7	Dysponuje wysokimi zdolnościami motorycznymi (dobrze sobie radzi podczas wykonywania prac technicznych, manualnych, wymagających koordynacji wzrokowo-ruchowej).	1 – 2 – 3 – 4 – 5

Część 2. Moderatory I rzędu

Proszę, aby Pan/Pani ocenił/a, w jakim stopniu podane niżej twierdzenia pasują do ocenianego ucznia/uczennicy. Ocena polega na podkreśleniu odpowiedniej cyfry, gdzie:

1 – oznacza ZUPEŁNIE NIE PASUJE

2 – oznacza PASUJE W NIEWIELKIM STOPNIU

3 – oznacza CZĘŚCIOWO PASUJE, CZĘŚCIOWO NIE PASUJE

4 – oznacza PASUJE W DUŻYM STOPNIU

5 – oznacza W PEŁNI PASUJE

Lp	Twierdzenie	Ocena
1	Radzi sobie ze stresem.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
2	Jest zmotywowany do osiągania coraz wyższych rezultatów.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
3	Stosuje efektywne sposoby uczenia się.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
4	Ma poczucie, że to, co mu się przydarza, w największym stopniu zależy od niego.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
5	Wierzy zazwyczaj, że osiągnie sukces.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
6	Prezentuje silną ciekawość poznawczą.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
7	Ma stabilną (stałą, niezależną od zdarzeń) samoocenę.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
8	Ma względnie wysoką (ale nie zbyt wysoką) samoocenę.	1 – 2 – 3 – 4 – 5

Część 3. Moderatory II rzędu

Proszę o syntetyczne udzielenie odpowiedzi na poniższe pytania:

1. Czy klimat panujący w klasie sprzyja efektywnemu uczeniu się?
2. Czy oceniany uczeń/uczennica dobrze czuje się w swojej klasie?
3. Jakie wymagania stawia Pan/Pani ocenianemu uczniowi/uczennicy?
4. Jakie wymagania stawiają inni nauczyciele?
5. W jaki sposób Pan/Pani wspiera rozwój potencjału ocenianego ucznia/uczennicy?
6. W jaki sposób nauczyciele wspierają rozwój potencjału ocenianego ucznia/uczennicy?

Część 4. Kryteria

Proszę o syntetyczne opisanie kompetencji i osiągnięć ocenianego ucznia/uczennicy we wskazanych poniżej obszarach.

Obszar	Aktualny poziom kompetencji (Proszę podkreślić: bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie)	Co świadczy o takiej ocenie aktualnego poziomu kompetencji?
Matematyka	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Nauki przyrodnicze	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Technika	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Informatyka	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Sztuka	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Języki	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Sport	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Relacje społeczne	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	

PMMK – wersja C (dla ucznia)

Imię i nazwisko ucznia:

Część 1. Predyktory

Proszę, abyś ocenił/oceniła, w jakim stopniu podane niżej twierdzenia pasują do Ciebie. Ocena polega na podkreśleniu odpowiedniej cyfry, gdzie:

- 1 – oznacza ZUPEŁNIE NIE PASUJE
- 2 – oznacza PASUJE W NIEWIELKIM STOPNIU
- 3 – oznacza CZĘŚCIOWO PASUJE, CZĘŚCIOWO NIE PASUJE
- 4 – oznacza PASUJE W DUŻYM STOPNIU
- 5 – oznacza W PEŁNI PASUJE

Lp	Twierdzenie	Ocena
1	Dysponuję wysokimi zdolnościami intelektualnymi (uwaga, pamięć, myślenie).	1 – 2 – 3 – 4 – 5
2	Dysponuję wysokimi kompetencjami społecznymi (dobrze radzę sobie w relacjach z innymi osobami).	1 – 2 – 3 – 4 – 5
3	Dysponuję wysokimi zdolnościami twórczymi (oryginalność myślenia, wiele pomysłów, wychodzenie poza schematy).	1 – 2 – 3 – 4 – 5
4	Dysponuję wysokim poziomem inteligencji praktycznej (dobrze radzę sobie w rozwiązywaniu codziennych, życiowych problemów).	1 – 2 – 3 – 4 – 5
5	Dysponuję wysokimi zdolnościami artystycznymi.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
6	Jestem muzykalna/muzykalny.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
7	Dysponuję wysokimi zdolnościami motorycznymi (dobrze radzę sobie podczas wykonywania prac technicznych, manualnych, wymagających koordynacji wzrokowo-ruchowej).	1 – 2 – 3 – 4 – 5

Część 2. Moderatory I rzędu

Proszę, abyś ocenił/a, w jakim stopniu podane niżej twierdzenia pasują do Ciebie.

Ocena polega na podkreśleniu odpowiedniej cyfry, gdzie:

- 1 – oznacza ZUPEŁNIE NIE PASUJE
- 2 – oznacza PASUJE W NIEWIELKIM STOPNIU
- 3 – oznacza CZĘŚCIOWO PASUJE, CZĘŚCIOWO NIE PASUJE
- 4 – oznacza PASUJE W DUŻYM STOPNIU
- 5 – oznacza W PEŁNI PASUJE

Lp	Twierdzenie	Ocena
1	Radzę sobie ze stresem.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
2	Jestem zmotywowany/a do osiągania coraz wyższych rezultatów.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
3	Stosuję efektywne sposoby uczenia się.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
4	Mam poczucie, że to, co mi się przydarza, w największym stopniu zależy ode mnie.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
5	Wierzę zazwyczaj, że osiągnę sukces.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
6	Prezentuję silną ciekawość poznawczą.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
7	Mam stabilną (stałą, niezależną od zdarzeń) samoocenę.	1 – 2 – 3 – 4 – 5
8	Mam względnie wysoką (ale nie zbyt wysoką) samoocenę.	1 – 2 – 3 – 4 – 5

Część 3. Moderatory II rzędu

Proszę o udzielenie krótkich odpowiedzi na poniższe pytania:

1. Czy masz rodzeństwo?
2. Jaka jest Twoja pozycja w odniesieniu do relacji z rodzeństwem?
3. Czy klimat panujący w Twojej rodzinie sprzyja Twojemu rozwojowi? Co o tym świadczy?
4. Jakie wymagania stawiają Ci rodzice?
5. W jaki sposób rodzice wspierają rozwój Twojego potencjału?
6. Czy klimat panujący w klasie sprzyja efektywnemu uczeniu się?
7. Czy dobrze się czujesz w swojej klasie?
8. Jakie wymagania stawiają Ci nauczyciele?
9. W jaki sposób nauczyciele wspierają rozwój Twojego potencjału?

Część 4. Kryteria

Proszę o syntetyczne opisanie Twoich kompetencji i osiągnięć we wskazanych poniżej obszarach.

Obszar	Aktualny poziom kompetencji (Proszę podkreślić: bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie)	Co świadczy o takiej ocenie aktualnego poziomu kompetencji?
Matematyka	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Nauki przyrodnicze	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Technika	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Informatyka	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Sztuka	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Języki	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Sport	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	
Relacje społeczne	bardzo wysokie – wysokie – przeciętne – niskie – bardzo niskie	

9. CZYNNIKI ZDROWOTNE – FUNKCJONALNA OCENA PREDYSPOZYCJI OSOBY DO WYKONYWANIA OKREŚLONEGO ZAWODU

Ocena czynników zdrowotnych przy wyborze zawodu nie doczekała się jednolitego standardu metodycznego. Eksperci z zakresu doradztwa zawodowego i medycyny pracy podkreślają, że wraz ze zmianą definicji niepełnosprawności i zdrowia oraz coraz silniejszym akcentowaniu znaczenia oceny funkcjonalnej dla trafnego identyfikowania samodzielności danej osoby, trudno jest w sposób jednoznaczny określić stan zdrowia jako ewidentne przeciw wskazanie do wykonywania danej profesji. Oczywiście chodzi o pojmowanie stanu zdrowia jako kodu zaczerpniętego z klasyfikacji ICD (za którym kryje się konkretna jednostka chorobowa). Sensowniejsze jest spojrzenie na zakres aktywności i uczestniczenia danej osoby, gdyż ludzie z takim samym rozpoznaniem medycznym (kodem ICD) mogą zupełnie inaczej funkcjonować (kod i kwalifikator z klasyfikacji ICF). Wydaje się, że kluczową rekomendacją dla doradztwa zawodowego opartego na biopsychospołecznym modelu pojmowania zdrowia mogłoby być zdanie:

Doradztwo zawodowe wobec uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi powinno skupiać się nie na wskazywaniu im przeciwwskazań zdrowotnych do wykonywania zawodów, ile na identyfikowaniu tych profesji, które może podjąć, aby optymalnie realizować swój potencjał.

Może jednak okazać się, że uczeń z niepełnosprawnością wybiera zawód, w którym pewien typ sprawności np. zmysłowych jest niezbędny dla zachowania bezpieczeństwa i w żaden sposób nie jest w stanie w pełni sprostać tym wymaganiom. Tego typu sytuacje pokazują, że należy znaleźć złoty środek między twardą selekcją do zawodu (która bez względu na stopień funkcjonowania danej osoby wyklucza określony typ niepełnosprawności), a całkowicie liberalnym podejściem, które optymistycznie zakłada, że każda osoba (bez względu na predyspozycje zdrowotne) może wykonywać dowolną profesję. Istnieje poważne ryzyko, że w przyszłości zaowocuje to frustracją i poczuciem niedopasowania lub konieczności zbytniego angażowania się w czynności zawodowe.

Jedną z propozycji kompleksowego i funkcjonalnego ujęcia czynników zdrowotnych w kontekście wyboru zawodu jest typologizacja wymagań zaproponowana przez zespół: W. Kreft, G. Sołtysińska, A. Łukaszewicz, R. Dankowska (2000). Autorzy ci przez wymagania definiują warunki decydujące o możliwości rozwijania umiejętności niezbędnych do wykonywania zawodu. Umiejętność zaś to sprawdzona możliwość wykonania odpowiedniej klasy zadań w ramach zawodu.

Czynniki zdrowotne (rozumiane jako konkretne wymagania) pogrupowano w cztery kategorie:

1. wymagane ważne cechy fizyczne;
2. wymagane ważne sprawności sensomotoryczne;
3. kategorie czynności dominujących;
4. kategorie ogólnego obciążenia fizycznego.

Zawartość poszczególnych kategorii prezentuje poniższa tabela.

Tabela 5. Zestaw wymagań dla zawodu (opracowanie własne na podstawie: Kreft, Sołtysińska, Łukaszewicz, Dankowska, 2000).

1. Wymagane ważne cechy fizyczne	Ocena (należy wstawić x)		
Silna budowa ciała	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Wysoka ogólna wydolność fizyczna	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Sprawność układu krążenia	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Sprawność układu oddechowego	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Sprawność układu kostno-stawowego	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Sprawność układu mięśniowego	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Sprawność narządu wzroku	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Sprawność narządu słuchu	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Sprawność zmysłu węchu	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Sprawność zmysłu smaku	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Sprawność zmysłu dotyku	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Sprawność narządów równowagi	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
2. Wymagane ważne sprawności sensomotoryczne	Ocena (należy wstawić x)		
Rozróżnianie barw	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Widzenie stereoskopowe	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Widzenie o zmroku	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Koordinacja wzrokowo-ruchowa	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Szybki refleks	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Spostrzegawczość	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Zręczność rąk	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Zręczność palców	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
Brak lęku przed wysokością	niezbędna	przydatna	bez znaczenia
3. Kategorie czynności dominujących	Ocena (należy wstawić x)		
Werbalne (słowne)	w bardzo dużym stopniu	w dużym stopniu	nie dotyczy
Motoryczne (ruchowe)	w bardzo dużym stopniu	w dużym stopniu	nie dotyczy
Sensoryczne (zmysłowe: wzrok, słuch, smak, węch, dotyk)	w bardzo dużym stopniu	w dużym stopniu	nie dotyczy
Umysłowe (intelektualne)	w bardzo dużym stopniu	w dużym stopniu	nie dotyczy

4. Kategorie ogólnego obciążenia fizycznego	Ocena (należy wstawić x, jeśli dotyczy)
Praca bardzo lekka	TAK
Praca lekka	TAK
Praca średnio ciężka	TAK
Praca ciężka	TAK
Praca bardzo ciężka	TAK

Ten sam zespół ekspertów proponuje alternatywną analizę spełniania przez człowieka podstawowych wymagań zdrowotnych niezwiązaną wprost ze specyfiką miejsca pracy, ale ogólnym funkcjonowaniem osoby. Wyodrębnione kategorie czynników nazywają „sferami ekspresji psychofizycznej” (Kreft, Sołtysińska, Łukaszewicz, Dankowska, 2000) i są to:

1. sprawność kończyn dolnych;
2. sprawność kończyn górnych;
3. sprawność narządów zmysłów;
4. sprawności sensomotoryczne;
5. sprawności układów fizjologicznych;
6. sprawności psychiczne;
7. cechy ogólne;
8. inne czynniki (nosicielstwo chorób zakaźnych, zniekształcenia, problemy z wyglądem).

Przy znaczącym obniżeniu jednej lub kilku sfer można mówić o wystąpieniu przeciwwskazań psychofizycznych do wykonywania zawodu, które uniemożliwia właściwe i bezpieczne dla człowieka jego wykonywanie.

Poniżej zaprezentowano tabelę (tabela 6), która wymienia poszczególne czynniki w ramach ocenianych sfer. Można ją potraktować jako kwestionariusz oceny przeciwwskazań psychofizycznych do wykonywania zawodu (należy pamiętać, że dane w tabeli odnoszą się do ogólnego funkcjonowania danej osoby; dopiero ich odniesienie do wymagań dla konkretnego zawodu pozwala na identyfikację przeciwwskazań).

Tabela 6. Model przeciwwskazań psychofizycznych do wykonywania zawodu (opracowanie własne na podstawie: Kreft, Sołtysińska, Łukaszewicz, Dankowska, 2000).

Oceniana sfera	Zaburzenia niewielkiego stopnia	Zaburzenia dużego stopnia
I. Sprawność kończyn górnych		
II. Sprawność kończyn górnych		
2.1. Zręczność rąk		
2.2. Zręczność palców		
III. Sprawność narządów zmysłów		
3.1. Słuch		
3.2. Wzrok		
3.3. Węch		
3.4. Smak		
3.5. Równowaga		
IV. Sprawności sensomotoryczne		
4.1. Rozróżnianie barw		
4.2. Widzenie stereoskopowe		
4.3. Koordynacja wzrokowo-ruchowa		
4.4. Percepcja kształtów		
V. Sprawność układów fizjologicznych		
5.1. Układ krążenia		
5.2. Układ oddechowy		
5.3. Układ nerwowy		
5.4. Układ trawienny		
5.5. Układ mięśniowy		
5.6. Układ kostno-stawowy		
VI. Sprawności psychiczne		
6.1. Niepełnosprawność intelektualna		
6.2. Zaburzenia psychiki		
VII. Cechy ogólne		
7.1. Budowa ciała		
7.2. Ogólna wydolność fizyczna		
7.3. Sprawność ekspresji werbalnej		
VIII. Inne czynniki		
8.1. Nosicielstwo chorób zakaźnych		
8.2. Zniekształcenia, problemy z wyglądem		

Wykorzystując ten model, autorzy zaprezentowali zestawienia przeciwwskazań dla poszczególnych zawodów. W niektórych opisach zawarto sposoby przystosowania stanowisk pracy w tym zawodzie dla osób z obniżonym poziomem funkcjonowania, w tym z niepełnosprawnością.

AKTOR

Przeciwwskazania do wykonywania zawodu:

I. Sprawność kończyn dolnych

1.1 Zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia.

II. Sprawność kończyn górnych

2.1. Zręczność rąk – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia

2.2. Zręczność palców – zaburzenia dużego stopnia.

III. Sprawność narządów zmysłów

3.1. Słuch – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia

3.2. Wzrok – zaburzenia dużego stopnia

3.5. Równowaga – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia.

IV. Sprawności sensomotoryczne

4.1. rozróżnianie barw – zaburzenia dużego stopnia

4.3. koordynacja wzrokowo-ruchowa – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia

4.4. percepcja kształtów – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia.

V. Sprawność układów fizjologicznych

5.1. krążenia – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia

5.2. oddechowego – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia

5.3. nerwowego – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia

5.5. mięśniowego – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia

5.6. kostno-stawowego – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia.

VI. Sprawności psychiczne

6.1. niepełnosprawność intelektualna – umiarkowana, lekka

VII. Cechy ogólne

7.2. Ogólna wydolność fizyczna – niska, przeciętna

7.3. Sprawność ekspresji werbalnej – niska, przeciętna.

Źródło opisu: Kreft, Sołtysińska, Łukaszewicz, Dankowska, 2000, s. 14.

KOMENTARZ: Powyższe przeciwwskazania powinny być interpretowane zawsze w odniesieniu do konkretnego ucznia, który dysponuje określoną konfiguracją cech poznawczych, fizycznych i osobowościowych. Zestaw tych właściwości może pełnić funkcje kompensacyjne i np. przy niewielkich zaburzeniach słuchu osoba może fantastycznie realizować zadania aktora, podobnie przy przeciętnej sprawności ekspresji werbalnej (aktywizacja ekspresji cielesnej czy kinestetycznej).

KUCHARZ

Przeciwwskazania do wykonywania zawodu:

- I. Sprawność kończyn dolnych – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia.
- II. Sprawność kończyn górnych
  - 2.1. zręczność rąk – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia
  - 2.2. zręczność palców – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia.
- III. Sprawność narządów zmysłów
  - 3.1. Słuch – zaburzenia dużego stopnia
  - 3.2. Wzrok – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia
  - 3.3. Węch – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia
  - 3.4. Smak – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia
  - 3.5. Równowaga – zaburzenia dużego stopnia.
- IV. Sprawności sensomotoryczne
  - 4.1. rozróżnianie barw – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia
  - 4.3. koordynacja wzrokowo-ruchowa – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia
  - 4.4. percepcja kształtów – zaburzenia dużego stopnia.
- V. Sprawność układów fizjologicznych
  - 5.1. krążenia – zaburzenia dużego stopnia
  - 5.2. oddechowego – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia
  - 5.3. nerwowego – zaburzenia dużego stopnia
  - 5.5. mięśniowego – zaburzenia dużego stopnia
  - 5.6. kostno-stawowego – zaburzenia niewielkiego i dużego stopnia.
- VI. Sprawności psychiczne
  - 6.1. niepełnosprawność intelektualna – umiarkowana
- VII. Cechy ogólne
  - 7.2. Ogólna wydolność fizyczna – niska
- VIII. Inne czynniki
  - 8.1. Nosicielstwo chorób zakaźnych – tak.

Źródło opisu: Kreft, Sołtysińska, Łukaszewicz, Dankowska, 2000, s. 74.

KOMENTARZ: W przypadku powyższych przeciwwskazań, również należy bardzo ostrożnie oceniać je w odniesieniu do osób z niewielkimi zaburzeniami wzroku. Stąd opis został uzupełniony o rekomendacje w zakresie przystosowania stanowiska pracy w zawodzie:

Ad. 3.2. zastosowanie specjalistycznego sprzętu umożliwiającego pracę osobom z osłabionym wzrokiem, zaś odnośnie 4.1. częściowe lub całkowite wyeliminowanie zadań i czynności zawodowych wymagających wysokiej sprawności rozróżniania barw.

Wybrane czynniki zdrowotne (potencjalne przeciwwskazania zdrowotne do wykonywania niektórych zawodów) sklasyfikowane według ICD-10:

UWAGA! O przeciwwskazaniach do wykonywania danego zawodu orzeka lekarz medycyny pracy, a nie doradca zawodowy. Poniższa lista ma na celu jedynie zorientowanie doradcy, ucznia i rodzica w możliwych czynnikach utrudniających wykonywanie określonych profesji. Kluczowa jest analiza funkcjonalna, a więc zestawienie klasyfikacji ICD i ICF (podejście biopsychospołeczne).

Gruźlica układu oddechowego, potwierdzona bakteriologicznie i histologicznie (A15)
Gruźlica układu nerwowego (A17)
Nowotwory złośliwe (C00–C97)
Nowotwory niezłośliwe (D10–D36)
Choroby tarczycy (E00–E07)
Cukrzyca (E10–E14)
Otyłość i inne zespoły z hiperalimentacji (E65–E68)
Choroby metaboliczne (E70–E90)
Zaburzenia psychiczne organiczne, włącznie z zespołami objawowymi (F00–F09)
Schizofrenia, zaburzenia schizotypowe i urojeniowe (F20–F29)
Zaburzenia nastroju [afektywne] (F30–F39)
Zaburzenia nerwicowe, związane ze stresem i pod postacią somatyczną (F40–F48)
Zespoły behawioralne związane z zaburzeniami fizjologicznymi i czynnikami fizycznymi (F50–F59)
Zaburzenia osobowości i zachowania dorosłych (F60–F69)
Upośledzenie umysłowe (F70–F79) – określamy jako „niepełnosprawność intelektualna”
Zaburzenia rozwoju psychologicznego (F80–F89), w tym m.in.:
    F80 Specyficzne zaburzenia rozwoju mowy i języka
    F81 Specyficzne zaburzenia rozwoju umiejętności szkolnych
    F82 Specyficzne zaburzenia rozwojowe funkcji motorycznych
    F83 Mieszane specyficzne zaburzenia rozwojowe
    F84 Całościowe zaburzenia rozwojowe
Zaburzenia zachowania i emocji rozpoczynające się zwykle w dzieciństwie i w wieku młodzieńczym (F90–F98)
Zaburzenia pozapiramidowe i zaburzenia czynności ruchowych (G20–G26)
Inne choroby zwyrodnieniowe układu nerwowego (G30–G32)
Zaburzenia okresowe i napadowe (G40–G47), w tym m.in.:
    G40 Padaczka
    G41 Stan padaczkowy
    G47 Zaburzenia snu
Choroby połączeń nerwowo-mięśniowych i mięśni (G70–G73)

Mózgowe porażenie dziecięce i inne zespoły porażenne (G80–G83)

Jaskra (H40–H42)

Zaburzenia ciała szklistego i gałki ocznej (H43–H45)

Zaburzenia nerwu wzrokowego i drogi wzrokowej (H46–H48)

Zaburzenia mięśni gałki ocznej, obuocznej motoryki, akomodacji i refrakcji (H49–H52)

Upośledzenie widzenia i ślepota (H53–H54)

Ostra choroba reumatyczna (I00–I02)

Przewlekła choroba reumatyczna serca (I05–I09)

Nadciśnienie tętnicze (I10–I15)

Choroba niedokrwienności serca (I20–I25)

Ostre zakażenia górnych dróg oddechowych (J00–J06)

Grypa i zapalenie płuc (J09–J18)

Inne choroby górnych dróg oddechowych (J30–J39)

Przewlekłe choroby dolnych dróg oddechowych (J40–J47)

Choroby płuc wywołane przez czynniki zewnętrzne (J60–J70)

Przepuklina (K40–K46)

Niezakaźne zapalenie jelita cienkiego i grubego (K50–K52)

Inne choroby jelit (K55–K63)

Choroby grudkowo-złuszczone (L40–L45)

Choroby zwyrodnieniowe stawów (M15–M19)

Choroby grzbietu (M40–M54)

Choroby mięśni (M60–M63)

Choroby kłębuszków nerkowych (N00–N08)

Niewydolność nerek (N17–N19)

Kamica moczowa (N20–N23)

Inne choroby układu moczowego (N30–N39)

10. BANK POMYSŁÓW

Poniżej zaprezentowano wybrane ćwiczenia wspomagające działania doradcze kierowane do uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi. We wskazówkach dla doradcy zawarto potencjalne rekomendacje w zakresie poszerzenia treści ćwiczenia lub dostosowania go w taki sposób, aby było dostępne dla jak największej grupy potencjalnych odbiorców.

ALFABET ZASOBÓW

Uzupełnij alfabet swoich zasobów. Szukaj ich w swoich zdolnościach, umiejętnościach, wiedzy, cechach fizycznych, predyspozycjach zdrowotnych, charakterze.

A –	B –	C –	D –	E –
F –	G –	H –	I –	J –
K –	L –	Ł –	M –	N –
O –	P –	R –	S –	T –
U –	W –	Z –	Ż –	

Wskazówka dla doradcy: Można również przeformułować ćwiczenie jako alfabet mocnych i słabych stron. Konwencja alfabetu uruchamia poszukiwania na nieco głębszych poziomach niż standardowe skojarzenia, jakie nasuwają się po usłyszeniu hasła: *moje mocne strony*.

Po wypełnieniu tabeli warto wykorzystać materiał do dodatkowej refleksji:

- Podkreśl cztery cechy, które w największym stopniu charakteryzują Twoją osobę.
- Połącz cechy w wiązki według potencjalnej przydatności tych właściwości do wykonywania określonych zadań zawodowych. Przykładowo:

A – ambicja	B – boks	C – cukiernictwo	D – dystans	E – e-świat
F – fikcja	G – gry komputerowe	H – hurraoptymizm	I – interesuję się wszystkim	J – języki
K – konkretny	L – lubię siebie	Ł – łatwo wybaczam	M – matematyka	N – nieprzejmowanie się
O – otwartość	P – pływanie	R – rozrywka jest potrzebna	S – spanie min. 7 godz.	T – tumiwizm
U – uważność	W – wiedza w cenie	Z – złość (która szybko mija)	Ż – żarty specyficzne	

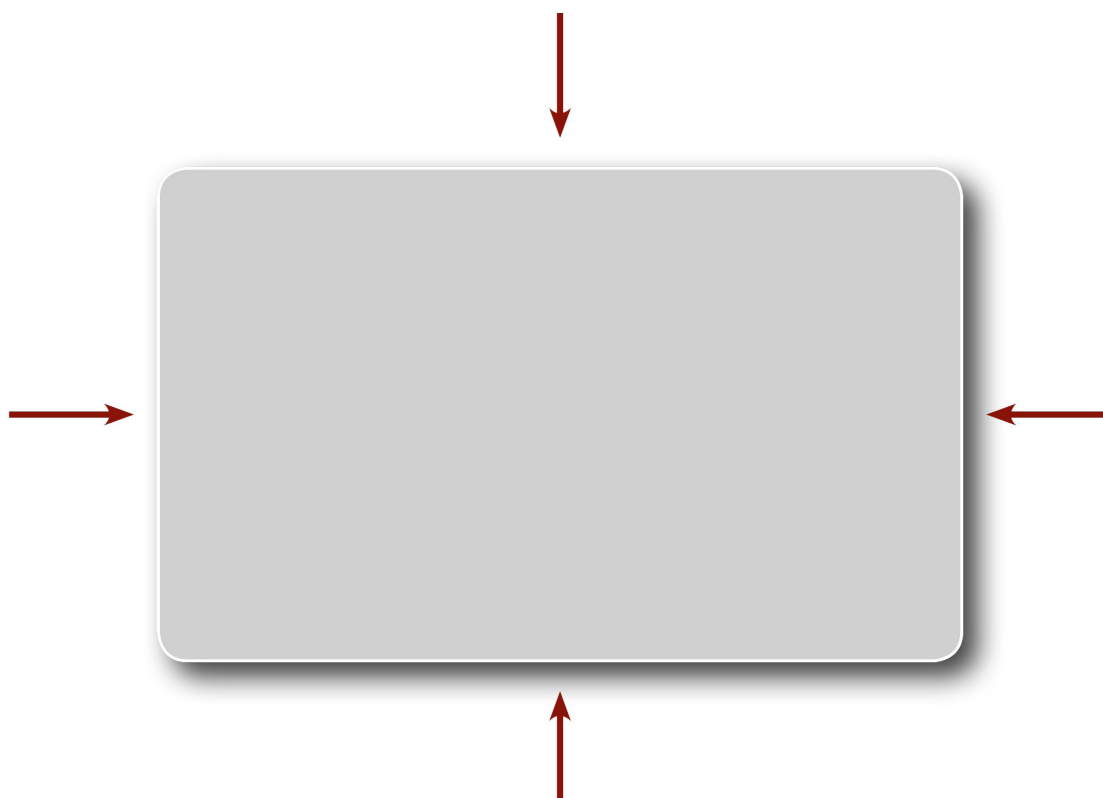
Uczeń utworzył dwa łańcuchy:

1. ambicja – hurraoptymizm – interesuję się wszystkim – uważność – wiedza w cenie (bycie naukowcem)
2. lubię siebie – tumiwizizm – nieprzejmowanie się (radość, odporność na świat)

DOKARMIAMY TALENTY

Wyobraź sobie, że Twój talent/Twoje talenty to istoty żywe, które karmią się energią pochodzącą z Twoich działań.

Zwizualizuj swój talent w centralnej części rysunku, a następnie wpisz obok strzałek działania, które mogą pożywić talent. Określ, jak często wykonujesz te czynności.

Wskazówka dla doradcy: Wykonany rysunek wraz z opisem to punkt wyjścia do rozmowy doradczej ukierunkowanej wokół pytań:

- Czy Twój talent faktycznie jest dożywiony?
- W jaki sposób możesz lepiej zadbać o swoje talenty?
- A czy talenty mogą dokarmić również Ciebie?

KARTY ZAWODÓW

Zadaniem ucznia (lub uczniów) jest opracowanie kart zawodów według wzoru zamieszczonego poniżej dla trzech wybranych profesji. Najlepiej, aby były to zawody, którymi uczeń (uczniowie) jest zainteresowany. Doradca rekomenduje rzetelne źródła informacji o zawodach, np.:

INFODORADCA+ [data dostępu: 14.12.2021]

www.doradztwo.ore.edu.pl [data dostępu: 14.12.2021]

NAZWA ZAWODU		
ŚRODOWISKO PRACY	Zaznacz X na linii w zależności od oceny	
Praca w samotności	<— — — — — — — — >	Praca z ludźmi
Praca samodzielna	<— — — — — — — — >	Praca zespołowa
Praca w spokojnej atmosferze	<— — — — — — — — >	Praca w dużym obciążeniu, stresie
Praca rutynowa	<— — — — — — — — >	Praca kreatywna
Praca w pomieszczeniu	<— — — — — — — — >	Praca na zewnątrz

WARUNKI PRACY – wypisz pozyskane informacje

Wykorzystywane narzędzia, przedmioty, urządzenia	
Wymagane umiejętności	
Cechy osobowości, predyspozycje	

MOŻLIWOŚCI ZATRUDNIENIA – wypisz pozyskane informacje

Najczęstsze obowiązki	
Najczęstsze branże dające zatrudnienie	
Płace	
Ścieżka kariery	
Pożądane certyfikaty, uprawnienia	

Wskazówka dla doradcy: Tabelę można poszerzyć o dodatkowe kategorie wspólnie ustalone z uczniami, np.: aktualne zarobki, główne stresory, zalety profesji.

MOJE SUKCESY

Zastanów się nad swoimi osiągnięciami. Przypomnij sobie, z czego byłeś/byłaś dumna/dumny. Porozmawiaj o swoich osiągnięciach z rodzicami. Pomyśl też nad przyszłością. Zebrane informacje uzupełnij w tabeli.

Okres życia	Z tego jestem dumna/dumny
Od urodzenia do trzeciego roku życia	
Od czwartego do siódmego roku życia	
Od ósmego do dwunastego roku życia	
Aktualnie	
Za pięć lat	
Za dwadzieścia lat	

Wybierz dwa dowolne sukcesy i zastanów się, dzięki czemu je osiągnęłaś/osiągnąłeś. Podziel źródła sukcesu na te, które zależą od Ciebie i na te, które są zewnętrzne. Których jest więcej?

Sukces:	
Źródła sukcesu zależne ode mnie:	Źródła sukcesu zewnętrzne:

MOJE ZASOBY

To ćwiczenie ma na celu poszerzenie świadomości ucznia ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi w zakresie roli kryzysów w życiu człowieka i możliwości budowania dzięki nim nowych strategii radzenia sobie z wyzwaniami.

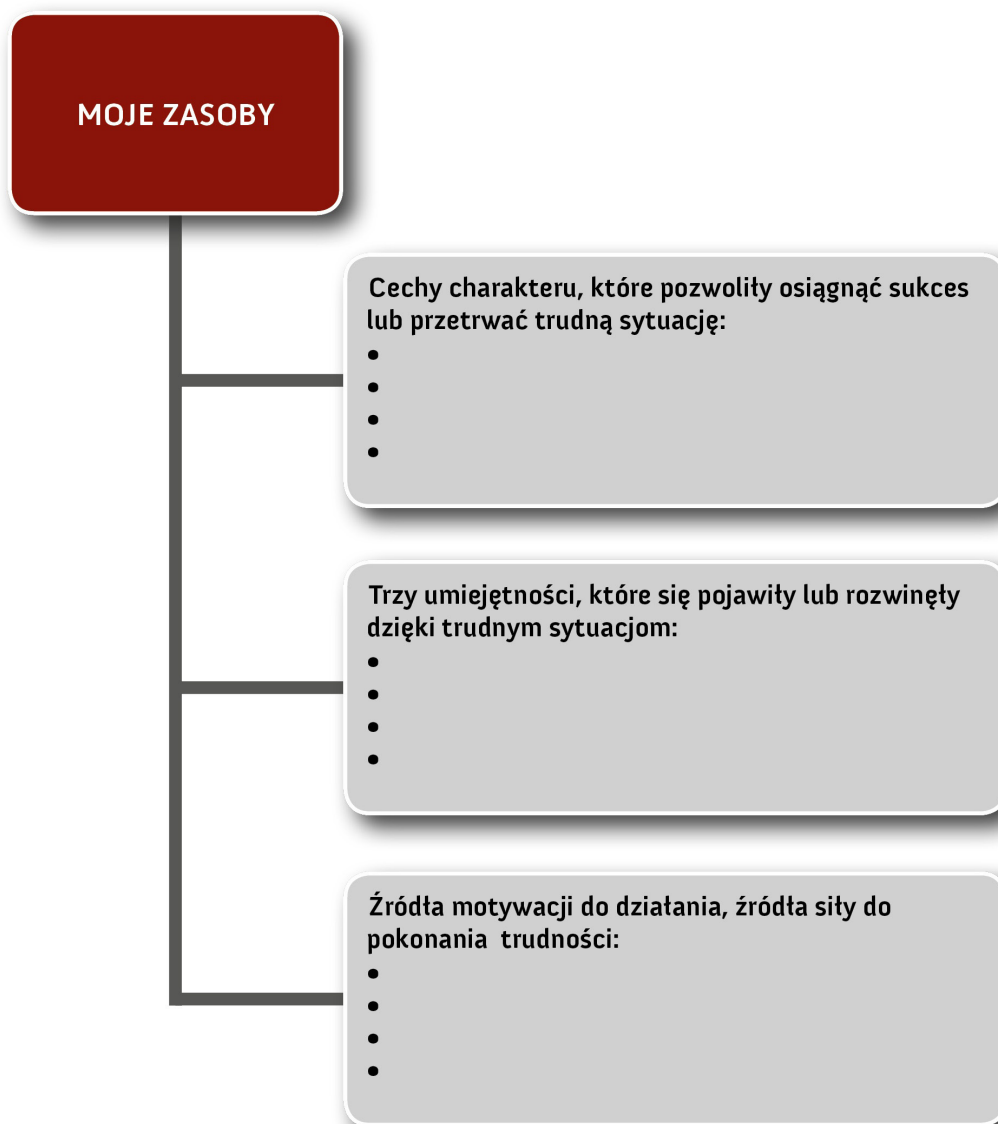
W pierwszej fazie ćwiczenia uczeń analizuje jedną sytuację z własnej biografii, którą mógłby określić jako kryzysową. Uzupełnia informacje zgodnie z pytaniami zawartymi w tabeli (oczywiście nie musi tego robić w formie pisemnej).

Na czym polegał kryzys?	
Kto/co spowodował/o kryzys?	
Co zrobiłem/am, aby poradzić sobie z kryzysem?	
Kto/co mi pomógł/pomogło rozwiązać kryzys?	

W drugiej fazie doradca wskazuje na różnice między kryzysem a problemem:
KRYZYS – sytuacja, której rozwiązanie wymaga wypracowania nowych działań, rozwinięcia nowych zasobów człowieka.

PROBLEM – sytuacja, która wymaga zaangażowania odpowiednio dobranych zasobów posiadanych przez człowieka.

WNIOSEK: Kryzys pozwala wypracować nowe strategie radzenia sobie z trudnościami.

Jako podsumowanie rozmowy uczeń uzupełnia diagram MOJE ZASOBY i wspólnie z doradcą omawiają go:

Wskazówka dla doradcy: To ćwiczenie wymaga dobrze rozwiniętych kompetencji językowych i komunikacyjnych, aby podzielić się z doradcą efektami złożonej autorefleksji. Warto, szczególnie w przypadku uczniów z zaburzeniami komunikacji językowej, wprowadzić kody wizualne symbolizujące np. zasoby lub źródła motywacji lub też pomocnik językowy, a więc zestaw terminów/określeń, które mogą się przydać

w komunikacji. Należy również pamiętać, że zamieszczone w ćwiczeniu tabele i diagramy nie wskazują na konieczność ich pisemnego uzupełnienia – ich rolą jest wskazanie pytań kluczowych i głównych obszarów do autorefleksji.

MOTYWATORY DO ROZWOJU

Zapoznaj się z poniższymi sentencjami i wskaż dwie, które najbardziej „trafiają” do Ciebie (czyli takie, które możesz wykorzystać we własnym życiu). Wskaż i te, z którymi nie zgadzasz się lub ich nie rozumiesz.

Określ przykładowe działania, które świadczyć będą o wdrożeniu przez Ciebie wybranej zasady w życie.

Każda praca jest możliwa do wykonania, jeśli podzielisz ją na małe odcinki.
(A. Lincoln)

Skrzydła dają wolność tylko wtedy, gdy są szeroko rozpięte w locie.
Na plecach są tylko ciężarem.
(M. Cwietajewa)

Być może urodziłaś się bez skrzydeł.
Ale najważniejsze, żebyś nie przeszkadzała im wyrosnąć.
(C. Chanel)

Mistrzowie grają dotąd, aż grają dobrze.
(B. King)

Jeśli masz zamiar w coś wątpić, to zacznij wątpić w swoje ograniczenia.
(D. Ward)

Za dwadzieścia lat bardziej będziesz żałować tego,
czego nie zrobiłeś, niż tego, co zrobiłeś.
(M. Twain)

Lepiej jest zapalić świecę, niż przeklinać ciemność.
(Matka Teresa)

Można mieć wszystko. Po prostu nie można mieć wszystkiego jednocześnie.
(O. Winfrey)

Kiedys – nie ma takiego dnia tygodnia.
(J. Dailey)

NOWY JORK - POCHWAŁA RÓŻNORODNOŚCI

Zestaw proponowanych ćwiczeń ma na celu uświadomienie uczniom zalet różnorodności i współpracy międzyludzkiej w zróżnicowanych kompetencyjnie zespołach na przykładzie najbardziej innowacyjnego miasta świata – Nowego Jorku.

Nowy Jork – miasto kreatywnych umysłów

1. Zapoznajcie się z dołączonymi materiałami, a następnie odpowiedzcie na pytania:
  - A. Jakie są źródła kreatywności i innowacyjności Nowego Jorku?
  - B. Jakie katalizatory, a jakie inhibitory kreatywności związane są z Nowym Jorkiem?Wyjaśnienie:
Katalizatory – czynniki, które ułatwiają nabywanie danej umiejętności.
Inhibitory – czynniki, które utrudniają nabywanie danej umiejętności.
2. Czy historia miasta miała wpływ na jego kulturę umysłową? Jaki?
3. Wymyślcie trzy slogany reklamujące Nowy Jork jako miasto dla twórczych umysłów.
4. Szkoła jako mini-New York. Co Was zainspirowało? Co można adaptować?

Wskazówka dla doradcy: Doradca dobiera materiały z załączników w zależności od możliwości poznawczych uczniów i etapu edukacji. Kluczowym celem proponowanych ćwiczeń jest samodzielne dojście uczniów do wniosków na temat walorów środowisk zróżnicowanych kulturowo (w kontekście klimatu sprzyjającego innowacjom) i przełożenie ich na grunt szkolny.

Materiały do wykorzystania:

ZAŁĄCZNIK NR 1

Edward Sorel – New York – Tower of Babel

ZAŁĄCZNIK NR 2**Miasta Alfa, Beta, Gamma, czyli ranking Global Cities Index**

Miasta alfa, beta, gamma to kategorie powstałe w wyniku utworzenia w 2008 roku rankingu Global Cities Index. Zestawienie to zawiera największe, najlepiej połączone ze światem, najbardziej rozwinięte miasta, pełniące dominującą funkcję w kraju, w którym się znajdują. Są to miejsca predysponowane do lokalizowania instytucji międzynarodowych, siedzib dużych firm i organizacji. W końcu są to miasta odpowiedzialne za integrację zarówno w skali kontynentalnej, jak i międzynarodowej.

Aby miasto można było określać mianem „światowego” musi spełniać takie kryteria, jak:

- wysoka różnorodność usług finansowych (w zakresie bankowości, nieruchomości, ubezpieczeń, marketingu);
- dominacja pod względem handlu oraz gospodarki w dużej okolicy;
- posiadanie w granicach miasta centr nowych pomysłów i innowacji w biznesie, ekonomii, kulturze i polityce, jak również giełdy oraz instytucji finansowych;
- posiadanie w granicach miasta wielu siedzib firm międzynarodowych;
- wysoki odsetek mieszkańców zatrudnionych w sektorze usług;
- wysoka jakość instytucji edukacyjnych.

W Global Cities Index wyróżniono 5 kategorii miast, które można określać mianem „miast światowych”:

1. Miasta Alfa
2. Miasta Beta
3. Miasta Gamma
4. Miasta „wysoce dostateczne”
5. Miasta „dostateczne”

1. Alfa (45 miast):

W grupie Alfa znajdują się miasta o największym potencjale gospodarczym. Są to miasta położone głównie w granicach państw wysoko rozwiniętych z Ameryki Północnej, Europy oraz Dalekiego Wschodu. Wyróżnia się cztery podkategorie:

- **Alfa++ (2 miasta):** tutaj znajdują się dwa najbardziej wpływowe, międzynarodowe centra gospodarcze. Miasta Alfa++ to: Nowy Jork, Londyn;
- **Alfa+ (9 miast):** miasta uzupełniające Nowy Jork oraz Londyn o najwyższym potencjale ekonomicznym, naukowym, technicznym. Miasta alfa+ to m.in.: Paryż, Tokio, Pekin, Dubaj, Sydney;
- **Alfa (12 miast):** są to miasta łączące miasta alfa++ oraz alfa+, będące głównymi ośrodkami regionów ekonomicznych. Miasta alfa to m.in.: Bombaj, Moskwa, Los Angeles, Meksyk, Amsterdam;
- **Alfa- (22 miast):** posiadają taką samą charakterystykę jak miasta alfa, jednak mniejszy zasięg wpływu. Miasta alfa- to m.in.: Seul, Monachium, Boston, Dżakarta, **Warszawa**.

Źródło: <http://urbnews.pl/miasta-alfa-beta-gamma-ranking-global-cities-index/> [dostęp: 14.08.2016]

ZAŁĄCZNIK NR 3

Cytaty o Nowym Jorku

New York!

Concrete jungle where dreams are made of,

There's nothing you can't do,

Now you're in New York!!!

These streets will make you feel brand new,

The lights will inspire you,

Let's hear it from New York, New York, New York!

Pochodzę z Nowego Jorku!

Betonowej dżungli, gdzie rodzą się piękne sny,

Tutaj możesz zrobić wszystko,

bo teraz jesteś w Nowym Jorku!

Nowojorskie ulice sprawiają, że staniesz się kimś zupełnie nowym,

Światła cię zainspirują,

Nowy Jork czeka!

Utwór *Empire State Of Mind* z repertuaru Alicii Keys (tłumaczenie autorskie)

Nowy Jork jest jedynym miastem na świecie, które należy do wszystkich. To nie jest Ameryka, tu jest wszystko. To miasto, którego 40 proc. populacji urodziło się za granicą. To miasto, w którym mówi się w każdym języku, w którym wyznawana jest każda religia, w którym mieszka każda rasa. Nie ma na ziemi miasta tak pełnego różnic, jak Nowy Jork.

Autor: Paul Aster

Tutaj nie ma miejsca dla amatorów, nawet w przechodzeniu przez ulicę.

Autor: George Sagal

*W Rzymie jestem przytłoczony brakiem ruchu, bezwładnością minionej cywilizacji.
W Nowym Jorku czuję się podłączony do silnego, zmiennego prądu nadziei i rozpacz.*
Autor: Ted Morgan

ZAŁĄCZNIK NR 4

25 ciekawostek o Nowym Jorku

Źródło: <http://joemonster.org/art/24647> (data dostępu: 14.12.2021)

1. W 1626 roku Peter Minuit wykupił wyspę Manhattan od indiańskiego plemienia Delawarów za dobra o wartości 60 guldenów holenderskich (w 2006 roku była to równowartość tysiąca dolarów). Jedna z obalonych legend mówi, że Delawarowie odsprzedali wyspę za szklane paciorki, których wartość szacowano na 24 dolary.
2. Nowy Jork został założony przez Holendrów na wyspie Manhattan w 1614 roku. 11 lat później założono osiedle Nowy Amsterdam. W 1664 roku został on zdobyty przez Anglików, którzy nadali mu nową nazwę: Nowy Jork.
3. Zgodnie z danymi spisu powszechnego z 2010 roku, za sprawą populacji, której liczebność wynosi 8 175 133 osób, zamieszkującej 790 km², Nowy Jork jest najgęściej zaludnionym miastem na terenie Stanów Zjednoczonych.
4. Nowy Jork dzieli się na pięć okręgów: Manhattan, Bronx, Brooklyn, Queens i Staten Island.
5. Gdyby okręgi były niezależnymi miastami, cztery z nich (Brooklyn, Queens, Manhattan i Bronx) należałyby do najludniejszych miast w Stanach Zjednoczonych.
6. Nowojorski Central Park zajmuje większą powierzchnię niż Księstwo Monako.
7. Dojazd do pracy zajmuje Nowojorczykom średnio 40 minut.
8. W latach 1785–1790 Nowy Jork pełnił rolę stolicy Stanów Zjednoczonych.
9. W 1790 roku prześcignął Filadelfię i stał się największym amerykańskim miastem.
10. Jest to najbardziej zróżnicowane językowo miasto na świecie, jako że na jego obszarze mówi się w ponad 800 językach.
11. Ponad 47% mieszkańców Nowego Jorku powyżej 5. roku życia mówi w domu innym językiem niż angielski.
12. W ostatnim kwartale 2011 roku średnia cena mieszkania na Manhattanie wyniosła 855 tysięcy dolarów.
13. W 2007 roku Nowy Jork odwiedziło 46 mln turystów. Wydali oni na miejscu ok. 28 mld dolarów.
14. W podziemnym skarbcu Banku Rezerw Federalnych w Nowym Jorku znajduje się obecnie około 7000 ton czystego złota w około 540 tysięcy sztabek, o rynkowej wartości 346 miliardów dolarów (ok. 1,18 bln PLN, grudzień 2011), co czyni go największym takim repozytorium na świecie, większym nawet od Fortu Knox. Niemal 95% złota jest własnością wielu różnych krajów,

- banków centralnych i organizacji takich jak MFW, reszta należy do Stanów Zjednoczonych.
15. W 2003 r. w ciągu jednego dnia bank rezerw przeprowadził operacje opiewające na sumę 1,8 biliona dolarów, co jest sumą prawie czterokrotnie większą niż wynosi PKB Polski.
  16. Nowojorski obszar metropolitalny jest domem dla największej społeczności żydowskiej poza Izraelem.
  17. Według Cinco Dias, pod koniec 2008 roku Nowy Jork kontrolował 40% globalnych finansów, czyniąc z tego miasta finansowe centrum świata.
  18. Wartość wszystkich budynków na terenie Nowego Jorku wynosiła w 2006 roku ponad 802 miliardy dolarów.
  19. Obszar metropolitalny Nowego Jorku zamieszkuje duża społeczność homoseksualna i biseksualna, szacowana na niemalże 569 tysięcy osób – najwięcej w Stanach Zjednoczonych. 24 czerwca 2011 roku w Nowym Jorku zalegalizowano małżeństwa osób tej samej płci.
  20. Każdego roku kręci się w tym miejscu ok. 250 filmów fabularnych.
  21. Nowojorskie metro ma 468 stacji, 26 linii o łącznej długości trasy 369 km i 1056 km długości toru. Dziennie przewozi ok. 5,2 mln osób (2008). Jest czwartą po szanghajskim, londyńskim i pekińskim metrze najdłuższą siecią metra na świecie, czwartą pod względem rocznej liczby przewożonych pasażerów (1,4 miliarda pasażerów w 2005).
  22. W sierpniu 2008 roku w mieście znajdowało się 5538 wieżowców, w tym 50 o wysokościach co najmniej 200 metrów. Jest to większa liczba niż w jakimkolwiek innym mieście Ameryki Północnej; więcej wieżowców o wysokościach co najmniej 200 metrów znajduje się jedynie w Hongkongu.
  23. Rok 2014 zapisze się na kartach historii nowojorskich taksówek. Z początkiem tegoż właśnie roku na ulice miasta wyjadą samochody marki Nissan, która to wygrała opiewający na 1 mld \$ kontrakt. Modelem, który zastąpi 13 tysięcy nowojorskich taksówek Ford Crown Victoria będzie Nissan NV200, oczywiście również w charakterystycznym żółtym kolorze.
  24. W Nowym Jorku działa ok. 790 000 firm.
  25. Wyspa Ellis Island położona obok Nowego Jorku, między 1892 a 1954 r. przyjęła ok. 12 milionów emigrantów, którzy przybyli tu, aby zamieszkać w USA.

PATENT NA PROBLEMY

Każdy problem, który rozwiązałem, stał się zasadą, która służyła do rozwiązywania kolejnych problemów.

Autorem powyższej myśli jest Kartezjusz – wybitny filozof, który przede wszystkim poszukiwał skutecznych metod rozwiązywania problemów (nie tylko filozoficznych).

Jak rozumiesz jego wypowiedź dotyczącą roli rozwiązyanych problemów w radzeniu sobie z nowymi trudnościami?

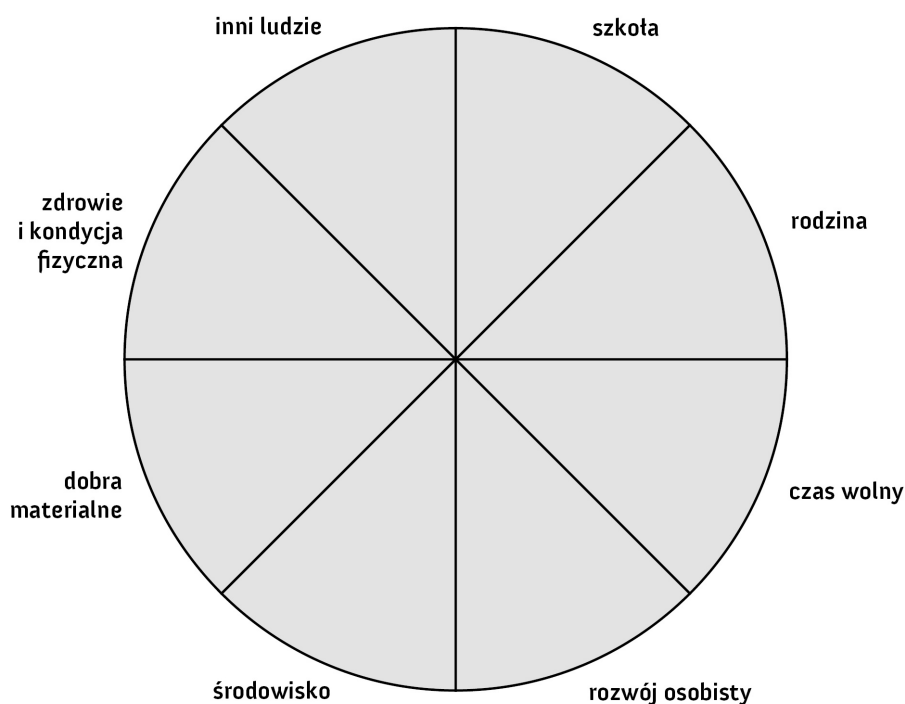
Przytocz przynajmniej trzy wydarzenia ze swojego życia, które potwierdziłyby słusność sformułowanej przez filozofa reguły.

Wskazówka dla doradcy: Aby unaocznić regułę sformułowaną przez Kartezjusza, diagnosta może przytoczyć własne doświadczenia zgodne z nią.

TORT SATYSFAKCJI

Oceń, na ile wskazane obszary życia są dla Ciebie satysfakcjonujące.

Każdy obszar to kawałek tortu. Zaznacz odpowiednią część każdego kawałka w zależności od stopnia czerpanej satysfakcji. Zastanów się, co można by zrobić, aby poszczególne kawałki były większe.

PISANIE PO ŚLADZIE METAFORY

Wyobraź sobie, że Twoje zdolności to długopis, którym możesz zapisać to, co chcesz. Dokończ poniższe zdania lub odpowiedz na pytania (trzymając się cały czas założenia, że długopis symbolizuje Twoje zdolności).

Treści, które najczęściej zapisuję to: .....

Czy lubisz pisać długopisem? .....

Jak często odczuwasz, że kończy Ci się wkład w długopisie? .....

W ilu kolorach pisze Twój długopis? .....

Czy zapisywane przez Ciebie treści łatwo odczytać? .....

Czy kiedykolwiek zgubiłeś/zgubiłaś długopis? .....

Wskazówka dla doradcy: Ćwiczenie jest bardzo dobrą formą wyrażania swoich myśli nie wprost. Nie jest wskazane do pracy z uczniami ze spektrum autyzmu

i z zaburzeniami komunikacji językowej. Inne przykładowe metafory do wykorzystania podczas zajęć:

- Samochód jako wsparcie ze strony innych ludzi (Jak długie trasy przemierzasz samochodem? Jaka to marka? Kto/co jest źródłem paliwa? Czy zdarzają się awarie samochodu? Jak wygląda myjnia samochodowa i jak skutecznie umyć samochód? Czy twój samochód będzie nadawał się do jazdy za 5/10/20 lat?).
- Marzenia jako pizza (Z jakich składników przygotowujesz pizzę? Co pełni funkcję piekarnika do pizzy? Czy kiedykolwiek przejadłaś się pizzą? Czy któraś z przyrządzonych przez Ciebie pizz była niejadalna lub Ci zaszkodziła?).

KIERUNEK: ŻYCIE!

Z pomocą doradcy uzupełnij poniższą tabelę. Wypisz korzyści, jakie możesz potencjalnie odnieść w życiu pozaszkolnym (towarzyskim, zawodowym, rodzinnym) dzięki realizacji wskazanych efektów z podstawy programowej.

Efekt z podstawy programowej	Korzyści życiowe
Uczeń zna najważniejsze własności kwadratu, prostokąta, rombu, równoległoboku i trapezu, rozpoznaje figury osiowoosymetryczne i wskazuje osie symetrii figur.	
Uczeń ocenia krytycznie informacje i ich źródła, w szczególności w sieci, pod względem rzetelności i wiarygodności w odniesieniu do rzeczywistych sytuacji, docenia znaczenie otwartych zasobów w sieci i korzysta z nich.	
Uczeń zna repertuar kulturalnego człowieka, orientując się w sztandarowych utworach z dziejów historii muzyki i współczesnej kultury muzycznej oraz wartościowej muzyki popularnej.	
Uczeń określa przyczyny, umieszcza w czasie i przestrzeni procesy dekolonizacyjne i ocenia ich następstwa.	
Uczeń identyfikuje współzależności między składnikami poznawanych krajobrazów i warunkami życia człowieka.	
Uczeń znajduje w tekstach współczesnej kultury popularnej (np. w filmach, komiksach, piosenkach) nawiązania do tradycyjnych wątków literackich i kulturowych.	

Wskazówka dla doradcy: Tabelę należy uzupełnić efektami właściwymi dla danego etapu kształcenia.

KOMPETENCJE PRZYSZŁOŚCI

Uczniowie wspólnie z doradcą zawodowym analizują infografikę prezentującą sześć czynników warunkujących zmiany na rynku pracy oraz dziesięć kompetencji przyszłości, które pozwalają odpowiedzieć konstruktywnie na programowane zmiany.

Czynniki warunkujące zmiany:

- wzrost długowieczności;
- rozwój inteligentnych maszyn i systemów;
- zaprogramowany świat;
- nowa ekologia mediów;
- superstruktury organizacyjne;
- globalnie połączony świat.

Kompetencje przyszłości:

- odkrywanie sensu i nadawanie znaczeń;
- inteligencja społeczna;
- niekonwencjonalne i adaptacyjne myślenie;
- kompetencje międzykulturowe;
- myślenie obliczeniowe;
- umiejętności korzystania z nowych mediów;
- transdyscyplinarność;
- myślenie projektowe;
- zarządzanie obciążeniem kognitywnym;
- wirtualna współpraca.

Korzystając z informacji zawartych w artykule autorstwa D. Zatońskiego *Raport: Kompetencje Zawodowe Przyszłości 2020 (Institute for the Future)* link: *Raport: Kompetencje Zawodowe Przyszłości 2020 (Institute for the Future)* – Blog Alogic [dostęp: 08.12.2021], uczniowie wspólnie tworzą słownik terminów:

- AI (sztuczna inteligencja);
- transdyscyplinarność;
- przestrzeń co-workingowa;
- filtrowanie społecznościowe;
- T-shaped pracownicy.

Na zakończenie zajęć uczniowie zastanawiają się, w jaki sposób możliwe jest rozwijanie kompetencji przyszłości podczas zajęć szkolnych (do uzupełnienia tabela poniżej).

Kompetencja/przedmiot	matematyka	wychowanie fizyczne	historia
Myślenie projektowe			
Odkrywanie sensu i nadawanie znaczeń			
Kompetencje międzykulturowe			

Źródło: Raport: Kompetencje Zawodowe Przyszłości 2020 (Institute for the Future) – Blog Alogic [dostęp: 08.12.2021]

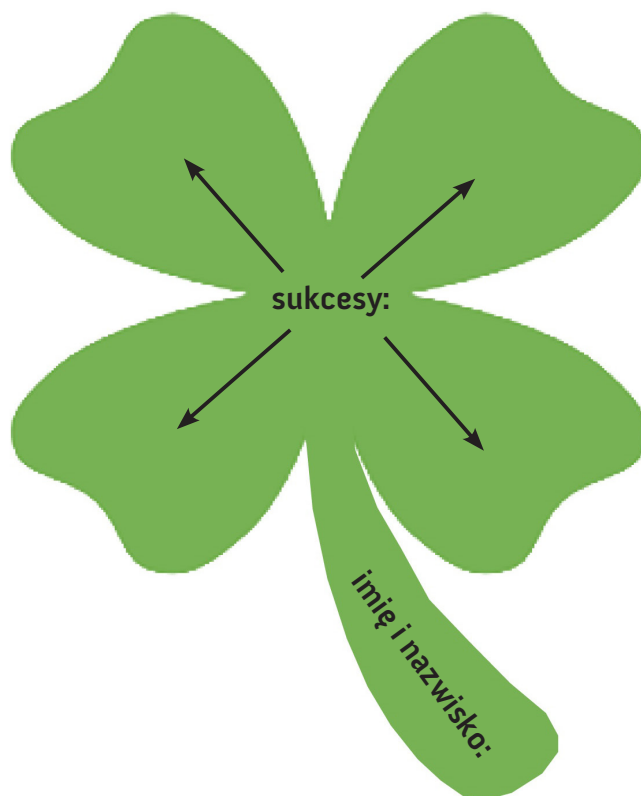
KONICZYNA ZASOBÓW

Czterolistna koniczyna jest symbolem szczęścia. W rzeczywistości jednak to my sami możemy dopomóc szczęściu poprzez rozwijanie swoich zasobów. One pomagają nam osiągać stawiane sobie cele.

Wybierz jedną osobę, która według Ciebie osiągnęła w życiu spektakularny sukces. Zapisz jej imię i nazwisko na łodydze koniczyny, zaś na liściach umieść osiągnięcia tej osoby (co świadczy o jej sukcesie?). Dorysuj korzenie koniczyny i opisz je jako źródła sukcesów – czynniki, które pomogły tej osobie zdobyć to, co teraz Ty uważasz za niesamowity sukces.

Wskazówka dla doradcy: Koniczynę można powiększyć w zależności od potrzeb percepcyjnych uczniów. Dla osób z problemami z koncentracją uwagi można oznaczyć poszczególne miejsca wymagające wpisania przez ucznia określonych informacji (poniżej przykładowy rysunek z propozycją etykiet).

zasoby:

W drugiej fazie ćwiczenia uczeń może przygotować swoją koniczynę wyobrażonych sukcesów:

Na liściach koniczyny zapisz, co świadczy o Twoim przyszłym sukcesie (jakie osiągnięcia?).

Korzenie to Twoje zasoby. Opisz te, które już posiadasz i pozwalają Ci się rozwijać, oraz te, które muszą dopiero wyrosnąć, aby sukces był bardziej prawdopodobny.

W jaki sposób możesz pomóc wyrosnąć tym korzeniom?

ŹRÓDŁA MOICH SUKCESÓW

ZAGADKI ZAWODOWE

Praca przebiega w małych grupach. Uczniowie wybierają sobie dowolny zawód i przygotowują pięć wskazówek tak, aby naprowadzić uczniów z pozostałych grup na właściwe rozwiązanie. Wskazówki powinny być jednak wyrażone nie wprost, z przymrużeniem oka, metaforycznie. Należy je ułożyć w kolejności od najmniej do najbardziej naprowadzających.

Przykłady:

NAUCZYCIEL

1. Nie lubi, jak jego praca idzie w las.
2. Dźwiga ciężary.
3. Przedmioty to jego specjalności.
4. Często mówi: sprawdzam Was.
5. Byłby bez uczniów, jak aktor bez widowni.

POLICJANT

1. Pan lub pani władza.
2. Bywa nieoznakowany.
3. Błękit, który budzi respekt.
4. Gdyby lekarz nim był to zamieniłby szpital na komisariat.
5. 997.

Wskazówka dla doradcy: Ćwiczenie nie jest wskazane w pracy z uczniami z zaburzeniami komunikacji językowej. Wówczas lepiej wykorzystać np. wskazówki graficzne w postaci obrazków naprowadzających na właściwą profesję.

ZMODYFIKOWANE MĄDROŚCI NARODÓW

Zadaniem ucznia jest zaproponowanie nowej wersji znanych powiedzeń w taki sposób, aby odnosiły się do rynku pracy lub rynku edukacji.

Powiedzenia do wyboru:

- Nie od razu Kraków zbudowano.
- Polak, gdy głodny, to zły.
- Czas najlepszym lekarzem.
- Broda nie czyni mądrym.
- Lepiej z mądrym zgubić, niż z głupim znaleźć.
- Nie kijem go, to pałką.
- Nie taki diabeł straszny, jak go malują.

Przykładowe modyfikacje dla powiedzenia „Broda nie czyni mądrym”:

- Wykształcenie nie czyni mądrym.
- Szkoła nie czyni mądrym.
- Broda nie czyni barberem.
- Patelnia nie czyni kucharzem.

Wskazówka dla doradcy: Ćwiczenie nie jest wskazane w pracy z uczniami z zaburzeniami komunikacji językowej. Można potraktować modyfikacje przysłów jako wstęp do układania własnych aforyzmów odnoszących się do rynku pracy i postaw ludzi wobec pracy.

Doradca w ramach stymulacji procesu twórczego (szczególnie podczas pracy z uczniami z zaburzeniami koncentracji uwagi lub komunikacji językowej) proponuje przypadkowe zestawienia do wykorzystania przez uczniów: praca jak guma do żucia, zawody to puszki, rozwój jest jak deszcz itp.

Przykłady pomysłów uczniów:

Praca może stracić smak jak guma do żucia, którą miętoliśmy zbyt długo. Po prostu weź nową gumę i poczuj jej smak.

ZAKOŃCZENIE

Doradztwo zawodowe dla uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi to w swej istocie doradztwo wysokiej jakości dla wszystkich uczniów, które uwzględnia naturalne zróżnicowanie cech, poglądów, predyspozycji i wartości między nimi. Różnorodność w tym podejściu traktowana jest jako kapitał społeczny, dający zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i grupowym, szansę na skuteczną adaptację do zmieniającej się rzeczywistości. Świat nie jest, ale staje się – dziś można by powtórzyć główną tezę wariabilizmu Heraklita z Efezu. Wszystko płynie, nieustannie przeobraża się, zmiana goni zmianę, a człowiek potrzebuje stabilizacji, poczucia bezpieczeństwa (Heraklit powiedziałby: *logosu*). Nikt mu tego jednak nie dostarczy na tacy, to on sam musi sobie ten stan wytworzyć, wypracować poprzez ustawiczne uczenie się i rozwijanie kluczowych kompetencji.

To wyzwanie jest wspólne dla każdego ucznia – bez względu na fakt posiadania lub nieposiadania indywidualnych potrzeb edukacyjnych lub niepełnosprawności. Co więcej, sama definicja niepełnosprawności w modelu biopsychospołecznym wyraźnie wskazuje, że każdy człowiek może znaleźć się w stanie niepełnosprawności. Dzieje się tak wtedy, gdy podmiot nie może wykorzystywać swojego potencjału na skutek doświadczenia barier ze strony środowiska zewnętrznego, jak i własnych cech osobowych (np. sztywność poznawcza lub wysoki poziom lęku). Zamiast twierdzenia, że ktoś posiada niepełnosprawność (np. uczeń z niepełnosprawnością) właściwsze byłoby twierdzenie, że ktoś znajduje się w niepełnosprawności. Taką osobą może być uczeń na wózku, który nie może skorzystać ze standardowych zajęć laboratoryjnych (bo pracownia jest na piętrze, a szkoła nie ma windy), ale także uczeń uzdolniony pianistycznie, który nie może dojeżdżać na lekcje do szkoły muzycznej oddalonej od jego miejsca zamieszkania o 50 kilometrów. To może być również osoba, która nie radzi sobie z porażkami i rezygnuje z wyzwań, gdyż boi się ryzyka i frustracji (co paraliżuje jego działania). Niepełnosprawność zdarza się nam i czasem może trwać jak efemeryda – epizod, który szybko mija, ale może również zagościć na stałe (niepełnosprawność chroniczna). Nie ulega jednak wątpliwości, że bez względu na typ, zakres i siłę odczuwanych trudności, każda osoba ich doświadczająca może być uczniem w szkole ogólnodostępnej. Oczywiście wymaga to odpowiedniego zatroszczenia się przez nauczycieli i szkolnych specjalistów. Ta osoba również wejdzie kiedyś na rynek pracy, więc potrzebuje wsparcia na ścieżce dokonywania kolejnych tranzykcji tak, aby jej decyzje były świadome i oparte na jej zasobach, a nie jedynie stanowiły ucieczkę od przeciwwskazań (zdrowotnych, osobowych, społecznych – często stereotypów).

Twierdzenie, że różnorodność stanowi kapitał może dla niektórych wydawać się truizmem niewymagającym uzasadnienia. Oczywiście nie jest to banalne stwierdzenie, ale oparta na wielu badaniach teza, którą można przekonująco uargumentować. Warto odnosić się do tych wniosków tak, aby przekonywać zarówno nauczycieli, dyrektorów szkół, rodziców i samych uczniów, że zróżnicowane klasy to nie tylko wyzwania (i problemy), ale przede wszystkim zasoby, z których musimy nauczyć się korzystać dla wspólnego dobra.

Co zatem daje nam różnorodność – jako wymiar środowiska edukacyjnego?

- Uczy otwartości na nowe doświadczenia, co jest umiejętnością kluczową z punktu budowania potencjału adaptacyjnego jednostki – umiejętności elastycznego i konstruktywnego reagowania na dynamikę zmian w świecie;
- Rozwija empatię jako zdolność uwzględniania perspektywy innych osób podczas podejmowania działań własnych – empatia pozwala wypracowywać trwałe kompromisy i umożliwia działania grupowe, ponadto stanowi wentyl bezpieczeństwa w utrzymywaniu kondycji człowieczeństwa zgodnie z humanizmem i ideą współodpowiedzialności za bliźniego;
- Pobudza kreatywność – różnorodność motywuje (dając stymulujące bodźce) do oryginalnego, wykraczającego poza standardowe ramy, myślenia i poszukiwania odważnych, często zaczerpniętych z zupełnie innego paradygmatu, rozwiązań napotykanym problemom;
- Pobudza procesy poznawcze – człowiek, spotykając różnorodne informacje, dąży do ich interpretacji, uporządkowania w procesie indywidualnej interioryzacji tak, aby utworzyć z nich wiedzę – wymaga to aktywności poznawczej, poruszania nowych tematów, sięgania po dodatkowe opracowania, po które prawdopodobnie by nie sięgnął, gdyby nie sytuacja konsternacji poznawczej wywołana różnorodnością;
- Rozwija samowiedzę – kontakt z różnymi zasobami, różnymi poziomami funkcjonowania poszerza katalog cech, zainteresowań, działań, jakie mogą być atrybutami człowieka – daje to asumpt do uwzględniania szerszej palety kryteriów podczas budowania obrazu siebie.

Z pewnością nie jest to katalog zamknięty i wyczerpujący walory uczenia się w warunkach apologii różnorodności. Każdy z czytelników tej publikacji mógłby uzupełnić go swoją własną refleksją. I do niej właśnie zachęcam. Włączające doradztwo edukacyjne to przede wszystkim ustawiczna elastyczność doradcy, który własną postawą pokazuje, czym jest konstruktywna odpowiedź na wyzwania płynnej ponowoczesności. Choć nic nie jest stałe i ciągle takie samo, to sama już ta świadomość jest punktem wyjścia do uczenia się. Nawet w rwącej rzece przydaje się umiejętność pływania. A może to właśnie nasze umiejętności pływackie paradoksalnie mogą regulować prędkość wody?

Gdyby chcieć kontynuować tę metaforę i zakończyć publikację zgrabną pointą to można by napisać:

Drogi Doradco – Twoja rola to ratowanie nieumiejących pływać i tych, dla których nurt wody był zbyt szybki (doradztwo epizodyczno-interwencyjne). Jednocześnie oczekuje się od Ciebie tego, że nauczysz swoich podopiecznych pływania (doradztwo jako proces). Osobiście życzę Ci dominacji nauki pływania i takich zmian w systemie edukacji, które dadzą szansę na systematyczne lekcje na basenie, a nie ekstremalne akcje ratunkowe na morzu.

Autor

BIBLIOGRAFIA

- Bowe, F.G. (2000). *Universal design in education: Teaching nontraditional students*. Westport: Bergin & Garvey.
- Bruner, J. (2006). *Kultura edukacji*. Kraków: Universitas.
- CAST (2008). *Universal design for learning guidelines 1.0*. Wakefield: CAST.
- CAST (2018). *Universal Design for Learning Guidelines version 2.2*. <http://udlguidelines.cast.org> [data dostępu: 14.12.2021].
- Chrzanowska, I. (2009). *Zaniedbane obszary edukacji – pomiędzy pedagogiką a pedagogiką specjalną. Wybrane zagadnienia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Csikszentmihalyi, M. (1998). *Urok codzienności. Psychologia emocjonalnego przepływu*. Warszawa: Wydawnictwo CiS-Wydawnictwo W.A.B.
- Csikszentmihalyi, M., Nakamura, J. (2004). Motywacyjne źródła kreatywności z perspektywy psychologii pozytywnej. W: J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka* (s. 103–116). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Domagała-Zyśk, E. (2015). Projektowanie uniwersalne w edukacji osób z wadą słuchu. W: M. Nowak, E. Stoch, B. Borowska (red.), *Z problematyki teatrologii i pedagogiki* (s. 553–568). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Domagała-Zyśk E., Knopik, T., Oszwa, O. (2017). *Diagnoza funkcjonalna rozwoju społeczno-emocjonalnego uczniów w wieku 9–13 lat*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Filipiuk, D., Knopik, T., Koperwas, A., Pękalska, E. (2015). *Kotwice kariery*. Lublin: Wydawnictwo Lechaa.
- Gagné, F. (2004). *Transforming gifts into talents: The DMGT as a developmental theory*. *High Ability Studies*, 15, 2, 119–147.
- Heller, K., Perleth, Ch., Lim, T. (2005). *The Munich Model of Giftedness designer to identify and promote gifted students*. W: R. Sternberg, J. Davidson (red.), *Conceptions of Giftedness* (s. 147–170). New York: Cambridge University Press.
- Heller, K., Perleth, Ch. (2008). *The Munich High Ability Test Battery (MHBT): A multidimensional, multimethod approach*. *Psychology Science Quarterly*, 50, 173–188.
- Hulek, A. (red.). (1977). *Pedagogika rewalidacyjna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Junik, W. (red.). (2011). *Resilience. Teoria – badania – praktyka*. Warszawa: Parpamedia.
- Kozielecki, J. (1987). *Koncepcja transgresyjna człowieka: analiza psychologiczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Klus-Stańska, D. (2011). Dlaczego szkolna kultura dydaktyczna się nie zmienia. *Studia Pedagogiczne*, 14, 43–50.
- Knopik, T. (2016). Zrównoważony rozwój uczniów zdolnych kluczem do ich sukcesu życiowego. W: K. Stępiak, W. Jaskólska (red.), *Pomóc talentowi rozkwitnąć* (s. 11–14). Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Knopik, T. (2017). *Diagnoza funkcjonalna. Planowanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Działania postdiagnostyczne*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Knopik, T. (2018a). *Zafascynowanie światem. Efektywne wspieranie rozwoju zdolności i zainteresowań uczniów w codziennej praktyce szkolnej*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Knopik, T. (2018b). Edukacja ku mądrości w doradztwie edukacyjno-zawodowym. *Prima Educatione*, 2, 131–142.
- Knopik, T. (2018c). Doradztwo edukacyjno-zawodowe dla uczniów zdolnych – od wyzwań do modelu wsparcia. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 19, 8(3), 29–42.
- Knopik, T. (2021). Psychopedagogiczna identyfikacja zdolności – w kierunku standardu diagnostycznego. W: M. Zaorska (red.), *Pedagogika specjalna – przeszłość, teraźniejszość, wyzwania przyszłości (wybrane aspekty)* (s. 177–194). Olsztyn: WUWM.
- Krause, A. (2010). *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kreft, W., Sołtysińska, G., Łukaszewicz, A., Dankowska, R. (2000). *Podręcznik oceny zawodów z punktu widzenia różnych rodzajów niepełnosprawności. Zeszyty informacyjno-metodyczne doradcy zawodowego*, 14. Warszawa: KUP.
- Limont, W. (2011). *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować?* Sopot: GWP.
- Ministerstwo Edukacji i Nauki MEiN (2021). *Model Edukacji dla Wszystkich*. <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/model-edukacji-dla-wszystkich> [dostęp: 23.11.2021].
- Olechowska, A. (2016). *Specjalne potrzeby edukacyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Renzulli, J. (1986). The three-ring conception of giftedness: a development model for creative productivity. W: R. Sternberg, J. Davidson (red.), *Conceptions of giftedness* (s. 53–92). Cambridge: Cambridge University Press.
- Meyer, A., Rose, D., Gordon, D. (2014). *Universal design for learning: Theory and practice*. Wakefield: Center for Applied Special Technology.
- Oleś, P. (2011). *Psychologia człowieka dorosłego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rheinberg, F. (2006). *Psychologia motywacji*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Rutkowska, M. (2015). Rezyliencja jako interdyscyplinarna kategoria analityczna i jej zastosowanie w pedagogice. *Studia i Badania Naukowe*, 9, 1, 29–47.
- Ryan, R., Deci, E. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141–166.

- Sternberg, R. (1996). *Successful intelligence: How practical and creative intelligence determine success in life*. New York: Simon & Schuster.
- Sternberg, R. (2010). Academic Intelligence Is Not Enough! WICS: An Expanded Model for Effective Practice In School and Later Life. W: R. Sternberg, D. Preiss, *Innovations in educational psychology. Perspectives on Learning, Teaching, and Human Development* (s. 403–440). New York: Springer Publishing Company.
- Szumski, G. (2019). Koncepcja edukacji włączającej. W: I. Chrzanowska, G. Szumski (red.), *Edukacja włączająca w przedszkolu i w szkole* (s. 14–24). Warszawa: FRSE.
- Szumski, G., Karwowski, M. (2012). School achievement of children with intellectual disability: The role of socioeconomic status, placement, and parents' engagement. *Research in Developmental Disabilities*, 33, 5, 1615–1625.
- Wolan-Nowakowska, M. (2012). Specyfika diagnozy w pracy doradcy zawodowego z osobami niepełnosprawnymi. W: E. Wojtasiak, M. Wolan-Nowakowska (red.), *Poradnictwo zawodowe w rehabilitacji osób niepełnosprawnych* (s. 62–77). Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Zabłocki, K. (1995). *Psychologiczne i społeczne wyznaczniki rehabilitacji zawodowej inwalidów*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.

ANEKS

W Aneksie zamieszczono wybrane narzędzia wspierające pracę doradców zawodowych z uczniami ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi:

Załącznik 1. Ocena Wspierania Zrównoważonego Rozwoju Uczniów (OWZRU-24)

Załącznik 2. „Opór w relacji doradczej” – arkusz obserwacyjny

Załącznik 3. Kwestionariusz „Ja i moja kariera”

Załącznik 4. Dyferencjał semantyczny – „Moja przyszłość”

Załącznik 5. Dyferencjał semantyczny – „Edukacja”

Załącznik 6. Arkusz do opisu funkcjonowania ucznia z wykorzystaniem kodów ICF

Załącznik 7. Profil Rozwoju Emocjonalnego i Społecznego (samoopis)

Załącznik 8. Kwestionariusz PEW (Postawa wobec Edukacji Włączającej)

Załącznik 9. Przykład opisu Wewnętrzpszkolnego Systemu Doradztwa Zawodowego (WSDZ) uwzględniającego działania na rzecz uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi

Załącznik 10. Kwestionariusz „Dostępna szkoła”.

Załącznik 11. Kotwice mojej kariery – wersja papierowa

Załącznik 12. Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny

Załącznik 1. Ocena Wspierania Zrównoważonego Rozwoju Uczniów (OWZRU-24)

Narzędzie to zostało opracowane na bazie kwestionariusza do pomiaru zakresu stosowania przez nauczycieli strategii zrównoważonego rozwoju w pracy z uczniami zdolnymi (Knopik, 2021). Prezentowana modyfikacja służy:

- Ocenie częstotliwości działań, podejmowanych przez nauczycieli i szkolnych specjalistów, służących wspieraniu wszystkich kluczowych obszarów funkcjonowania uczniów w kontekście szkolnym, takich jak: zdolności poznawcze, motywacja, twórczość, sfera emocjonalno-społeczna. Osobna ocena każdego z tych aspektów jest konieczna szczególnie w odniesieniu do uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi, w stosunku do których podejmowane są często działania jednokierunkowe zorientowane tylko wokół dominującej trudności z pominięciem innych obszarów ważnych dla budowania kapitału kompetencyjnego i potencjału adaptacyjnego.
- Ustaleniu zadań doradcy zawodowego w procesie wspierania zrównoważonego rozwoju uczniów, np. w obszarach niebędących przedmiotem działań metodyczno-terapeutycznych ze strony nauczycieli.
- Opracowaniu optymalnej strategii budowania zasobów uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi z odniesieniem do aktualnych dominujących praktyk ze strony szkoły.

Warto podkreślić, że ten kwestionariusz nie odnosi się bezpośrednio do sytuacji konkretnego ucznia, ale w pośredni sposób informuje o środowisku szkolnym (głównie w aspekcie nauczania-uczenia się), które oczywiście oddziałuje na rozwój danej klasy i uczniów do niej uczęszczających. Rekomenduje się zatem wypełnienie tego kwestionariusza przez co najmniej trzech nauczycieli uczących w danej klasie tak, aby możliwe było zdiagnozowanie klimatu sprzyjającego zrównoważonemu rozwojowi uczniów, a nie tylko opisanie strategii pojedynczych nauczycieli.

INSTRUKCJA:

Proszę o zakreślenie przy każdym twierdzeniu liczby określającej częstotliwość podejmowania przez Panią/Pana wskazanych działań w pracy z uczniami w klasie, gdzie:

3 – oznacza często (tj. od 70 do 100% zajęć); 2 – regularnie, ale niezbyt często (tj. od 40 do 69% zajęć); 1 – rzadko (tj. od 39 do 6% zajęć); 0 – nigdy (tj. mniej niż 5% zajęć).

Zanim zakreśli Pan/Pani odpowiednią liczbę, proszę przywołać w myślach przykłady potwierdzające podejmowanie działań ukierunkowanych na realizację danego celu.

UWAGA! W przypadku oceny dokonywanej przez kilku nauczycieli po niezależnym wypełnieniu przez nich arkuszy należy obliczyć średnie arytmetyczne dla każdego obszaru i na tej podstawie wykreślić profil (zgodnie z instrukcją zamieszczoną pod stwierdzeniami).

I. Zdolności poznawcze		
Lp.	twierdzenie	częstotliwość stosowania
1	Usprawnianie podstawowych procesów poznawczych: percepcji, uwagi, pamięci, myślenia.	3 – 2 – 1 – 0
2	Rozwijanie myślenia abstrakcyjnego (pojęciowego).	3 – 2 – 1 – 0
3	Rozwijanie wiedzy szczegółowej (specjalistycznej) z zakresu danej dyscypliny.	3 – 2 – 1 – 0
4	Rozwijanie wiedzy ogólnej o świecie.	3 – 2 – 1 – 0
5	Rozwijanie wiedzy dotyczącej preferowanych sposobów i bezpiecznych warunków uczenia się (np. korzystania z nowych technologii).	3 – 2 – 1 – 0
6	Indywidualizacja zajęć uwzględniająca zróżnicowanie potrzeb i możliwości poznawczych w grupie.	3 – 2 – 1 – 0
Suma i średnia:		...../.....
II. Motywacja		
7	Identyfikowanie przez uczniów swoich zainteresowań i pasji.	3 – 2 – 1 – 0
8	Rozwijanie przez uczniów zidentyfikowanych zainteresowań i pasji.	3 – 2 – 1 – 0
9	Dostosowywanie poruszanych treści programowych do zainteresowań uczniów.	3 – 2 – 1 – 0
10	Uświadamianie uczniom celu/celów treści realizowanych podczas zajęć.	3 – 2 – 1 – 0
11	Zwiększanie zaangażowania uczniów poprzez danie im swobody w wyborze: ćwiczenia, tematu, metody sprawdzenia wiedzy, pracy domowej.	3 – 2 – 1 – 0
12	Spersonalizowany sposób oceniania osiągnięć i postępów uczniów wspierający ich w wyznaczaniu obszarów do rozwoju.	3 – 2 – 1 – 0
Suma i średnia:		...../.....
III. Twórczość		
13	Stosowanie technik twórczego myślenia (np. skojarzenia, tworzenie pytań i analogii, przekształcenia, mapy myśli).	3 – 2 – 1 – 0
14	Premiowanie niestandardowych rozwiązań.	3 – 2 – 1 – 0
15	Samodzielne identyfikowanie i rozwiązywanie problemów przez uczniów.	3 – 2 – 1 – 0
16	Rozwijanie otwartości na nowe doświadczenia i niestandardowe sytuacje.	3 – 2 – 1 – 0
17	Celowe ukierunkowanie zajęć na możliwość czerpania przez uczniów przyjemności z podejmowanych działań twórczych.	3 – 2 – 1 – 0
18	Wspieranie uczniów we wdrażaniu własnych pomysłów (tzw. inkubacja pomysłu/innowacji).	3 – 2 – 1 – 0
Suma i średnia:		...../.....
IV. Sfera emocjonalno-społeczna		
19	Umożliwianie uczniom pracy w grupach z osobami o podobnych uzdolnieniach i/lub zainteresowaniach.	3 – 2 – 1 – 0
20	Rozwijanie samowiedzy uczniów (wiedza dotycząca m.in.: uzdolnień, zainteresowań, cech charakteru, preferowanych wartości, mocnych i słabych stron).	3 – 2 – 1 – 0
21	Rozwijanie przez uczniów umiejętności rozumienia własnych emocji i ich kontroli.	3 – 2 – 1 – 0
22	Stwarzanie sytuacji sprzyjających uczeniu się zespołowemu (tzw. kooperatywne uczenie się).	3 – 2 – 1 – 0
23	Rozwijanie orientacji prospołecznej uczniów (empatia, altruizm, odpowiedzialność za innych).	3 – 2 – 1 – 0
24	Omawianie i analizowanie z uczniami bieżących sytuacji wychowawczych.	3 – 2 – 1 – 0
Suma i średnia:		...../.....

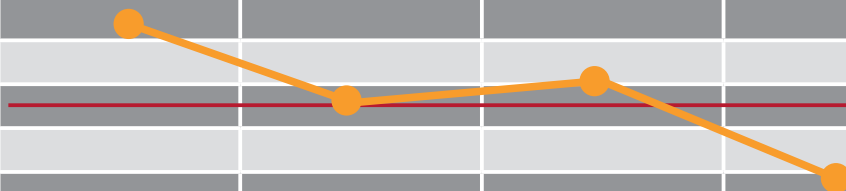
Profil OWZRU (do uzupełnienia)

obszar	zdolności poznawcze	motywacja	twórczość	sfera emocjonalno-społeczna
liczba pkt				
ŚREDNIA				
3,0				
2,8				
2,6				
2,4				
2,2				
2,0				
1,8				
1,6				
1,4				
1,2				
1,0				
0,8				
0,6				
0,4				
0,2				
0,0				

Przykładowy profil OWZRU

Średnia dla profilu – $M=1,86$ (należy dodać średnie otrzymane dla czterech obszarów i podzielić przez 6; na wykresie oznaczona na czerwono).

obszar	zdolności poznawcze	motywacja	twórczość	sfera emocjonalno-społeczna
liczba pkt	14	11	12	8
ŚREDNIA (liczba pkt/6)	2,3	1,83	2,0	1,3
3,0				
2,75				
2,5				
2,25				
2,0				
1,75				
1,5				
1,25				
1,0				
0,75				
0,5				
0,25				
0,0				

Komentarz do profilu:

Wykreślenie profilu pozwala ocenić, na ile prowadzone przez nauczyciela działania uwzględniają potrzeby uczniów w zakresie zrównoważonego rozwoju, tj. odnoszą się nie tylko do obszaru poznawczego, lecz także ukierunkowane są na wzmacnianie sfery motywacyjnej, kreatywności oraz kompetencji emocjonalno-społecznych.

Wykreślony profil wyraźnie pokazuje, że niedoinwestowanym, jeśli chodzi o działania nauczyciela, jest obszar emocjonalno-społeczny – średnia dla tej sfery znacząco odbiega od średniej dla profilu równej 1,86. Zebrane dane pokazują również, że każdy obszar wspierania uczniów wymaga ze strony nauczyciela podjęcia stosowanych działań. Średnia profilowa informuje nas, że aktywności wspierające uczniów w zrównoważonym rozwoju prowadzone są regularnie, ale niezbyt często (etykieta o wartości 2 ze skali opisanej w instrukcji).

Załącznik 2. „Opór w relacji doradczej” – arkusz obserwacyjny

Instrukcja:

Arkusz wypełniany jest przez doradcę zawodowego po przeprowadzeniu zajęć z uczniem/uczniemi. Zaleca się stosowanie arkusza jako narzędzia obserwacji podłużnej. Doradca zawodowy powinien przed przeprowadzeniem zajęć zapoznać się szczegółowo z arkuszem tak, aby ukierunkować swoją obserwację na wyodrębnione aspekty zachowania ucznia.

Stosowana skala oceny zachowania:

3 – zdecydowanie TAK

2 – raczej TAK

1 – raczej NIE

0 – zdecydowanie NIE

KONTAKT Z DORADCĄ

Lp.	Opis zachowania ucznia	Ocena	Uwagi dotyczące zachowania ucznia
1	Utrzymuje kontakt wzrokowy/twarzą w twarz z doradcą.	3 – 2 – 1 – 0	
2	Przejawia zdenerwowanie w postaci zaczerwienienia twarzy/drżenia rąk/łapania się głosu/szybszego przełykania śliny.	3 – 2 – 1 – 0	
3	Łatwo się rozprasza.	3 – 2 – 1 – 0	
4	Podjmuje działania niezwiązane bezpośrednio ze spotkaniem doradczym (korzysta z telefonu, robi luźne notatki, wychodzi z sali).	3 – 2 – 1 – 0	
5	Odwzajemnia uśmiech.	3 – 2 – 1 – 0	
6	Udziela doradcy informacji zwrotnych na temat spotkania.	3 – 2 – 1 – 0	
7	Ma trudności z werbalizacją swoich myśli.	3 – 2 – 1 – 0	
8	Koncentruje się na pytaniach doradcy, w tym: prosi o doprecyzowanie, zgłasza swoje wątpliwości.	3 – 2 – 1 – 0	

OTWARTOŚĆ I ZAANGAŻOWANIE

Lp.	Opis zachowania ucznia	Ocena	Uwagi dotyczące zachowania ucznia
9	Zmienia temat rozmowy celem uniknięcia odpowiedzi na pytanie.	3 – 2 – 1 – 0	
10	Odpowiada w sposób przypadkowy tak, aby tylko podtrzymywać kontakt z doradcą.	3 – 2 – 1 – 0	
11	Nie podejmuje wysiłku wykonywania wybranych ćwiczeń.	3 – 2 – 1 – 0	
12	Unika poruszania tematów osobistych.	3 – 2 – 1 – 0	
13	Zabiega o pozytywną ocenę swoich wypowiedzi i rozwiązań ze strony doradcy.	3 – 2 – 1 – 0	
14	Inicjuje tematy rozmowy doradczej, zadaje dodatkowe pytania, sam dzieli się swoimi trudnościami z doradcą.	3 – 2 – 1 – 0	
15	Korzysta ze wskazówek i pomocy doradcy, stara się je wprowadzić w sferę działań.	3 – 2 – 1 – 0	

Sposób obliczania ostatecznego wyniku:

KONTAKT – należy dodać punktowe oceny pytań: 1–8, przy czym punktację za pytania: 1, 5, 6, 8 należy odwrócić (3⇒0, 2⇒1, 1⇒2, 0⇒3).

OTWARTOŚĆ I ZAANGAŻOWANIE – należy dodać punktowe oceny pytań: 9–15, przy czym punktację za pytania: 14, 15 należy odwrócić (3⇒0, 2⇒1, 1⇒2, 0⇒3).

WYNIK OGÓLNY: KONTAKT + OTWARTOŚĆ I ZAANGAŻOWANIE

Im wyższy wynik, tym większy opór ze strony klienta usługi doradczej i niższa siła nawiązanej relacji doradczej.

W toku badań podłużnych możliwe będzie zaobserwowanie ewolucji relacji doradczej poprzez porównanie ze sobą poszczególnych pomiarów. Zmniejszanie się wyników świadczyć będzie o redukcji oporu i krystalizacji relacji doradczej.

Załącznik 3. Kwestionariusz „Ja i moja kariera”

Przeczytaj uważnie poniższe twierdzenia. Oceń, w jakim stopniu zgadzasz się z nimi, podkreślając odpowiednią cyfrę: 2 – jeśli całkowicie zgadzasz się, 1 – jeśli częściowo zgadzasz się, 0 – jeśli zupełnie nie zgadzasz się.

nr	treść twierdzenia	ocena
1	Potrafię wskazać swoje mocne strony.	2 – 1 – 0
2	Wiem, jakie posiadam zdolności i talenty.	2 – 1 – 0
3	Potrafię określić swoje zainteresowania i pasje.	2 – 1 – 0
4	Potrafię wskazać swoje słabe strony.	2 – 1 – 0
5	Wiem, co chciałabym/chciałbym robić w przyszłości.	2 – 1 – 0
6	Wiem, co należy uwzględnić przy wyborze ścieżki dalszego kształcenia.	2 – 1 – 0
7	Potrafię wymienić kluczowe kompetencje na rynku pracy.	2 – 1 – 0
8	Wiem, jakie zawody pozwolą mi rozwijać posiadane zdolności i zainteresowania.	2 – 1 – 0
9	Uważam, że człowiek powinien wykonywać jeden zawód przez całe życie.	2 – 1 – 0
10	Wiem, jaki jest cel uczestniczenia w zajęciach z zakresu doradztwa zawodowego.	2 – 1 – 0
11	Rzadko myślę o mojej przyszłości edukacyjnej i zawodowej.	2 – 1 – 0
12	Wiem, jakie są możliwości kontynuowania edukacji po zakończeniu nauki w gimnazjum.	2 – 1 – 0
13	Uważam, że jest zdecydowanie za wcześnie, aby myśleć o swojej przyszłości zawodowej.	2 – 1 – 0
14	Wiem, czego aktualnie oczekują pracodawcy od swoich pracowników.	2 – 1 – 0
15	Wiem, w jaki sposób rozwijać swoje pasje i zainteresowania.	2 – 1 – 0
16	Potrafię wymienić funkcje, jakie może pełnić praca w życiu człowieka.	2 – 1 – 0
17	Odczuwam niepokój, kiedy myślę o swojej przyszłości zawodowej.	2 – 1 – 0
18	Znam instytucje, które mogą mi pomóc przy podejmowaniu decyzji dotyczącej dalszej edukacji lub przy wyborze zawodu.	2 – 1 – 0
19	Wiem, co muszę zrobić, aby wykonywać swój wymarzony zawód.	2 – 1 – 0
20	Potrafię wskazać zawód, którego wykonywanie pozwoli mi wykorzystać mój potencjał.	2 – 1 – 0

Dyferencjał semantyczny

dobry: :   :   x   :   :   :   : zły

MOJA PRZYSZŁOŚĆ

potrzebna: :   :   :   :   :   :zbedna

Załącznik 5. Dyferencjał semantyczny – „Edukacja”

Dyferencjał semantyczny

Celem tego badania jest zmierzenie znaczenia, jakie ma dla Ciebie pojęcie „edukacja”. Poniżej znajdziesz szereg skal. Twoim zadaniem jest kolejno ocenić podane pojęcie na każdej z tych skal. A oto jak masz się posługiwać skalami:

Jeśli czujesz, że pojęcie „edukacja” jest bardzo silnie związane z jednym z końców skali, stawiasz krzyżyk w następujący sposób:

dobra: x   :   :   :   :   :   :   : zła

albo

dobra: :   :   :   :   :   :   :   x   : zła

Jeśli czujesz, że pojęcie jest ogólnie związane z jednym lub drugim końcem skali (ale nie krańcowe), umieszczasz krzyżyk w następującym miejscu:

dobra: :   x   :   :   :   :   :   : zła

albo

dobra: :   :   :   :   x   :   :   : zła

Jeśli pojęcie wydaje Ci się nieznacznie związane z którymś z opozycyjnych określeń (ale niezupełnie neutralne), wtedy powinienes zaznaczyć to tak:

dobra: :   :   x   :   :   :   :   : zła

albo

dobra: :   :   :   x   :   :   :   : zła

Kierunek, w którym stawiasz krzyżyk zależy od tego, który z dwóch końców skali wydaje Ci się najbardziej charakterystyczny dla ocenianego pojęcia.

Jeśli uważasz pojęcie za zupełnie neutralne na danej skali – obydwa końce jednakowo silnie związane z tym pojęciem, albo jeśli skala jest zupełnie nieodpowiednia, nie związana z tym pojęciem – wtedy stawiasz krzyżyk w części środkowej:

dobra: :   :   :   x   :   :   :   : zła

Liczą się Twoje pierwsze wrażenia, bezpośrednie odczucia.

EDUKACJA

bliska: :   :   :   :   :   :   : daleka

dobra: :   :   :   :   :   :   : zła

wymagająca: :   :   :   :   :   :   : niewymagająca

łagodna: :   :   :   :   :   :   : surowa

mądra: :   :   :   :   :   :   : głupia

opiekuńcza: :   :   :   :   :   :   : nietroskliwa

otwarta: :   :   :   :   :   :   : zamknięta

przyjazna: :   :   :   :   :   :   : wroga

potężna: :   :   :   :   :   :   : słaba

pomagająca: :   :   :   :   :   :   : przeszkadzająca

pogodna: :   :   :   :   :   :   : ponura

troskliwa: :   :   :   :   :   :   : obojętna

pociągająca: :   :   :   :   :   :   : odpychająca

sprawiedliwa: :   :   :   :   :   :   : niesprawiedliwa

ważna: :   :   :   :   :   :   : nic nieznacząca

wspaniałomyślna: :   :   :   :   :   :   : despotyczna

zachwycająca: :   :   :   :   :   :   : rozczarowująca

współczująca: :   :   :   :   :   :   : nieczuła

wartościowa: :   :   :   :   :   :   : bezwartościowa

potrzebna: :   :   :   :   :   :   : zbędna

Załącznik 6. Arkusz do opisu funkcjonowania ucznia z wykorzystaniem kodów ICF

Kod ICF	Stopień trudności				
	0	1	2	3	4
d110 Patrzeć					
d115 Słuchać					
d120 Celowe posługiwanie się innymi zmysłami					
d130 Naśladowanie					
d131 Uczenie się poprzez działania (zabawę) z przedmiotami					
d133 Przyswajanie języka					
d155 Nabywanie umiejętności					
d163 Myślenie					
d166 Czytanie					
d170 Pisanie					
d175 Rozwiązywanie problemów					
d177 Podejmowanie decyzji					
d220 Podejmowanie wielu zadań					
d240 Radzenie sobie ze stresem i innymi obciążeniami psychicznymi					
d250 Kierowanie własnym zachowaniem					
d310 Porozumiewanie się – odbieranie – wiadomości ustne					
d325 Porozumiewanie się – odbieranie wiadomości pisane					
d330 Mówienie					
d350 Rozmowa					
d710 Podstawowe kontakty międzyludzkie					
d720 Złożone kontakty międzyludzkie					
d810 Kształcenie nieformalne					
d820 Kształcenie szkolne					
d825 Szkolenie zawodowe					

Kod ICF	Poziom barier (-) / poziom ułatwień (+)									
	-4	-3	-2	-1	-0	+0	+1	+2	+3	+4
e310 Najbliższa rodzina										
e325 Znajomi, rówieśnicy, koledzy, sąsiedzi i członkowie lokalnej społeczności										
e330 Ludzie posiadający władzę (zwierzchnicy)										
e410 Postawy członków najbliższej rodziny										
e425 Postawy znajomych, rówieśników, kolegów, sąsiadów i członków społeczności lokalnej										
e460 Postawy społeczne										

Załącznik 7. Profil Rozwoju Emocjonalnego i Społecznego (samoopis)

PREiS – PROFIL ROZWOJU EMOCJONALNEGO I SPOŁECZNEGO (samoopis)¹

imię badanego: _____, wiek: _____, data uzupełnienia: _____

Odniesź poniższe twierdzenia do siebie i zaznacz, na ile pasują/nie pasują do Twojego zachowania/ Twojej postawy. Bądź szczery i postaraj się, aby odpowiedzi najlepiej opisywały Twoje prawdziwe zachowania. Zastosuj skalę 0–4, gdzie:

- zupełnie nie pasuje
- pasuje w niewielkim stopniu
- pasuje umiarkowanie
- w dużym stopniu pasuje
- całkowicie pasuje

OE

1. Pracuję wytrwale, aż skończę zadanie. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
2. Napotykane trudności nie zrażają mnie. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
3. Po poniesieniu porażki ponownie podejmuję próbę wykonywania zadania. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
4. Radzę sobie z przegrywaniem podczas gier/zabaw. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
5. Nie koncentruję się zbyt na porażce. 0 – 1 – 2 – 3 – 4

SUMA PUNKTÓW: _____

SZ

6. W przypadku trudności od razu proszę o pomoc. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
7. Staram się samodzielnie pokonywać napotykane trudności. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
8. Potrafię korzystać z pomocy innych. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
9. Wykonuję jedynie te czynności, które sprawiają mi przyjemność. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
10. Gdy nie rozumiem polecenia, wolę nie rozwiązywać zadania niż poprosić o pomoc, czy wyjaśnienie. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
11. Radzę sobie z odroczeniem (odłożeniem) nagrody w czasie. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
12. Radzę sobie ze stresem. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
13. Analizuję popełnione przez siebie błędy w celu uniknięcia podobnych w przyszłości. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
14. Wykorzystuję zdobyte doświadczenia w rozwiązywaniu takich samych lub podobnych problemów. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
15. Stosuję w działaniu wskazówki otrzymane od innych osób. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
16. Stosuję wiedzę zdobytą w szkole w codziennym życiu. 0 – 1 – 2 – 3 – 4

SUMA PUNKTÓW (6, 9, 10): _____

¹ Modyfikacja skali PREiS (Domagała-Zyśk, Knopik, Oszwa, 2017)

RS

17. Mam szeroką sieć wsparcia społecznego ze strony osób dorosłych. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
18. Mam szeroką sieć wsparcia społecznego ze strony rówieśników. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
19. Jestem izolowany/-a przez klasę. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
20. Dobrze czuję się w swojej klasie. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
21. Rozwiązuję konflikty z rówieśnikami bez uciekania się do agresji. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
22. Mam satysfakcjonujące relacje społeczne poza szkołą. 0 – 1 – 2 – 3 – 4

SUMA PUNKTÓW (26):_____

GR

23. Szanuję pomysły i wypowiedzi członków grupy. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
24. Potrafię zrezygnować z własnych pomysłów, jeśli jestem przekonany/-a, że inne propozycje są lepsze. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
25. Podejmuję działania łagodzące nieporozumienia w grupie. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
26. Dbam o dobrą atmosferę pracy w grupie. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
27. Chętnie współpracuję z rówieśnikami. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
28. Nie dyskryminuję (pod żadnym względem) rówieśników. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
29. Wyrażam się życzliwie o osobach pochodzących z innych krajów/kultur. 0 – 1 – 2 – 3 – 4

SUMA PUNKTÓW :_____

RR

30. Otrzymuję wsparcie emocjonalne od rodziców/opiekunów. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
31. Mam poczucie, że mogę liczyć na rodziców/opiekunów w sytuacjach trudnych. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
32. Odnoszę się z szacunkiem do rodziców/bliskich. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
33. Myślę, że nie spełniam oczekiwań rodziców/opiekunów. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
34. Obawiam się reakcji rodziców w wielu sytuacjach. 0 – 1 – 2 – 3 – 4

SUMA PUNKTÓW (33, 34):_____

KE

35. Denerwuję się na innych, kiedy się ze mną nie zgadzają. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
36. Łatwo się obrażam. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
37. Jestem porywczy/-a i szybko wpadam w złość. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
38. Odczuwam duży niepokój w sytuacjach szkolnych. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
39. Czekam cierpliwie, kiedy stoję w kolejce (na stołówce, w sklepiku szkolnym, na lekcji wf). 0 – 1 – 2 – 3 – 4

SUMA PUNKTÓW (35, 36, 37, 38, 39):_____

SW

40. Potrafię wymienić swoje mocne i słabe strony. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
41. Określam swoje uzdolnienia. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
42. Potrafię opisać swoje zainteresowania. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
43. Podejmuję zadania powyżej swoich możliwości. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
44. Zastanawiam się nad swoim zachowaniem. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
45. Wiem, co jest dla mnie ważne w życiu. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
46. Wiem, w czym jestem dobry/-a. 0 – 1 – 2 – 3 – 4

SUMA PUNKTÓW (42):_____

SO

47. Akceptuję swój wygląd. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
48. Nie wierzę w swoje możliwości. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
49. Jestem zadowolony/-a z siebie. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
50. Czerpię satysfakcję z relacji z rówieśnikami. 0 – 1 – 2 – 3 – 4
51. Mam poczucie, że radzę sobie z obowiązkami szkolnymi. 0 – 1 – 2 – 3 – 4

SUMA PUNKTÓW (48):_____

Instrukcja dla nauczyciela:

Zaprezentowana wersja narzędzia jest autorską modyfikacją skali przeznaczonej do oceny kompetencji emocjonalno-społecznej uczniów dokonywanej przez nauczycieli (Domagała-Zyśk, Knopik, Oszwa, 2017). Wstępna walidacja narzędzia na grupie 118 uczniów wykazała jego zadowalającą trafność (korelacja ze skalą KA z pakietu TROS-KA $r=0,58$, $p<0,001$) i rzetelność (poziom stabilności w czasie $r=0,51$, $p<0,001$).

Narzędzie przeznaczone jest do samooceny kompetencji emocjonalno-społecznych uczniów w wieku 10–15 lat (II etap edukacyjny). Można wykorzystać je do skonfrontowania ocen uczniów, nauczycieli i rodziców zgodnie z modelem analizy 270 stopni (Domagała-Zyśk, Knopik, Oszwa, 2017). Skala zbudowana z 51 twierdzeń odnosi się do następujących aspektów funkcjonowania emocjonalno-społecznego (celowo w arkuszu dla uczniów nie podano pełnego brzmienia tylko akronimy, aby nie torować odpowiedzi):

Odporność emocjonalna na porażki (OE)

Strategie zaradcze (SZ)

Zakres i jakość relacji społecznych (RS)

Jak działa w grupie? (GR)

Relacje rodzinne (RR)

Kontrola emocjonalna (KE)

Samowiedza (SW)

Samoocena (SO)

Po wypełnieniu arkusza przez ucznia (arkusz wydrukowany lub w postaci pliku elektronicznego – uczeń podkreśla w pliku WORD lub oznacza innym kolorem

właściwą odpowiedź; można również przygotować arkusz online) wychowawca lub szkolny specjalista (pedagog, psycholog) dokonują zsumowania punktów (z uwzględnieniem punktacji odwróconej – dotyczy tylko pytań w nawiasach przy SUMIE), a następnie wykreślają profil kompetencyjny ucznia, korzystając z dołączonej tabeli:

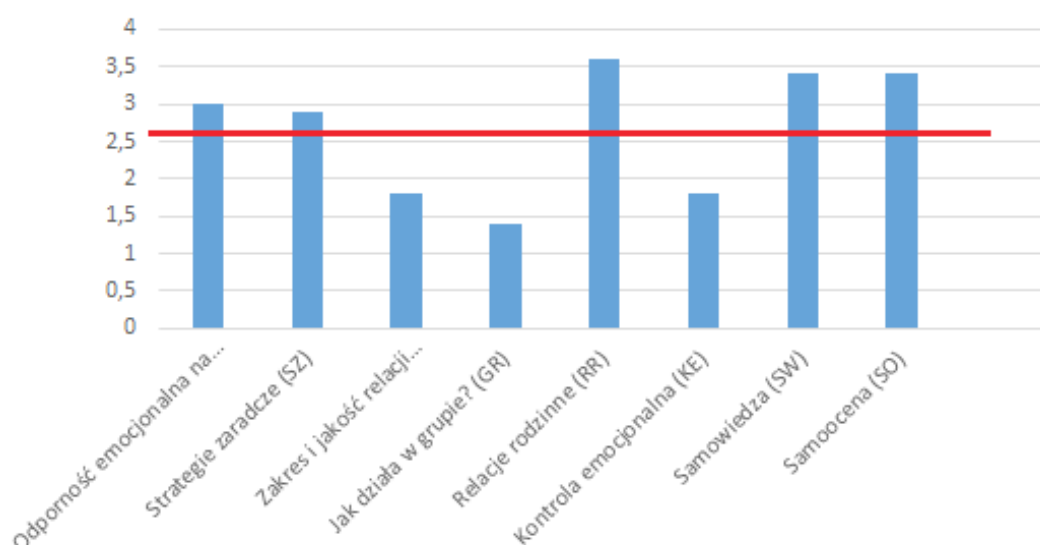
podskala	suma punktów	liczba twierdzeń	średnia dla podskali
Odporność emocjonalna na porażki (OE)		5	
Strategie zaradcze (SZ)		11	
Zakres i jakość relacji społecznych (RS)		6	
Jak działa w grupie? (GR)		7	
Relacje rodzinne (RR)		5	
Kontrola emocjonalna (KE)		5	
Samowiedza (SW)		7	
Samooocena (SO)		5	
RAZEM			

PRZYKŁAD:

W tabeli zaprezentowano wyniki od pozyskane z arkusza uzupełnionego przez 13-letniego chłopca.

podskala	suma punktów	liczba twierdzeń	średnia dla podskali
Odporność emocjonalna na porażki (OE)	15	5	3,0
Strategie zaradcze (SZ)	32	11	2,9
Zakres i jakość relacji społecznych (RS)	11	6	1,8
Jak działa w grupie? (GR)	10	7	1,4
Relacje rodzinne (RR)	18	5	3,6
Kontrola emocjonalna (KE)	9	5	1,8
Samowiedza (SW)	24	7	3,4
Samooocena (SO)	18	5	3,4
RAZEM	137	51	2,6

PROFIL ROZWOJU EMOCJONALNEGO I SPOŁECZNEGO

Dla wyliczonych średnich dla podskal (aspektów funkcjonowania emocjonalno-społecznego) wykreślono profil. Czerwona linią oznaczono średnią profilową – wartość 2,6 w tabeli (komórka zaznaczona na zielono). Wizualizacja wyników pozwala na wstępne wnioskowanie (wymagające oczywiście uzupełnienia podczas rozmowy z uczniem i/lub skonfrontowania z ocenami uzyskanymi od wychowawcy i rodziców), że:

- chłopiec ma istotne zasoby odpornościowe w postaci konstruktywnych relacji rodzinnych;
- chłopiec ma właściwie ukształtowany obraz siebie – wysoki poziom samowiedzy i adekwatny poziom samooceny;
- chłopiec wykazuje trudności w obszarze pracy w grupie oraz w nawiązywaniu i podtrzymywaniu relacji społecznych;
- niski wynik w zakresie kontroli emocjonalnej może częściowo wyjaśniać trudności w zakresie funkcjonowania w zespole.

Załącznik 8. Kwestionariusz PEW (Postawa wobec Edukacji Włączającej)

Uprzejmie proszę o ocenę, w jakim stopniu Pan/Pani zgadza się z poniższymi twierdzeniami, poprzez zaznaczenie odpowiedniej liczby według klucza:

- 4 – zgadzam się całkowicie,
 3 – raczej się zgadzam,
 2 – raczej się nie zgadzam,
 1 – całkowicie się nie zgadzam.

Lp.	twierdzenie	ocena
1	System oświaty powinien dążyć do stworzenia warunków umożliwiających naukę w szkole masowej wszystkim uczniom.	4 – 3 – 2 – 1
2	Edukacja włączająca jest związana z licznymi niebezpieczeństwami.	4 – 3 – 2 – 1
3	Praca z uczniami ze SPE daje nauczycielowi dużo satysfakcji zawodowej.	4 – 3 – 2 – 1
4	Przy zastosowaniu odpowiednich strategii nauczania możliwa jest skuteczna edukacja wszystkich uczniów w szkole ogólnodostępnej.	4 – 3 – 2 – 1
5	Zbyt duży nacisk w ostatnim czasie kładziony jest na edukację włączającą.	4 – 3 – 2 – 1
6	Edukacja włączająca jest korzystna zarówno dla uczniów ze SPE, jak i dla uczniów, którzy takich potrzeb nie posiadają.	4 – 3 – 2 – 1
7	Kształcenie uczniów ze SPE w szkole ogólnodostępnej jest korzystne dla ich rozwoju emocjonalno-społecznego.	4 – 3 – 2 – 1
8	Edukacja włączająca to idea niemożliwa do wdrożenia do praktyki przedszkolnej/szkolnej.	4 – 3 – 2 – 1
9	Każde dziecko powinno mieć prawo uczęszczać do szkoły najbliższej miejsca zamieszkania.	4 – 3 – 2 – 1
10	Ze względu na specyficzne potrzeby uczniów z niepełnosprawnością najlepszym miejscem do nauki jest dla nich szkoła specjalna.	4 – 3 – 2 – 1

Załącznik 9. Przykład opisu Wewnątrzszkolnego Systemu Doradztwa Zawodowego (WSDZ)² uwzględniającego działania na rzecz uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi

Prezentowany WSDZ dotyczy szkoły podstawowej włączającej (ok. 40% uczniów szkoły to osoby ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi) zlokalizowanej w mieście powiatowym (możliwość skorzystania z dodatkowych zasobów instytucjonalnych wynikających z kompetencji powiatu).

A. Cele prowadzonych działań w zakresie orientacji zawodowej i doradztwa zawodowego

Celem orientacji zawodowej w klasach I–III jest wstępne zapoznanie uczniów z różnorodnością zawodów na rynku pracy, rozwijanie w nich pozytywnej i proaktywnej postawy wobec pracy i edukacji oraz stwarzanie sytuacji edukacyjnych sprzyjających poznawaniu, jak i rozwijaniu zainteresowań oraz pasji.

Celem orientacji zawodowej w klasach IV–VI jest poznawanie własnych zasobów, zaznajomienie uczniów z wybranymi zawodami i rynkiem pracy, kształtowanie pozytywnej i proaktywnej postawy uczniów wobec pracy i edukacji oraz stwarzanie sytuacji edukacyjnych oraz wychowawczych sprzyjających poznawaniu, jak i rozwijaniu zdolności, zainteresowań oraz pasji.

Celem doradztwa zawodowego w klasach VII–VIII szkoły podstawowej jest przygotowanie uczniów do odpowiedzialnego planowania kariery i podejmowania, przy wsparciu doradczym, decyzji edukacyjnych oraz zawodowych uwzględniających znajomość własnych zasobów, udzielanie informacji na temat rynku pracy oraz systemu edukacji.

Doradztwo zawodowe traktowane jest jako wspólne zadanie wszystkich nauczycieli i specjalistów zatrudnionych w szkole, jak również pracowników administracyjnych i technicznych, gdyż modelują oni własną postawą zachowania związane z realizacją danej profesji, w tym: motywację, odpowiedzialność, nastawienie na rozwój i współpracę z innymi. Nauczyciele i specjaliści uwzględniają we wszystkich swoich działaniach treści pośrednio lub bezpośrednio związane z doradztwem zawodowym, np. związki zagadnień przedmiotowych z zakresem zadań charakterystycznych dla danej profesji (przykładowo: umiejętność prowadzenia argumentacji w ramach języka polskiego jako kompetencja kluczowa w zawodzie prawnika). Ponadto rozwijają i promują kompetencje przekrojowe zarówno podczas zajęć z uczniami, jak i spotkań (i komunikacji) z rodzicami.

Szkoła przyjmuje niedyrektywną koncepcję doradztwa, podejmując różnorodne czynności pozwalające na pełną personalizację procesu doradczego. Jako priorytet traktowane jest zagadnienie inkluzji społecznej i edukacyjnej, które rozumiane jest jako

² Opracowano na podstawie materiału dostępnego na stronie Ośrodka Rozwoju Edukacji: <https://doradztwo.ore.edu.pl/programy-i-wsdz/>. Dostęp: 12.12.2021.

stała praca wszystkich pracowników szkoły na rzecz zwiększania poziomu dostępności procesu nauczania-uczenia się i dla wszystkich uczniów, w tym również uczniów z niepełnosprawnościami. W ramach włączającego doradztwa zawodowego unika się jednoznacznego definiowania przeciwwskazań do wykonywania określonej profesji na rzecz artykułowania predyspozycji zawodowych i konieczności całościowego uczenia się.

Doradztwo zawodowe powinno spełniać zatem następujące kryteria:

- jest zadaniem wszystkich pracowników szkoły (choć w zróżnicowanym zakresie);
- ukierunkowane jest na rozwijanie zasobów transferowalnych (kompetencji przekrojowych) uczniów;
- uwzględnia indywidualne potrzeby uczniów, wykorzystując materiały dostosowane do możliwości percepcyjnych i poznawczych każdego uczestnika procesu doradczego;
- promuje ideę całościowego uczenia się;
- ma spersonalizowany i niedyrektywny charakter;
- opiera się na stale poszerzanej współpracy z podmiotami zewnętrznymi;
- ma wpływ na treści edukacyjne i metody pracy, stanowiąc pomost między szkołą a rynkiem pracy;
- silnie koncertuje się na identyfikowaniu i rozwijaniu potencjału każdego ucznia.

B. Działania związane z doradztwem zawodowym i ich adresaci

Działania związane z doradztwem zawodowym w szkole podstawowej są kierowane do następujących grup adresatów:

- uczniów;
- rodziców/opiekunów;
- nauczycieli.

Dodatkowo w szkole dzięki projektowi *Szkoła ćwiczeń* doradztwo jest kierowane do studentów kierunków nauczycielskich, którzy w ramach praktyk realizują program samorozwojowy. Ponadto we współpracy ze studentami kierunków ekonomicznych realizowany jest program *Codzienna ekonomia*, którego celem jest wdrożenie uczniów w podstawy myślenia przedsiębiorczego i dostarczenie niezbędnej wiedzy na temat skutecznego zarządzania finansami.

Działania kierowane do uczniów:

- udzielanie porad i konsultacji indywidualnych;
- prowadzenie zajęć grupowych związanych tematycznie z obszarami takimi jak: poznawanie własnych zasobów, świat zawodów i rynek pracy, rynek edukacyjny i uczenie się przez całe życie; planowanie własnego rozwoju i podejmowanie decyzji edukacyjno-zawodowych;
- identyfikowanie dominujących kotwic kariery jako kierunków rozwoju edukacyjno-zawodowego;

- identyfikowanie potencjału uczniów oraz potencjalnych barier i trudności w ramach pilotażu konsultacji szkolnych (z udziałem rodzica oraz pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznej);
- treningi kompetencji życiowo użytecznych – cztery razy w roku szkolnym cyklu całodniowych zajęć w ramach programu *Edukacja ku mądrości*;
- debaty oksfordzkie dotyczące aktualnych problemów młodych ludzi;
- pomaganie uczniom w przygotowywaniu teczek portfolio, w tym teczki sukcesu;
- metodyka uczenia się na błędach – kompleksowy program analizowania własnych błędów i porażek jako strategii efektywnego uczenia się;
- konsultacje ze specjalistami z poradni psychologiczno-pedagogicznej;
- aranżowanie sytuacji sprzyjających poznawaniu własnych zasobów, np. poprzez udział w konkursach, przygotowywanie określonych zadań na zajęcia przedmiotowe, udział w organizowaniu uroczystości i imprez szkolnych, e-warsztaty BINGO ZAINTERESOWAŃ (prezentacja w grupach wspólnych pasji);
- określanie potencjału edukacyjno-zawodowego poprzez testy przesiewowe oraz kompleksowe diagnozy psychologiczno-doradcze;
- prowadzenie kół zainteresowań i warsztatów wiedzotwórczych (uczeń jako konstruktor własnej wiedzy);
- organizowanie spotkań z przedstawicielami instytucji rynku pracy;
- spotkanie informacyjne z przedstawicielami szkół ponadpodstawowych (minimum raz w roku);
- informowanie o regionalnej ofercie kształcenia w szkołach programowo wyższych – podstrona [www.szkoly](http://www.szkoly.pl);
- Dzień Absolwenta, podczas którego prezentowana jest sylwetka jednego absolwenta szkoły, cieszącego się sukcesem zawodowym – uczniowie przygotowują i przeprowadzają z nim wywiad;
- opracowywanie Indywidualnych Planów Działania (IPD);
- włączanie treści doradczych w zakres IPET-ów (dotyczy uczniów z orzeczeniami o potrzebie kształcenia specjalnego);
- organizowanie spotkań z przedstawicielami zawodów;
- organizowanie spotkań z inspirującymi osobami (pasjonatami, autorami innowacyjnych rozwiązań – młodymi ludźmi, którzy odnieśli sukces zawodowy);
- stwarzanie uczniom klas VII–VIII możliwości udziału w ramach zajęć edukacyjnych w zajęciach u pracodawców lub w centrach kształcenia praktycznego – zgodnie z ich zainteresowaniami i potrzebami;
- organizowanie imprez o charakterze zawodoznawczym, np. konkursy, festiwale czy prezentacje zawodów;
- umożliwianie uczniom udziału w tzw. lekcjach zawodoznawczych organizowanych przez szkoły ponadpodstawowe zawodowe;

- udostępnianie materiałów multimedialnych (np. gier edukacyjnych, filmów i innych e-zasobów) ułatwiających samopoznanie, podejmowanie decyzji edukacyjnych i zawodowych;
- coroczna impreza „Miasteczko zawodów”, podczas której uczniowie organizują stacje zawodoznawcze i wchodzi w wybrane role;
- prowadzenie projektów edukacyjnych tematycznie powiązanych z orientacją zawodową oraz doradztwem zawodowym;
- coroczny udział w warsztatach akademickich, podczas których można poznać pracę naukowców;
- możliwość przetestowania się w wybranych zawodach poprzez udział w pracach przy redakcji szkolnej gazety, pracach ogrodniczych, programowaniu, prowadzeniu zajęć lub tłumaczeniu tekstów;
- prowadzenie portfolio w postaci indywidualnej *Teczki sukcesów*;
- przygotowywanie profilu absolwenta szkoły podstawowej i sukcesywne ocenianie (np. co semestr), w jakim stopniu określone kompetencje zostały opanowane przez ucznia;
- włączanie w zakres treści realizowanych przez specjalistów prowadzących zajęcia rewalidacyjne treści doradczych.

Działania kierowane do nauczycieli, wychowawców oraz specjalistów:

- doradztwo metodyczne realizowane przez ośrodek doskonalenia nauczycieli;
- uczestnictwo w regionalnej sieci współpracy i samokształcenia dla doradców zawodowych;
- udział w szkoleniach z zakresu edukacji włączającej i oceny funkcjonalnej;
- udział w spotkaniach organizowanych przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną mających na celu podniesienie jakości współpracy z rodzicami;
- umożliwienie udziału w szkoleniach i kursach z zakresu doradztwa zawodowego;
- przygotowywanie materiałów doradczych przy wsparciu ekspertów w *Regionalnym inkubatorze innowacji pedagogicznych*;
- prowadzenie lekcji otwartych;
- organizowanie wizyt studyjnych w przedsiębiorstwach;
- włączenie doradcy zawodowego do prac zespołu opracowującego WOPFU i IPET;
- korzystanie z doradztwa zawodowego w ramach projektu *Szkoła ćwiczeń*;
- współorganizowanie z Powiatowym Urzędem Pracy cyklicznej konferencji poświęconej edukacji i jej związkom z rynkiem pracy, w czasie której analizowane są aktualne trendy na rynku pracy przez ekspertów z IBE i NGOs;
- współpraca ze specjalistami z poradni psychologiczno-pedagogicznej i szkołą specjalną w ramach lokalnego Specjalistycznego Centrum Wspierania Edukacji Włączającej;
- inicjowanie kontaktów z przedstawicielami instytucji rynku pracy;

- organizowanie spotkań z przedstawicielami przedsiębiorstw reprezentujących lokalny rynek pracy;
- udostępnianie zasobów z obszaru doradztwa zawodowego;
- wspieranie nauczycieli przez specjalistów w realizacji zadań z zakresu doradztwa zawodowego;
- korzystanie ze wsparcia Ośrodka Rozwoju Edukacji.

Działania kierowane do rodziców:

- organizowanie spotkań informacyjno-doradczych z doradcą zawodowym w szkole;
- udział w konsultacjach szkolnych jako etap oceny funkcjonalnej;
- organizowanie spotkań z przedstawicielami firm lokalnego rynku pracy;
- prowadzenie konsultacji dotyczących decyzji edukacyjno-zawodowych uczniów;
- informowanie o targach edukacyjnych;
- przekazywanie kwestionariuszy pomocnych w identyfikowaniu potencjału dziecka oraz potencjalnych trudności w motywowaniu się do nauki (narzędzia oparte na codziennej obserwacji dokonywanej przez jednego lub oboje rodziców);
- udostępnianie informacji edukacyjnych i zawodowych (między innymi poprzez: repozytorium publikacji, stronę www szkoły, szkolne konto Facebooka, tablice informacyjne oraz e-dziennik);
- włączanie rodziców w szkolne działania związane z orientacją zawodową i doradztwem zawodowym;
- informowanie o wynikach prowadzonej wobec uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi analizy inter- (odniesienie wyników konkretnego ucznia do normy rozwojowej i statystycznej) i intraprofilowej (odniesienie do mocnych stron konkretnego ucznia).

Orientacja zawodowa i doradztwo zawodowe dla uczniów są realizowane:

- podczas grupowych zajęć związanych z doradztwem zawodowym prowadzonych przez doradcę zawodowego, które wynikają z ramowych planów nauczania;
- w trakcie zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu, jak i wspomagania uczniów w tych wyborach, a także podczas bieżącej pracy z uczniami, prowadzonych przez doradcę zawodowego, nauczycieli i wychowawców – m.in. na obowiązkowych i dodatkowych zajęciach edukacyjnych, zajęciach z wychowawcą i innych zajęciach, a także w formie indywidualnych porad i konsultacji prowadzonych przez doradcę zawodowego (lub innych specjalistów, wychowawców, nauczycieli);
- podczas innych działań związanych z doradztwem zawodowym realizowanych w szkole (jak np. szkolne targi edukacyjne, projekty edukacyjne, konkursy zawodoznawcze) lub poza nią (np. udział w targach edukacyjnych, festiwalu zawodów, w wizytach zawodoznawczych w zakładach pracy);

- podczas zajęć wynikających z IPET-u (np. zajęcia terapeutyczne, logopedyczne, rozwijające kompetencje emocjonalne).

C. Realizatorzy działań związanych z doradztwem zawodowym

W szkole podstawowej w realizację działań związanych z doradztwem zawodowym zaangażowani są wszyscy członkowie rady pedagogicznej. Są to m.in. dyrektor, nauczyciele wychowawcy, nauczyciele (w tym nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej), nauczyciel-wychowawca w świetlicy szkolnej, nauczyciel-bibliotekarz, specjaliści (pedagog, psycholog, doradca zawodowy) oraz inne osoby zatrudnione w szkole, tj. sekretarz, woźni, dietetyk, kucharki, specjalista ds. kadrowo-płacowych oraz pielęgniarka szkolna.

Poniżej przedstawiono zakresy działań z obszaru doradztwa dla poszczególnych osób i formę organizacji wewnątrzszkolnego systemu doradztwa zawodowego.

Dyrektor:

- odpowiada za organizację działań związanych z doradztwem zawodowym;
- nadzoruje poziom merytoryczny prowadzonych form doradztwa;
- odpowiada za zaangażowanie wszystkich pracowników w realizację treści doradczych w podejmowanych czynnościach zawodowych;
- współpracuje z doradcą zawodowym w celu realizacji WSDZ;
- wspiera kontakty pomiędzy uczestnikami procesu orientacji zawodowej oraz doradztwa zawodowego w szkole a instytucjami zewnętrznymi (poradnia psychologiczno-pedagogiczna, instytucje rynku pracy, przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe);
- zapewnia warunki do realizowania w szkole zajęć orientacji zawodowej i doradztwa zawodowego;
- organizuje w szkole wspomaganie realizacji działań z zakresu orientacji zawodowej i doradztwa zawodowego poprzez planowanie i przeprowadzanie działań mających na celu poprawę jakości pracy placówki w tym obszarze.

Doradca zawodowy:

- określa mocne strony, predyspozycje, zainteresowania i uzdolnienia uczniów;
- pomaga uczniom w planowaniu kształcenia i kariery zawodowej;
- uczestniczy w ocenie funkcjonalnej i konsultacjach szkolnych;
- promuje ideę edukacji włączającej oraz wspiera nauczycieli w jej wdrażaniu w codziennej praktyce nauczania-uczenia się;
- prowadzi zajęcia z zakresu orientacji zawodowej i doradztwa zawodowego oraz zajęcia związane z wyborem kierunku kształcenia i zawodu;
- wspiera nauczycieli, wychowawców, specjalistów i rodziców w realizacji działań związanych z doradztwem zawodowym poprzez konsultacje oraz udostępnianie

gotowych scenariuszy i kart pracy wiążących treści doradcze z treściami przedmiotowymi, np. w ramach języka polskiego lub matematyki;

- prowadzi doradztwo indywidualne dla uczniów;
- systematycznie diagnozuje zapotrzebowanie uczniów, rodziców i nauczycieli na działania związane z doradztwem zawodowym;
- planuje, koordynuje, monitoruje i prowadzi ewaluację oraz promuje działania związane z doradztwem zawodowym podejmowane przez szkołę we współpracy z wychowawcami, nauczycielami i specjalistami;
- opracowuje materiały metodyczne możliwe do wykorzystania przez nauczycieli przedmiotów w zakresie rozwijania zasobów transferowalnych oraz przez specjalistów w ramach zajęć rewalidacyjnych lub edukacyjno-specjalistycznych;
- gromadzi, aktualizuje i udostępnia informacje edukacyjne i zawodowe właściwe dla danego poziomu kształcenia;
- organizuje współpracę z otoczeniem społeczno-gospodarczym szkoły podnoszącą efektywność prowadzonych działań związanych z doradztwem zawodowym;
- współpracuje z dyrektorem szkoły, realizując zadania związane z orientacją zawodową i doradztwem zawodowym;
- wspólnie z zespołem przygotowuje projekt WSDZ;
- gromadzi, aktualizuje i udostępnia zasoby związane z orientacją zawodową oraz doradztwem zawodowym, w tym w odniesieniu do uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi;
- bierze udział w opracowywaniu WOPFU i IPET-u.

Wychowawcy:

- określają mocne strony, predyspozycje, zainteresowania i uzdolnienia uczniów;
- wykorzystują treści przedmiotowe do rozwijania zasobów transferowalnych uczniów;
- eksponują w trakcie bieżącej pracy z uczniami związki realizowanych treści nauczania z treściami programowymi orientacji zawodowej i doradztwa zawodowego;
- włączają do swoich planów wychowawczych zagadnienia z zakresu orientacji zawodowej i doradztwa zawodowego;
- promują ideę edukacji włączającej i wdrażają model inkluzji podczas pracy z uczniami i ich rodzicami;
- realizują tematy związane z orientacją zawodową i doradztwem zawodowym na godzinach wychowawczych;
- wskazują uczniom specjalistów, którzy mogą udzielać wsparcia w planowaniu kariery zawodowej;
- dbają o budowanie w klasie atmosfery szacunku dla różnorodności i indywidualnych potrzeb uczniów;

- współpracują z rodzicami w zakresie planowania ścieżki kariery edukacyjno-zawodowej ich dzieci;
- współpracują z doradcą zawodowym oraz innymi nauczycielami i specjalistami w zakresie realizacji działań związanych z doradztwem zawodowym;
- dostarczają informacji na temat możliwości uzyskania dodatkowego wsparcia edukacyjno-specjalistycznego i doradczego poza szkołą.

Nauczyciele (w tym nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej):

- określają mocne strony, predyspozycje, zainteresowania i uzdolnienia uczniów;
- eksponują w trakcie bieżącej pracy z uczniami związki realizowanych treści nauczania z treściami programowymi orientacji zawodowej i doradztwa zawodowego;
- współpracują z wychowawcami klas w zakresie realizowania zajęć orientacji zawodowej i doradztwa zawodowego dla uczniów;
- przygotowują uczniów do udziału w konkursach, wykorzystując czas przygotowań na wzmacnianie zasobów transferowalnych, np.: radzenie sobie
- prowadzą koła zainteresowań, zajęcia dodatkowe;
- organizują w sali edukacji wczesnoszkolnej kąciki zawodoznawcze;
- współpracują z doradcą zawodowym oraz innymi nauczycielami i specjalistami w zakresie realizacji działań związanych z doradztwem zawodowym;
- realizują metodykę pracy z grupą uwzględniającą różnicowanie potrzeb edukacyjnych uczniów.

Specjaliści:

- określają mocne strony, predyspozycje, zainteresowania, zdolności i uzdolnienia uczniów;
- opracowują analizę inter- i intraprofilową funkcjonowania uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi, odnosząc aktualny poziom rozwoju ich kompetencji do norm populacyjnych oraz ich spersonalizowanych charakterystyk rozwojowych (w celu zidentyfikowania mocnych stron i potencjalnych źródeł motywacji do pracy);
- włączają treści z zakresu orientacji zawodowej i zawodowego w prowadzone przez siebie zajęcia dla uczniów (w ramach wsparcia edukacyjno-specjalistycznego);
- współpracują z wychowawcami klas w ramach realizowania działań z zakresu orientacji zawodowej i doradztwa zawodowego dla uczniów;
- włączają się w proces podejmowania przez uczniów decyzji edukacyjnych i zawodowych (gromadząc informacje dotyczące funkcjonowania ucznia, w tym wskazując jego mocne i słabsze strony);
- współpracują z doradcą zawodowym oraz innymi nauczycielami i specjalistami w zakresie realizacji działań związanych z doradztwem zawodowym.

Nauczyciele-wychowawcy w świetlicy szkolnej:

- włączają w zajęcia realizowane w świetlicy szkolnej treści z zakresu orientacji zawodowej;
- promują ideę edukacji włączającej, stwarzając szanse do wykazania się posiadanym potencjałem przez wszystkich uczniów uczestniczących w zajęciach świetlicowych;
- organizują w sali kąpiki zawodoznawcze;
- rozpoznają zdolności i uzdolnienia uczniów oraz stwarzają sytuacje dydaktyczne sprzyjające ich rozwojowi;
- organizują w ramach pracy świetlicy szkolnej prezentacje profesji np. zapraszając rodziców uczniów lub studentów przygotowujących się do wejścia na rynek pracy;
- wskazują uczniom specjalistów, którzy mogą udzielać wsparcia w wyborze kierunku kształcenia i zawodu;
- udzielają uczniom informacji o możliwościach korzystania z usług doradcy zawodowego.

Nauczyciel-bibliotekarz:

- współpracuje z doradcą zawodowym oraz innymi nauczycielami i specjalistami w zakresie realizacji działań związanych z doradztwem zawodowym;
- opracowuje, aktualizuje i udostępnia zasoby dotyczące doradztwa zawodowego;
- opracowuje, aktualizuje i udostępnia zasoby dotyczące edukacji włączającej;
- promuje ideę edukacji włączającej poprzez dostarczanie uczniom artykułów i książek dostosowanych do ich wieku i możliwości poznawczych, w których prezentuje się pozytywny wymiar zróżnicowania cech między ludźmi;
- organizuje spotkania z ludźmi zaangażowanymi zawodowo w proces powstawania książek;
- włącza się w organizowane przez szkołę i instytucje zewnętrzne wydarzenia z zakresu doradztwa zawodowego.

D. Zasoby materialne przydatne w realizacji działań związanych z doradztwem zawodowym

Zajęcia z zakresu doradztwa zawodowego są realizowane w specjalnie przeznaczonych do tego sali lub w innym pomieszczeniu, gdzie znajduje się komputer z dostępem do internetu oraz rzutnik multimedialny. Zajęcia mogą również być realizowane w formule analogowej (odpowiednie dostosowanie materiałów i pomocy metodycznych).

Doradca zawodowy ma zapewniony dostęp do pracowni komputerowej w celu prowadzenia zajęć grupowych. Uczniowie mają możliwość skorzystania z komputerów, na których zainstalowane są programy edukacyjne. Zajęcia związane z wyborem kierunku kształcenia i zawodu (doradztwo indywidualne) odbywają się w gabinecie lub pokoju z dostępem do internetu dla doradcy zawodowego oraz dla uczniów.

Wyposażenie doradcy zawodowego stanowią:

- biblioteczka z materiałami i publikacjami dla uczniów, nauczycieli i rodziców (przewodnik po zawodach, teczki z informacjami o zawodach, poradniki, materiały zawodoznawcze, ulotki, broszury, klasyfikacja zawodów i specjalności itp.);
- zestaw kontaktów do osób i instytucji mogących wesprzeć uczniów i ich rodziców w procesie doradczym lub udzielić pomocy psychologiczno-pedagogicznej (np. psychoterapeuta, fizjoterapeuta, pedagog specjalny);
- sprzęt do ekspozycji materiałów drukowanych (tablice informacyjne, regały na książki, stojaki na ulotki itp.);
- sprzęt do powielania materiałów informacyjnych (np. drukarka, kserokopiarka);
- laptop/komputer stacjonarny;
- zbiory informacji drukowanych (informatory, ulotki, czasopisma specjalistyczne itp.) oraz zbiory informacji multimedialnych (filmy, płyty CD, programy komputerowe itp.);
- materiały wspomagające pracę doradcy i nauczycieli: ankiety, kwestionariusze, karty pracy, scenariusze zajęć itp.;
- aplikacje komputerowe służące prowadzeniu diagnozy w środowisku online;
- materiały biurowe i inne niezbędne do realizacji zajęć z zakresu doradztwa zawodowego, np. karty do flipcharta, markery;
- tablice (flipchart, ścienna, magnetyczna).

E. Współpraca szkoły z podmiotami zewnętrznymi

Zadania z zakresu doradztwa zawodowego realizowane przez szkołę wymagają współpracy z podmiotami zewnętrznymi, w tym instytucjami edukacyjnymi, rynku pracy i pracodawcami. Dzięki prowadzeniu tej współpracy możliwe jest aktualizowanie wiedzy z zakresu oczekiwań podmiotów zewnętrznych wobec działań edukacyjnych prowadzonych przez szkołę (np. zapotrzebowanie na konkretne kompetencje lub kwalifikacje), a także otrzymanie dodatkowego specjalistycznego wsparcia dla uczniów lub nauczycieli.

Wśród podmiotów zewnętrznych można wymienić:

- poradnia psychologiczno-pedagogiczna;
- ośrodek doskonalenia nauczycieli;
- biblioteka pedagogiczna;
- regionalne szkoły ponadpodstawowe;
- regionalna szkoła specjalna;
- centrum kształcenia praktycznego;
- powiatowy i miejski urząd pracy;
- lokalne stowarzyszenia branżowe;
- filia kuratorium oświaty;
- uczelnia.

Poradnia psychologiczno-pedagogiczna (PPP):

- diagnozowanie predyspozycji i zainteresowań zawodowych uczniów;
- udział w konsultacjach szkolnych jako etapie oceny funkcjonalnej;
- promowanie idei edukacji włączającej wśród pracowników szkoły;
- wsparcie merytoryczne podczas wdrażania zasad uniwersalnego projektowania w tworzeniu materiałów doradczych;
- wsparcie metodyczne polegające na dostarczaniu najnowszych narzędzi doradczych o potwierdzonej skuteczności, w tym uwzględniających zagadnienie pracy z uczniami z uwzględnieniem zróżnicowania potrzeb edukacyjnych;
- udzielanie pomocy w wyborze kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniu kształcenia i kariery;
- prowadzenie dla uczniów zajęć grupowych z doradztwa zawodowego;
- konsultowanie z doradcą zawodowym działań i dokumentów szkolnych (np. opracowań WSDZ);
- prowadzenie dla pracowników szkół szkoleń, kursów, szkoleniowych rad pedagogicznych;
- tworzenie sieci doradców zawodowych i osób zainteresowanych doradztwem zawodowym.

Ośrodek doskonalenia nauczycieli (ODN):

- organizowanie i prowadzenie szkoleń, kursów, konferencji dla doradców zawodowych oraz osób zainteresowanych doradztwem zawodowym;
- tworzenie sieci doradców zawodowych i osób zainteresowanych doradztwem zawodowym;
- wsparcie merytoryczne podczas wdrażania do praktyki doradczej nowych narzędzi diagnostycznych;
- transfer najnowszej wiedzy z zakresu doradztwa zawodowego do praktyki szkolnej;
- opracowywanie materiałów metodycznych wspierających nauczycieli i szkolnych specjalistów w pracy z grupą z uwzględnieniem zróżnicowania potrzeb edukacyjnych uczniów;
- przygotowywanie publikacji z zakresu doradztwa zawodowego, w tym materiałów metodycznych oraz narzędzi możliwych do wykorzystania zarówno przez doradcę zawodowego, jak i przez nauczycieli podczas bieżącej pracy z uczniami (np. kwestionariusze obserwacji).

Biblioteka pedagogiczna:

- udostępnianie szkołom informacji o usługach doradczych w regionie, wydarzeniach, konferencjach i szkoleniach z zakresu doradztwa zawodowego;
- wspieranie nauczycieli-bibliotekarzy w pozyskiwaniu, gromadzeniu i udostępnianiu informacji edukacyjno-zawodowych;

- popularyzowanie wyników najnowszych badań w obszarze edukacji;
- organizowanie spotkań z autorami najnowszych publikacji z zakresu doradztwa zawodowego i edukacji włączającej dających szansę nauczycielom i specjalistom na rozwijanie warsztatu pracy;
- gromadzenie i udostępnianie doradcom zawodowym i nauczycielom publikacji z zakresu doradztwa zawodowego;
- współorganizowanie wystaw i spotkań z zakresu doradztwa zawodowego.

Szkoły ponadpodstawowe (szkoły programowo wyższe):

- udzielanie osobom zainteresowanym informacji na temat oferty edukacyjnej i zawodowej oraz zasad rekrutacji itp.;
- prowadzenie laboratoriów, wykładów i warsztatów, rozwijających zainteresowania uczniów;
- organizowanie imprez o charakterze zawodoznawczym, szczególnie dla klas VII i VIII;
- organizowanie Dni Otwartych dla uczniów klas VII i VIII.

Szkoła specjalna:

- wsparcie merytoryczne w zakresie prowadzenia działań doradczych dla uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi;
- pomoc w dostosowywaniu materiałów metodycznych do potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami sensorycznymi;
- wsparcie metodyczne we wdrażaniu modelu uniwersalnego projektowania w edukacji.

Centra kształcenia praktycznego (CKP):

- organizowanie dla uczniów lekcji zawodoznawczych;
- współorganizowanie konkursów zawodoznawczych;
- organizowanie dla uczniów zajęć rozwijających ich zainteresowania i pasje;
- informowanie uczniów ostatnich klas o możliwości odbywania zajęć praktycznych lub praktyk zawodowych.

Urzędy pracy:

- informowanie o zmianach oraz trendach na lokalnym i krajowym rynku pracy;
- przedstawianie prognozy zapotrzebowania wśród pracodawców na pracowników;
- udostępnianie zasobów informacji edukacyjnych i zawodowych;
- współorganizowanie przedsięwzięć z zakresu doradztwa zawodowego;
- dostarczanie informacji na temat aktualnego profilu kompetencyjnego pracownika;
- udzielanie informacji dotyczących rynku pracy za granicą (usługi doradców Sieci Europejskich Ofert Pracy EURES);
- udostępnianie publikacji m.in. na temat sytuacji na rynku pracy;

- współorganizowanie spotkań informacyjno-doradczych, np. dotyczących sytuacji na lokalnym rynku pracy.

Stowarzyszenia branżowe:

- udzielanie informacji o istniejących firmach, potencjalnych pracodawcach w danej branży;
- promowanie określonych profesji.

Ochotnicze hufce pracy (OHP):

- prowadzenie zajęć przygotowujących do wyboru dalszej ścieżki edukacyjno-zawodowej oraz dalszego planowania kariery;
- promowanie kultury włączenia edukacyjnego i społecznego;
- promowanie idei całościowego uczenia się;
- prowadzenie seminariów, konferencji oraz warsztatów;
- wspieranie nauczycieli i rodziców w działaniach doradczych;
- umożliwianie udziału w różnych szkoleniach uczniom, którzy nie ukończyli szkoły podstawowej w przewidzianym terminie;
- diagnozowanie predyspozycji, zainteresowań zawodowych;
- udostępnianie informacji edukacyjnych i zawodowych;
- przekazywanie informacji dotyczących możliwości rozwijania potencjału ucznia, w tym ucznia z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi, z wykorzystaniem lokalnych zasobów.

Pracodawcy:

- współorganizowanie konkursów zawodoznawczych;
- promowanie idei całościowego uczenia się;
- symulowanie rozmów kwalifikacyjnych;
- analizowanie profilu kompetencji idealnego pracownika w danej organizacji;
- poznanie w praktyce idei organizacji uczącej się;
- aranżowanie spotkań przedstawicieli firm z uczniami, rodzicami i nauczycielami;
- organizowanie wycieczek zawodoznawczych do firm i obserwacji zawodowych;
- przeprowadzanie wywiadów z przedstawicielami zawodów na temat specyfiki pracy w wybranym zawodzie lub na wybranym stanowisku pracy;
- sponsorowanie przedsięwzięć wzbogacających ofertę edukacyjno-zawodową oraz bazę dydaktyczną szkoły.

Kuratorium oświaty:

- udział w sieci doradców zawodowych;
- konsultacje z zakresu organizacji doradztwa w szkole (zgodność z aktami prawnymi);

- opracowywanie i wdrażanie programu zewnętrznego wsparcia szkół w zakresie doradztwa zawodowego.

Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE):

- organizowanie szkoleń, seminariów, konferencji z zakresu doradztwa zawodowego;
- przygotowywanie publikacji z zakresu doradztwa zawodowego;
- prowadzenie sieci współpracy i samokształcenia dla doradców zawodowych;
- dostarczanie gotowych rozwiązań metodycznych z zakresu prowadzenia doradztwa dla uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi;
- opracowywanie dokumentów wspierających pracę doradcy zawodowego (programy, wzorcowe rozwiązania, e-zasoby);
- prowadzenie strony www z informacjami, zasobami z zakresu doradztwa zawodowego.

Uczelnia:

- popularyzacja wyników najnowszych badań edukacyjnych;
- wsparcie merytoryczne podczas doboru narzędzi diagnostycznych;
- szkolenia i doradztwo;
- tutoring dla doradców zawodowych w ramach tzw. „trzeciej misji” uczelni realizowany przez kadrę naukową Instytutu Pedagogiki.

Organizacje pozarządowe:

- dostarczanie innowacyjnych rozwiązań metodycznych;
- wsparcie doradczo-szkoleniowe;
- propagowanie idei wolontariatu;
- udział w projektach edukacyjnych;
- umożliwianie uczniom doświadczenia pracy.

F. Plan realizacji działań związanych z doradztwem zawodowym w danym roku szkolnym

Szkoła opracowuje WSDZ na cały cykl kształcenia w szkole podstawowej.

Operacjonalizacja WSDZ odbywa się poprzez roczny plan doradztwa, który określa:

- rodzaj działania/tematyka zajęć;
- metody i formy realizacji;
- zasoby;
- odbiorców;
- realizatorów i sojuszników;
- terminy;
- uwagi do realizacji/komentarze;
- zasady monitorowania i ewaluacji planu.

Roczny plan doradztwa uwzględnia w szczególności sposób realizacji zajęć doradczych z uczniami ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi oraz wskazuje na komponenty doradztwa służące poszerzeniu dostępności środowiska nauczania-uczenia się w naszej szkole.

G. Monitoring i ewaluacja wewnętrzna WSDZ

Wewnątrzszkolny system doradztwa zawodowego oraz roczny plan doradztwa podlegają monitorowaniu. Za monitoring odpowiada bezpośrednio doradca zawodowy. Stanowi on podstawę do okresowej ewaluacji i koniecznych modyfikacji WSDZ. Ewaluacja przeprowadzana jest co roku, a jej wyniki prezentowane są radzie pedagogicznej oraz dyrekcji szkoły.

Ewaluacja oparta jest na:

- anonimowym badaniu minimum 10% odbiorców działań (stopień zadowolenia, zmiana postawy, zakres udzielonego wsparcia);
- rejestrze opracowanych IPD;
- analizie listów intencyjnych potwierdzających nawiązanie współpracy z podmiotami zewnętrznymi;
- protokołach z konsultacji szkolnych;
- analizie zapisów w dziennikach zajęć;
- protokołach z rad pedagogicznych oraz spotkań z rodzicami;
- sprawozdaniu z realizacji rocznego planu doradztwa;
- ocenie dostępności procesu nauczania-uczenia się w szkole z uwzględnieniem roli doradztwa zawodowego w tym zakresie (do wykorzystania kwestionariusz zawarty w aneksie).

Załącznik 10. Kwestionariusz „Dostępna szkoła”

Proszę o uzupełnienie poniższego kwestionariusza podczas spotkania zespołu do spraw monitorowania i ewaluacji realizacji WSDZ (pod przewodnictwem szkolnego doradcy zawodowego). W przypadku rozbieżności w ocenie – proszę o przeprowadzenie dyskusji i wybranie najbardziej reprezentatywnej dla zespołu odpowiedzi. Wybrane odpowiedzi, proszę, zaznaczyć poprzez umieszczenie x w odpowiedniej komórce. Proszę pamiętać, aby każdą ocenę krótko uzasadnić.

Stwierdzenie	W pełni dotyczy naszej szkoły	Częściowo dotyczy, częściowo nie dotyczy naszej szkoły	Nie dotyczy naszej szkoły	Uzasadnienie oceny
Nauczyciele angażują się w kształcenie wszystkich uczniów w zespole klasowym.				
Nauczyciele współpracują ze szkolnymi specjalistami w zakresie dostosowywania metod i form pracy do indywidualnych potrzeb uczniów.				
Nauczyciele stosują w procesie opracowywania materiałów metodycznych wytyczne UDL.				
Nauczyciele i szkolni specjaliści angażują uczniów w procesy decyzyjne dotyczące planowania i realizacji wsparcia edukacyjno-specjalistycznego.				
Nauczyciele i szkolni specjaliści angażują rodziców w procesy decyzyjne dotyczące planowania i realizacji wsparcia edukacyjno-specjalistycznego dla ich dzieci.				
Nauczyciele uzależniają pomoc psychologiczno-pedagogiczną od posiadanego dokumentu: opinii lub orzeczenia.				
Nauczyciele włączają treści z zakresu doradztwa zawodowego do prowadzonych zajęć.				
Nauczyciele rozwijają kompetencje przekrojowe (zasoby transferowalne) podczas realizacji zajęć przedmiotowych.				

Stwierdzenie	W pełni dotyczy naszej szkoły	Częściowo dotyczy, częściowo nie dotyczy naszej szkoły	Nie dotyczy naszej szkoły	Uzasadnienie oceny
Doradca zawodowy jest angażowany w proces przygotowywania WOPFU i IPET-u.				
Za realizację pomocy psychologiczno-pedagogicznej odpowiadają wszyscy nauczyciele i specjaliści.				
Główną formą realizacji wsparcia dla uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi są zajęcia indywidualne.				
Nauczyciele i szkolni specjaliści współpracują z podmiotami zewnętrznymi w zakresie podnoszenia jakości oferowanego wsparcia uczniom ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi.				
Nauczyciele i szkolni specjaliści troszczą się o dobre samopoczucie każdego ucznia.				
Ocenianie polega na przekazywaniu uczniowi informacji pomagających mu w uczeniu się, poprzez wskazanie, co robi dobrze, a co i jak wymaga poprawy.				
Ocenianie uwzględnia bariery ograniczające dostęp do treści nauczania i utrudnienia wpływające na tempo uczenia się.				

Załącznik 11. Kotwice mojej kariery – wersja papierowa (Filipiuk, Knopik, Koperwas, Pękalska, 2015, s. 317–332)

Uzupełnij dane:

Imię i nazwisko: ....., płeć (podkreśl właściwe): kobieta, mężczyzna,

wiek: ....., klasa: .....

Witaj!

Zapraszamy Cię do wcielenia się w rolę młodego człowieka, który postanowił starać się o stypendium zagraniczne w USA. Pobyt w Nowym Jorku potrwa pięć miesięcy, a Ty nadal będziesz chodził do szkoły – amerykańskiego odpowiednika szkoły podstawowej. Wszystkie wydatki ponoszone za granicą finansowane są ze stypendium, dlatego konkurencja będzie dość silna.

Pamiętaj, że to Ty jesteś bohaterem tej historii. Powodzenia!

REKRUTACJA

Dziękujemy za zgłoszenie chęci wzięcia udziału w procedurze ubiegania się o stypendium w Nowym Jorku. Zapraszamy Cię do rozwiązania kilku zadań. Uzyskany wynik będzie decydował o zakwalifikowaniu do projektu.

1. Twoim pierwszym zadaniem jest ocenienie poprawności wniosków. Przy założeniu, że dwa zdania są prawdziwe, oceń poprawność wniosku. Dokładnie przeanalizuj treść poniższych zdań. Nie spiesz się.

A. Jeżeli dziecko jest chore, to ma gorączkę.

Adaś, który jest dzieckiem, nie jest chory.

WNIOSEK: Adaś nie ma gorączki.

Ocena (wstaw „x” w odpowiednim miejscu):

wniosek poprawny   wniosek niepoprawny   nie wiadomo

B. Jeżeli człowiek jest przedsiębiorczy i pracowity, zarabia dużo pieniędzy.

Piotr nie jest przedsiębiorczy.

WNIOSEK: Piotr zarabia dużo pieniędzy.

Ocena (wstaw „x” w odpowiednim miejscu):

wniosek poprawny   wniosek niepoprawny   nie wiadomo

C. Niektórzy kierowcy są instruktorami jazdy.

Niektórzy kierowcy są rajdowcami.

WNIOSEK: Niektórzy instruktorzy jazdy są rajdowcami.

Ocena (wstaw „x” w odpowiednim miejscu):

wniosek poprawny   wniosek niepoprawny   nie wiadomo

D. Jeżeli pada deszcz, mam zły humor.

Nie mam złego humoru.

WNIOSEK: Nie pada deszcz.

Ocena (wstaw „x” w odpowiednim miejscu):

wniosek poprawny   wniosek niepoprawny   nie wiadomo

E. Wszystkie gazety w kiosku to gazety sportowe.

Niektóre gazety w kiosku kosztują powyżej 10 zł.

WNIOSEK: Niektóre gazety sportowe kosztują mniej niż 10 zł.

Ocena (wstaw „x” w odpowiednim miejscu):

wniosek poprawny   wniosek niepoprawny   nie wiadomo

2. Kolejnym wyzwaniem, jakie stoi przed Tobą, jest rozwiązanie trzech zadań.

ZADANIE A

Słoń jest o 1,5 tony cięższy od $\frac{1}{4}$ słonia. Ile ton waży słoń?

Odpowiedź: _____

ZADANIE B

Ile jest dwucyfrowych liczb, których obie cyfry są nieparzyste?

Odpowiedź: _____

ZADANIE C

Podkreśl w każdej czwórce wyrazów tylko jeden, który nie pasuje do pozostałych.

waga – gram – tona – kilogram

kula – trójkąt – koło – prostokąt

woda – ziemia – powietrze – roślina

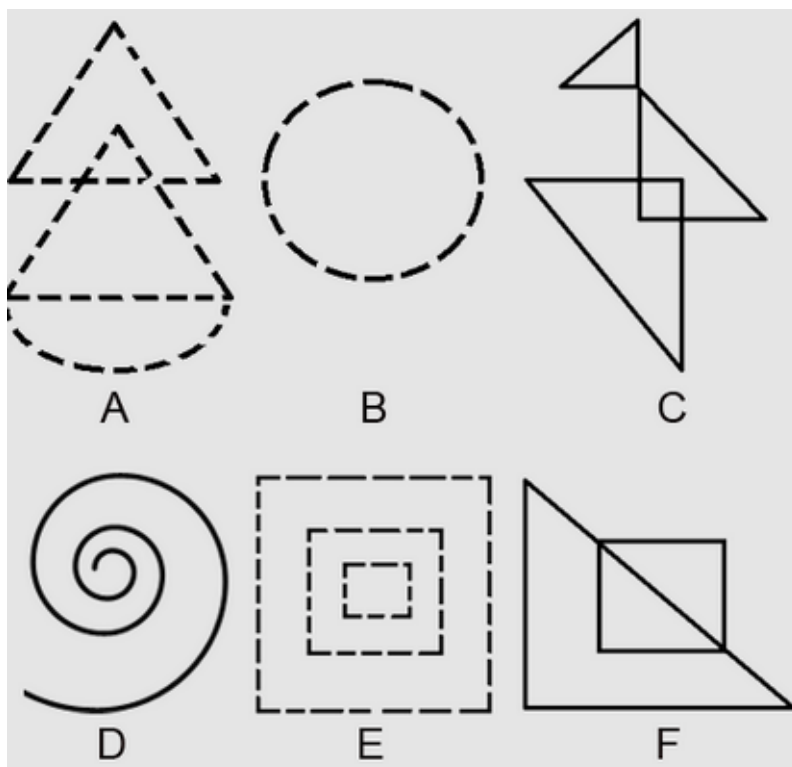
sekunda – czas – minuta – dekada

czasownik – przyimek – okolicznik – przysłówek

rogówka – źrenica – oko – siatkówka

3. Uważnie przyjrzyj się narysowanym figurom. Twoim zadaniem jest znalezienie jak największej liczby kombinacji trzech figur, między którymi dostrzegasz podobieństwo. Znalezione trójki wpisz poniżej, umieszczając jedynie litery

oznaczające figury tworzące daną kombinację, np. ABC. Nie musisz wpisywać uzasadnienia podobieństw.

Odpowiedź (odpowiedzi oddzielaj przecinkiem):

-----

4. Przed Tobą ostatnie już zadanie rekrutacyjne:

Wpisz czwarty wyraz, który najbardziej kojarzy się z trzema pozostałymi (choć z każdym w nieco inny sposób).

Przykład:

PERSJA – TYGRYS – KURZ – **KOT**

CYKLON – ZUPA – OPTYK – _____

CEBULKA – CZTERY – GRZEBIEŃ – _____

WIECZNOŚĆ – KACZKA – LOTKA – _____

OGIEŃ – MOWA – KUBKI – _____

FORTUNA – OBOK – RATUNEK – _____

Ostatni etap rekrutacji

5. Chcemy poznać Twoje zainteresowania, aby odpowiednio przypisać Cię do grupy tematycznej podczas stypendium. Z podanych poniżej czynności podkreśl te, które wykonujesz najchętniej. Wybierz przynajmniej 10 czynności.

- aktywne spędzanie wolnego czasu;
- analizowanie danych z giełdy, inwestowanie;

- branie udziału w akcjach charytatywnych;
- branie udziału w akcjach społecznych np. sprzątanie lasów;
- branie udziału w konkursach artystycznych;
- branie udziału w warsztatach artystycznych;
- bycie liderem w grupie;
- bycie pomysłodawcą i organizatorem spotkań dla grupy;
- dawanie wsparcia znajomym w trudnych dla nich momentach;
- doradzenie znajomym przy podejmowaniu decyzji;
- graficzna obróbka zdjęć;
- hodowanie zwierząt i zgłębianie wiedzy w tym zakresie;
- kontrolowanie własnych wydatków;
- majsterkowanie;
- modelarstwo;
- naprawianie sprzętu domowego;
- oglądanie filmów przyrodniczych;
- oglądanie programów gospodarczych o prowadzonych inwestycjach itp.;
- oglądanie programów o finansach;
- organizacja działań o charakterze dochodowym – sprzedaż internetowa, aukcje;
- pełnienie funkcji skarbnika;
- pełnienie oficjalnej funkcji w organizacji;
- podejmowanie działań i prac pozwalających na zarobienie pieniędzy (prace sezonowe, dorywcze);
- pogłębianie wiedzy na temat natury;
- porównywanie cen produktów na portalach aukcyjnych;
- poszerzanie funkcjonalności sprzętu komputerowego;
- poznawanie nowinek technicznych;
- przekazywanie informacji o planowanych eventach znajomym;
- przeprowadzanie eksperymentów przyrodniczych;
- przygotowywanie planów i decydowanie o podziale obowiązków;
- publiczne występowanie;
- rozmawianie z ludźmi;
- rozwiązywanie łamigłówek logicznych;
- sprzedaż z zyskiem;
- szczegółowe planowanie wydatków niezbędnych do realizacji danego celu;
- śledzenie aktualności dotyczących świata kultury;
- śledzenie aktualności sportowych;
- trenowanie wybranej dyscypliny sportowej;
- tuningowanie, np. samochodu, roweru;
- uczenie innych;
- uczenie się i testowanie nowego oprogramowania;
- uczestniczenie w wydarzeniach kulturalnych (np. koncerty, teatr, galeria sztuki);

- udział w grach strategicznych;
- udział w zajęciach w klubie sportowym;
- udział w zawodach sportowych;
- udzielanie bezinteresownej pomocy innym ludziom;
- udzielanie porad (instrukcji) znajomym w tematach, na których się znasz;
- uprawianie roślin i zgłębianie wiedzy w tym zakresie;
- wycieczki do rezerwatów przyrody;
- wykonywanie różnych form artystycznych (nawet jeśli nie są upubliczniane).

6. Określ, jak często wykonujesz wybrane przez Ciebie czynności. Wpisz obok podkreślonych wcześniej czynności odpowiednią cyfrę:

6 – codziennie;

5 – dwa-trzy razy w tygodniu;

4 – raz w tygodniu;

3 – raz w miesiącu;

2 – kilka razy w roku;

1 – raz w roku.

7. A teraz z podanych poniżej czynności zaznacz te czynności, których nie lubisz wykonywać. Możesz wybrać od 0 do 15 twierdzeń.

- aktywne spędzanie wolnego czasu;
- analizowanie danych z giełdy, inwestowanie;
- branie udziału w akcjach charytatywnych;
- branie udziału w akcjach społecznych np. sprzątanie lasów;
- branie udziału w konkursach artystycznych;
- branie udziału w warsztatach artystycznych;
- bycie liderem w grupie;
- bycie pomysłodawcą i organizatorem spotkań dla grupy;
- dawanie wsparcia znajomym w trudnych dla nich momentach;
- doradzenie znajomym przy podejmowaniu decyzji;
- graficzna obróbka zdjęć;
- hodowanie zwierząt i zgłębianie wiedzy w tym zakresie;
- kontrolowanie własnych wydatków;
- majsterkowanie;
- modelarstwo;
- naprawianie sprzętu domowego;
- oglądanie filmów przyrodniczych;
- oglądanie programów gospodarczych, o prowadzonych inwestycjach itp.;
- oglądanie programów o finansach;
- organizacja działań o charakterze dochodowym – sprzedaż internetowa, aukcje;
- pełnienie funkcji skarbnika;

- pełnienie oficjalnej funkcji w organizacji;
  - podejmowanie działań i prac pozwalających na zarobienie pieniędzy (prace sezonowe, dorywcze);
  - pogłębianie wiedzy na temat natury;
  - porównywanie cen produktów na portalach aukcyjnych;
  - poszerzanie funkcjonalności sprzętu komputerowego;
  - poznawanie nowinek technicznych;
  - przekazywanie informacji o planowanych eventach znajomym;
  - przeprowadzanie eksperymentów przyrodniczych;
  - przygotowywanie planów i decydowanie o podziale obowiązków;
  - publiczne występowanie;
  - rozmawianie z ludźmi;
  - rozwiązywanie łamigłówek logicznych;
  - sprzedaż z zyskiem;
  - szczegółowe planowanie wydatków niezbędnych do realizacji danego celu;
  - śledzenie aktualności dotyczących świata kultury;
  - śledzenie aktualności sportowych;
  - trenowanie wybranej dyscypliny sportowej;
  - tuningowanie, np. samochodu, roweru;
  - uczenie innych;
  - uczenie się i testowanie nowego oprogramowania;
  - uczestniczenie w wydarzeniach kulturalnych (np. koncerty, teatr, galeria sztuki);
  - udział w grach strategicznych;
  - udział w zajęciach w klubie sportowym;
  - udział w zawodach sportowych;
  - udzielanie bezinteresownej pomocy innym ludziom;
  - udzielanie porad (instrukcji) znajomym w tematach, na których się znasz;
  - uprawianie roślin i zgłębianie wiedzy w tym zakresie;
  - wycieczki do rezerwatów przyrody;
  - wykonywanie różnych form artystycznych (nawet jeśli nie są upubliczniane).
- Gratulacje! Zostałeś/aś zakwalifikowany/a do projektu!

8. Przed Tobą 5 niezapomnianych miesięcy. Najbardziej cieszy Cię to, że:
(podkreśl 2 najbardziej pasujące odpowiedzi)
- a. będziesz miał/a możliwość rywalizacji z rówieśnikami z innych krajów;
  - b. wreszcie będziesz mógł/mogła zaimponować znajomym;
  - c. wszystko jest dokładnie zaplanowane w ramach programu;
  - d. zdobędziesz specjalistyczną wiedzę;
  - e. będzie to okazja do poszukiwania nowych pomysłów i rozwiązań;
  - f. poznasz sposoby życia i funkcjonowania w różnych kulturach;
  - g. będziesz miał/a możliwość wymiany doświadczeń z innymi osobami;

- h. będziesz mógł/mogła wyrobić sobie własną opinię na temat Nowego Jorku.
9. Witaj w Nowym Jorku! Musisz wynająć pokój. Możesz przeznaczyć na wynajem maks. 300 dolarów miesięcznie. Którą ofertę wybierasz (podkreśl najbardziej pasującą odpowiedź)?
- a. samodzielny pokój w cenie ok. 290 dolarów miesięcznie;
  - b. mieszkanie 1-pokojowe dzielone z inną osobą w cenie ok. 190 dolarów miesięcznie;
  - c. mieszkanie 1-pokojowe dzielone z trzema osobami w cenie ok. 100 dolarów miesięcznie
10. Dziś poznasz szefa Twojego zespołu. Chciałbyś/chciałabyś, aby: (podkreśl 2 najbardziej pasujące odpowiedzi)
- a. pokazał Ci, jak być szefem w przyszłości i w jaki sposób organizować pracę innych uczniów;
  - b. przekazał Ci maksimum wiedzy specjalistycznej;
  - c. można było z nim robić rzeczy nieszablonowe i nieopisane w projekcie;
  - d. zaplanował pracę tak, żeby móc pogodzić realizację projektu ze zwiedzaniem;
  - e. pozwalał Ci na podejmowanie decyzji i uważnie słuchał Twoich opinii;
  - f. można było na niego zawsze liczyć, nawet w sprawach osobistych;
  - g. był przewidywalny i jasno określał, co i na kiedy musi być wykonane;
  - h. stawiał bardzo wysoko poprzeczkę w swoich wymaganiach.
11. Właśnie trwają zapisy na zajęcia dodatkowe. Według regulaminu programu stypendialnego powinieneś/powinnaś wybrać jeden typ zajęć dodatkowych. Który wybierasz (podkreśl najbardziej pasującą odpowiedź)?
- a. wykład, na którym możesz dowiedzieć się ciekawych rzeczy;
  - b. warsztaty rozwijające Twoje umiejętności;
  - c. projekt edukacyjny, w którym wykażesz się swoją samodzielnością
12. Dziś jest pierwsze spotkanie waszego zespołu tematycznego. Przystępujecie do podziału zadań. Jakie są Twoje oczekiwania? (wybierz 2 najbardziej pasujące odpowiedzi)
- a. zdobyć dużo bardzo ciekawych informacji;
  - b. zostać liderem grupy;
  - c. otrzymać jasno wyznaczone zadania do zrealizowania;
  - d. mieć możliwość realizowania własnych pomysłów;
  - e. mieć szansę na opracowanie czegoś nowego i innowacyjnego;
  - f. wykonać pracę tak, by inni mieli możliwość głębszego poznania problemu;
  - g. wygrać rywalizację z innymi;
  - h. ustalić takie godziny pracy zespołu, aby móc uczestniczyć w innych zajęciach.

13. Zauważyłeś/aś, że wśród uczniów szkoły, w której realizujesz program stypendialny popularne są żarty, które mogą obrażać uczniów pochodzących z jednego z krajów europejskich. Uważasz, że te żarty są niesprawiedliwe i zupełnie Cię nie śmieszą. Podczas lunchu po raz kolejny ktoś opowiada tego typu dowcip. Jak reagujesz? (podkreśl najbardziej pasującą odpowiedź)
- a. reagujesz na nie śmiechem, żeby nie psuć dobrej atmosfery;
  - b. jesteś obojętny/a;
  - c. wyraźnie pokazujesz swój sprzeciw wobec tego typu żartów.
14. Zajęcia zespołu tematycznego realizowane są w grupach pięcioosobowych. Przewodniczącą Twojego zespołu została Ellen, która próbuje za wszelką cenę realizować swoje pomysły, nie licząc się z opinią innych. Do tej pory Wasz zespół uzyskał jednak najwyższe noty od prowadzących zajęcia. Jak oceniasz tę sytuację? (podkreśl najbardziej pasującą odpowiedź)
- a. cel uświęca środki: nieważne jest zachowanie Ellen wobec mnie i innych członków zespołu, jeśli prowadzi ono do sukcesu całej grupy;
  - b. sytuacja jest dla Ciebie bardzo męcząca, w związku z tym dzielisz się swoimi uwagami i odczuciami, ale tylko z grupą;
  - c. sytuacja jest dla Ciebie bardzo męcząca, w związku z tym dzielisz się swoimi uwagami i odczuciami zarówno z Ellen, jak i z grupą.
15. Dziś po południu odbywają się spotkania z wybitnymi fachowcami. Na które z nich zapiszesz się najchętniej? (podkreśl 2 najbardziej pasujące odpowiedzi)
- a. „Bycie szefem. Czy charyzmy można się nauczyć?”;
  - b. „Zostań ekspertem. Niech praca szuka Ciebie, a nie Ty pracy!”;
  - c. „Co sprawia, że jesteśmy szczęśliwi? Wyniki niesamowitego eksperymentu”;
  - d. „Techniki tworzenia genialnych pomysłów”;
  - e. „Praca zdalna: rewolucja na rynku pracy. Co, jak, gdzie, kiedy?”;
  - f. „Lekarze na misjach. Historie trzech małych Azjatów”;
  - g. „Stres maklerów z Wall Street”;
  - h. „Jak zostać urzędnikiem Unii Europejskiej?”.
16. Przez dwa dni będziesz zastępował/a osobę, która prowadziła bloga Waszego zespołu – jest to jeden z elementów, które będą oceniane przez komisję w konkursie na najlepszy projekt. Co robisz? (podkreśl 2 najbardziej pasujące odpowiedzi);
- a. skupiasz się na zbieraniu jak największej ilości informacji, które zawrzesz na blogu;
  - b. wyznaczasz inne osoby, aby zbierały potrzebne materiały do zamieszczenia na blogu;
  - c. realizujesz to zadanie samodzielnie w miejscu i czasie dogodnym dla siebie – wtedy możesz stworzyć coś naprawdę dobrego;

- d. sprawdzasz, jak to robił Twój poprzednik i wykonujesz to dokładnie tak samo;
- e. wpadasz na pomysł, żeby oprócz kroniki nakręcić filmik o prowadzonych pracach;
- f. starasz się pokazać przede wszystkim pracę wszystkich członków zespołu;
- g. zabierasz się do intensywnej pracy, aby pokazać, że świetnie radzisz sobie w nowej roli;
- h. opisujesz kilka najciekawszych wydarzeń z życia waszego zespołu po szkole.

17. Prawie cała grupa (poza 3 osobami) postanowiła uciec z zajęć. Czekają na Twoją decyzję. Jak reagujesz? (podkreśl najbardziej pasującą odpowiedź)

- a. większość ma rację – przyłączasz się do grupy bez większych oporów;
- b. nie widzisz sensu takich zachowań, ale ze względu na chęć uzyskania akceptacji ze strony klasy, dołączasz się do grupy i opuszczasz zajęcia;
- c. nie widzisz sensu takich zachowań i zostajesz na zajęciach.

18. Od początku stypendium Twoim celem było znalezienie dorywczej pracy. Po długim poszukiwaniu udało Ci się znaleźć następującą ofertę: „Zatrudnię ucznia/uczennicę do pracy w biurze. Wymagamy pełnej elastyczności i bezwzględnego wypełniania poleceń przełożonych”. Jak oceniasz tę ofertę? (podkreśl najbardziej pasującą odpowiedź)

- a. jako wartą sprawdzenia;
- b. jako nieodpowiednią dla Ciebie, ale pomimo to wartą sprawdzenia;
- c. jako zupełnie nieodpowiednią dla Ciebie i odrzucasz ją.

19. Zostałeś/aś wybrany/a do grupy najwybitniejszych uczniów uczestniczących w projekcie. Gratulacje! Możesz wziąć udział w nietypowym wspólnym projekcie CIA i GROM-u, dołączając do międzynarodowego zespołu. Czym chciałbyś/ chciałybyś zająć się? (podkreśl 2 najbardziej pasujące odpowiedzi)

- a. pracami nad satelitą monitorującym obszary porwań i ułatwiającym pomoc poszkodowanym;
- b. jakością połączeń telefonicznych i zostać szefem tego zespołu;
- c. archiwizacją tajnych danych i mieć szansę na stałą współpracę (ofertę pracy);
- d. wytworzeniem innowacyjnego narzędzia do rozpoznawania twarzy w ciemności przez satelity;
- e. planowaniem efektywnego wypoczynku dla oficerów powracających z misji;
- f. tworzeniem klonów – projekt kluczowy, ale ma małe szanse na powodzenie;
- g. charakteryzacją i kamuflażem – będziesz mógł/mogła obserwować mistrzów w pracy i nauczyć się konkretnych technik;
- h. wybierasz pracę samodzielną nad systemem GPS.

20. Z jedną z osób w zespole macie odmienne zdania, co do dalszego sposobu działania. Co robisz? (podkreśl 2 najbardziej pasujące odpowiedzi)

- a. przekonujesz ją, podając dane poparte liczbami;
- b. wywierasz na niej presję, aby przyjęła Twój punkt widzenia;
- c. uznajesz, że każdy ma prawo do swojego zdania i postanawiasz działać po swojemu;
- d. odwołujesz się do opinii grupy;
- e. szukasz takiego rozwiązania, które pozwoli połączyć wasze racje;
- f. starasz się ją zrozumieć i wysłuchać jej opinii;
- g. proponujesz jej zakład – osoba, która wygra stawia wszystkim pizzę;
- h. odpuszczasz temat – nie warto tracić czasu na mało istotne sprawy.

21. Niespodziewanie dowiadujesz się, że masz szansę zjeść kolację w towarzystwie słynnego noblisty. Chciałbyś/chciałabyś w szczególności porozmawiać o: (podkreśl 2 najbardziej pasujące odpowiedzi)

- a. jego zaangażowaniu politycznym i czym według niego jest prawda;
- b. skutecznych technik perswazji, jakie stosował przy zdobywaniu finansów i mentorów;
- c. jego największej pasji;
- d. tym, w jaki sposób wpadł na swój genialny pomysł uhonorowany Nagrodą Nobla;
- e. jego odkryciu;
- f. wyścigu pomiędzy nim, a innym naukowcem, który opublikował podobne wyniki badań, ale miesiąc później;
- g. jego licznych podróżach oraz o pięknym domu nad morzem;
- h. anegdotach – jak upierał się przy swoim odkryciu, pomimo, że inni mu niedowierzali lub nawet przeszkadzali.

22. Podczas zajęć dowiadujesz się od prowadzącego, który uchodzi za surowego nauczyciela, że „Polacy należą do najbardziej leniwych narodów Europy”. Nie zgadzasz się z tą opinią. Jak reagujesz? (podkreśl najbardziej pasującą odpowiedź)

- a. zwrócisz uwagę nauczycielowi, nie bacząc na ewentualne konsekwencje swojego zachowania;
- b. przemilczysz sprawę, choć będzie to dla ciebie bardzo trudne;
- c. podejmiesz dyskusję z nauczycielem, ale po zajęciach.

23. Podczas wspólnej pracy w zespole tematycznym wydaje Ci się, że grupa popełnia błąd, który może zaważyć na Waszej wygranej. Co robisz? (podkreśl 2 najbardziej pasujące odpowiedzi)

- a. wracasz do domu, poszukujesz odpowiednich informacji i przedstawiasz je na kolejnym spotkaniu;
- b. od razu zwracasz uwagę na pojawiający się błąd i starasz się przekonać innych do swojego punktu widzenia;
- c. postanawiasz opracować plan awaryjny;

- d. obserwujesz przebieg dalszych zdarzeń, ponieważ potrzebujesz więcej czasu, aby upewnić się co do swoich racji;
- e. od razu wpadasz na pomysł, jak wykorzystać ten błąd na korzyść projektu i na kolejnym spotkaniu proponujesz innym to rozwiązanie;
- f. podejmujesz dodatkowy wysiłek, aby zniwelować błąd;
- g. podsuwasz problem pod dyskusję i motywujesz innych do bardziej intensywnej pracy;
- h. wykonujesz swoje działania dalej i nie odnosisz się do tego tematu, gdyż nie dotyczy on obszaru Twojej pracy.

24. Na zakończenie stypendium każdy uczestnik otrzyma książkę. Którą pozycję wybierasz? (podkreśl 2 najbardziej pasujące odpowiedzi)

- a. „Historia o człowieku, który został geniuszem”;
- b. „Sprawdź, czy możesz zostać prezesem – o cechach i predyspozycjach prawdziwego lidera”;
- c. „100 pomysłów na realizację swoich planów, czyli o tym, jak realizować swoje pasje, nie szkodząc nikomu”;
- d. „Dwie strony medalu – zwyczajne życie niezwykłych ludzi”;
- e. „Skuteczne pomysły na biznes, czyli jak szybko i skutecznie zbudować dobrze prosperującą firmę”;
- f. „Jak budować dobre relacje z innymi i nie dać innym wejść na głowę?”;
- g. „Największe bankructwa wszech czasów”;
- h. „Kilka słów o tym, jak nie dać się zwariować w dzisiejszym świecie”.

25. Właśnie trwa uroczysta gala na zakończenie projektu. Wasz zespół odbierze bono o wartości 100 tys. dolarów za wygraną w konkursie na najlepszy projekt. Swoją część wygranej przeznaczysz na: (podkreśl 2 najbardziej pasujące odpowiedzi)

- a. podróż po 10 najpiękniejszych miejscach Europy;
- b. staż w renomowanym ośrodku badawczym, najlepszym w twojej dziedzinie;
- c. kurs zarządzania prowadzony przez 5 najbogatszych ludzi w Polsce;
- d. mały własny biznes, związany z Twoimi zainteresowaniami;
- e. akcję charytatywną w Polsce;
- f. inwestycję na giełdzie w nowo wschodzące firmy;
- g. nowatorską platformę internetową pozwalającą na zarabianie dodatkowych pieniędzy;
- h. założenie lokaty oszczędnościowej.

26. Na zakończenie projektu poproszono Cię o udział w badaniach ankietowych. Jak odpowiesz na pytanie: które 2 czynniki odgrywać będą kluczową rolę przy wyborze przez Ciebie pracy w przyszłości (podkreśl 2 najbardziej pasujące odpowiedzi)?

- a. bycie jednym z najlepszych w swoim zawodzie;
- b. praca w firmie, która daje poczucie bezpieczeństwa swoim pracownikom;
- c. zarządzanie zespołem i dbanie o jego wysoką efektywność;
- d. możliwość planowania własnego czasu pracy i określania zakresu obowiązków;
- e. możliwość zmierzenia się z ambitnymi zadaniami i rywalizacja;
- f. godziny pracy, które umożliwiają realizację własnych pasji;
- g. sens pracy – działania powinny przynosić korzyść światu;
- h. możliwość wdrażania swoich pomysłów.

Dziękujemy!

Twój pobyt w USA dobiegł końca, podobnie, jak badanie, w którym brałeś/aś udział. Dziękujemy za Twoje zaangażowanie i wczucie się w rolę bohatera przedstawionej historii. Na następnym spotkaniu otrzymasz od doradcy zawodowego kilka interesujących informacji na swój temat. Dobrze je wykorzystaj! **Powodzenia!**

KLUCZ DLA PRZEPROWADZAJĄCYCH DIAGNOZĘ

Zadania i pytania oznaczone według liczb i liter w arkuszu testowym. Wyniki liczone są w poszczególnych skalach.

ZDOLNOŚCI ANALITYCZNE

ZADANIE	PRAWIDŁOWA ODPOWIEDŹ	LICZBA PUNKTÓW DO ZDOBYCIA	LICZBA PUNKTÓW ZDOBYTYCH
1 A	Wniosek poprawny	1	
1 B	Wniosek niepoprawny	1	
1 C	Nie wiadomo	1	
1 D	Wniosek poprawny	1	
1 E	Nie wiadomo	1	
2 A	2	2	
2 B	25	2	
2 C	waga kula roślina czas okolicznik oko	0,5 0,5 0,5 0,5 0,5 0,5	
	Łącznie:	12	

ZDOLNOŚCI TWÓRCZE

ZADANIE	PRAWIDŁOWA ODPOWIEDŹ	LICZBA PUNKTÓW DO ZDOBYCIA	LICZBA PUNKTÓW ZDOBYTYCH
3	ABE	1	
	ACF	1	
	ABD	1	
	CDF	1	
	CEF	1	
	ACE	1	
4	OKO	1	
	WŁOS	1	
	PIÓRO	1	
	JĘZYK	1	
	KOŁO	1	
	łącznie:	11	

Uwaga! W zadaniu nr 3 punktujemy ten sam układ figur tylko raz, nawet jeśli podobieństwo dotyczy innych aspektów.

ZAINTERESOWANIA

W poniższej tabeli otocz kółkiem odpowiedzi wybrane przez ucznia dotyczące czynności, które wykonuje najchętniej.

[illegible]

Sprawdź częstość wykonywania czynności w dominujących typach zainteresowań.
Im częściej są one podejmowane, tym bardziej trwały charakter danego zainteresowania.

Sprawdź, jakie czynności zostały zaznaczone przez badanego jako te, których nie lubi wykonywać. Skontroluj, czy nie występują one również w grupie tych, które zostały zaznaczone, jako wykonywane najchętniej (weryfikowanie stopnia zaangażowania i uwagi badanego).

WARTOŚCI

W poniższej tabeli zaznacz, otaczając kółkiem wybrane przez ucznia odpowiedzi:								
numer pytania	Profesjonalizm	Przywództwo	Autonomia i niezależność	Bezpieczeństwo i stabilizacja	Kreatywność i przedsiębiorczość	Poświęcenie się dla innych	Wyzwanie	Styl życia
8	D	B	H	C	E	G	A	F
10	B	A	E	G	C	F	H	D
12	A	B	D	C	E	F	G	H
15	B	A	E	H	D	F	G	C
16	A	B	C	D	E	F	G	H
19	G	B	H	C	D	A	F	E
20	A	B	C	D	E	F	G	H
21	E	B	H	G	D	A	F	C
23	A	B	C	D	E	F	G	H
24	A	B	C	D	E	F	G	H
25	B	C	D	H	G	E	F	A
26	A	C	D	B	H	G	E	F
Zlicz liczbę wybranych przez ucznia odpowiedzi w poszczególnych kolumnach i wpisz w kolumny poniżej								
Liczba otrzymanych punktów – wynik surowy dla poszczególnych wartości								
	Profesjonalizm	Przywództwo	Autonomia i niezależność	Bezpieczeństwo i stabilizacja	Kreatywność i przedsiębiorczość	Poświęcenie się dla innych	Wyzwanie	Styl życia

POCZUCIE AUTONOMII

Otocz kółkiem odpowiedzi udzielone przez badanego w poniższej tabeli i oblicz wynik końcowy w tej skali:

Numer pytania	0 pkt	1 pkt	2 pkt	
9	C	B	A	
11	A	B	C	
13	A	B	C	
14	A	B	C	
17	A	B	C	
18	A	B	C	
22	B	C	A	
Razem:	0 pkt			łącznie:

Załącznik 12. INDYWIDUALNY PROGRAM EDUKACYJNO-TERAPEUTYCZNY³ (uwzględniający treści z zakresu doradztwa zawodowego)

dla ucznia/uczennicy: (imię i nazwisko)

opracowany na podstawie

(opis orzeczenia, instytucja/zespół wydający orzeczenie)

na okres .....

przez zespół w składzie:

Koordynator Zespołu:

Członkowie Zespołu:

nauczyciele przedmiotowi, nauczyciele specjaliści: logopeda, pedagog, pedagog specjalny, psycholog, doradca zawodowy, nauczyciel współorganizujący proces kształcenia, inne osoby

Wielospecjalistyczna Ocena Poziomu Funkcjonowania Ucznia

UWAGA! Celem opracowania WOPFU jest jak najpełniejsze opisanie funkcjonowania ucznia na terenie danej szkoły w sytuacjach edukacyjnych i pozaedukacyjnych, również w relacjach z rówieśnikami oraz dorosłymi. WOPFU służy do uzupełnienia zapisów z orzeczenia i pokazania wyników diagnozy przeprowadzonej w poradni psychologiczno-pedagogicznej w odniesieniu do danego kontekstu, a więc do środowiska dydaktycznego, społecznego i fizycznego szkoły/placówki.

Obszar diagnostyczny	Mocne strony ucznia	Słabsze strony ucznia (obszary wymagające wsparcia)	Źródło informacji
Funkcjonowanie fizyczne (motoryka mała i duża, w tym umiejętności poruszania się i przemieszczania, koordynacja, samoobsługa)			
Funkcjonowanie zmysłowe (wzrok, słuch, dotyk i równowaga, węch, smak)			
Komunikacja i język			
Umiejętności poznawcze (uwaga, spostrzeganie, pamięć, myślenie-rozumowanie, wyobraźnia)			

³ IPET został opracowany na podstawie materiału stanowiącego zał. nr 7 do Modelu Dostępnej Szkoły, www.dostepnaszkola.info, [dostęp: 10.12.2021].

Obszar diagnostyczny	Mocne strony ucznia	Słabsze strony ucznia (obszary wymagające wsparcia)	Źródło informacji
Umiejętności ważne w edukacji – podstawy uczenia się, w tym: czytanie, pisanie, liczenie, zdobywanie wiedzy, rozumienie treści, rozwiązywanie problemów, wykorzystanie wiedzy w praktyce, metakomponenty (wiedza na temat własnych procesów uczenia się)			Np. skale obserwacyjne, testy psychopedagogiczne, diagnoza z poradni, wywiad z rodzicem, informacje nauczycieli, osiągnięcia (np. oceny, analiza prac/wytworów)
Rozwój emocjonalny, w tym: rozumienie emocji własnych i innych osób, adekwatne ich wyrażanie, kontrola emocjonalna, odroczenie gratyfikacji w czasie			
Funkcjonowanie społeczne, relacje rówieśnicze (w szkole i poza nią), relacje z dorosłymi, rozumienie i przestrzeganie norm społecznych, czerpanie satysfakcji z pracy grupowej, efektywność wchodzenia w różne role grupowe			
Obraz siebie (samowiedza, samoocena)			
Kluczowe informacje o stanie zdrowia			

BARIERY I TRUDNOŚCI ZAKŁÓCAJĄCE FUNKCJONOWANIE UCZNIA (ocena środowiska):

-
-
-
-
-
-
-

CZYNNIKI UŁATWIAJĄCE FUNKCJONOWANIE UCZNIA (ocena środowiska):

-
-
-
-
-
-
-

DIAGNOZA I WNIOSKI NA PODSTAWIE WIELOSPECJALISTYCZNEJ OCENY POZIOMU FUNKCJONOWANIA UCZNIA

Obszar diagnostyczny	Indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne ucznia – przedmiot i zakres wsparcia edukacyjno-specjalistycznego
Funkcjonowanie fizyczne (motoryka mała i duża, w tym umiejętności poruszania się i przemieszczania, koordynacja, samoobsługa)	
Funkcjonowanie zmysłowe (wzrok, słuch, dotyk i równowaga, węch, smak)	
Komunikacja i język	
Umiejętności poznawcze (uwaga, spostrzeganie, pamięć, myślenie-rozumowanie, wyobraźnia)	
Umiejętności ważne w edukacji – podstawy uczenia się, w tym: czytanie, pisanie, liczenie, zdobywanie wiedzy, rozumienie treści, rozwiązywanie problemów, wykorzystanie wiedzy w praktyce, metakomponenty (wiedza na temat własnych procesów uczenia się)	
Rozwój emocjonalny, w tym: rozumienie emocji własnych i innych osób, adekwatne ich wyrażanie, kontrola emocjonalna	
Funkcjonowanie społeczne, relacje rówieśnicze (w szkole i poza nią), relacje z dorosłymi, rozumienie i przestrzeganie norm społecznych, czerpanie satysfakcji z pracy grupowej	
Obraz siebie (samowiedza, samoocena)	
Stan zdrowia	

I. CELE:

Cele edukacyjne (wynikające z realizacji podstawy programowej, w tym cele związane z treściami z zakresu doradztwa zawodowego)	Cele terapeutyczne (wynikające z realizacji zaleceń orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego)

II. ZAKRES I SPOSÓB DOSTOSOWANIA WYMAGAŃ EDUKACYJNYCH

Indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne ucznia (uporządkowane wg obszarów)	Zakres dostosowania wymagań edukacyjnych	Metody	Formy	Środki	Osoba odpowiedzialna (np. doradca zawodowy, nauczyciel matematyki)
Przykładowe z zakresu doradztwa zawodowego:					
Identyfikacja mocnych stron ucznia jako zasobów stanowiących punkt wyjścia dla rutynowych działań terapeutycznych.	Włączenie pytań z arkuszy samopoznania zgodnych ze standardem ETR (tekstu łatwego do czytania).	Kwestionariusze	Indywidualna lub w małych grupach	Arkusz samopoznania	doradca zawodowy, psycholog
Rozwijanie kompetencji przekrojowych ucznia, pozwalających w większym stopniu wiązać poznawane treści przedmiotowe z pragmatyką życiową.	Uzupełnienie zadań domowych o krótkie podsumowania prezentujące cele podejmowanych aktywności.	Ćwiczenia przedmiotowe	Indywidualna	Karty pracy, dodatkowe wklejki do zeszytu	doradca zawodowy, nauczyciele przedmiotów

III. RODZAJ I SPOSÓB DOSTOSOWANIA WARUNKÓW ORGANIZACYJNYCH KSZTAŁCENIA DO RODZAJU NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI UCZNIA, W TYM WYKORZYSTYWANIA TECHNOLOGII WSPOMAGAJĄCYCH KSZTAŁCENIE

Aspekt	Rodzaj dostosowania i sposób ich realizacji	Osoba odpowiedzialna
Warunki organizacyjne pracy szkoły	np. organizacja zajęć na parterze, stworzenie wyizolowanej przestrzeni do odpoczynku (tzw. „strefa ciszy”)	
Warunki organizacyjne pracy na lekcjach	np. wizualizacja postępów lekcji na tablicy, pętla indukcyjna, oświetlenie, praca w klasie w krótkich interwałach czasowych częste przerwy, właściwa wysokość ławek	
Zasady i kryteria oceniania	np. dostosowanie kryteriów oceniania do możliwości ucznia, wskazanie form sprawdzania dostępnych dla ucznia niepełnosprawnościami sensorycznymi, np. w formie komputerowych aplikacji, wydłużenie czasu pracy, zmiana instrukcji, poszerzanie informacji zwrotnych o szczegółową analizę osiągnięć i trudności ze wskazówkami, w jaki sposób usprawnić proces uczenia się	